

JURIDISCHE VERWIJZINGEN EN AFKORTINGEN

**JURIDISCHE
VERWIJZINGEN
EN AFKORTINGEN**

*Interuniversitaire Commissie
Juridische Verwijzingen en Afkortingen*

2012

De inhoud van dit boekje is ook gratis online consulteerbaar op www.verwijzingen-en-afkortingen.be en behoort, naar de wens van de Interuniversitaire Commissie, tot het openbaar domein. Enkel de vormgeving van deze gedrukte versie is van Kluwer en geniet auteursrechtelijke bescherming.

Verantwoordelijke uitgever: Hans Suijkerbuijk

© 2012 Wolters Kluwer Belgium NV
Raghen Business Park
Motstraat 30
B - 2800 Mechelen
Tel.: 0800-94 571
Fax: 0800 17 529
www.kluwer.be
E-mail: info@kluwer.be

Behoudens de uitdrukkelijk bij wet bepaalde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand of openbaar gemaakt worden, op welke wijze ook, zonder de uitdrukkelijke voorafgaande en schriftelijke toestemming van de uitgever.

BP/V_A-BI12001
D/2012/2664/594
ISBN 978-90-4654-713-7

BP/V_A-BI12S01 (speciale editie)
D/2012/2664/643
ISBN 978-90-4654-768-7

WOORD VOORAF

In 1979 richtte de decanenconferentie van de Vlaamse rechtsfaculteiten een interuniversitaire commissie op met als opdracht, naar buitenlands voorbeeld, een eenvormige regeling op het gebied van citeerwijzen en afkortingen uit te werken voor de Vlaamse juristen.

Na consultatie van de rechtsfaculteiten zelf, de redactieraden van een groot aantal Nederlandstalige juridische tijdschriften, de korpschefs van de magistratuur en de deken van de Belgische Nationale Orde van Advocaten, groeide de basistekst van de commissie uit tot een definitief verslag, dat op 4 mei 1981 werd goedgekeurd door de decanenconferentie. Nog hetzelfde jaar werd het verslag als boekje gepubliceerd en kreeg het ruime verspreiding.

In 1986 gaf de decanenconferentie de opdracht de regels, waar nodig, aan te passen en te actualiseren. Na een ruime raadpleging zag een tweede, herwerkte uitgave het licht in 1987. Een derde verscheen in 1997 en werd licht gewijzigd herdrukt in 2000.

Aan de verschillende uitgaven hebben zeer veel personen rechtstreeks of onrechtstreeks hun medewerking verleend. Het is onbegonnen werk hen allen te vermelden. Zij verdienen dank voor hun bijdrage tot een kwaliteitsvolle rechtsbeoefening in het Nederlands. In het bijzonder zal de naam van wijlen prof. dr. Rob Kruithof aan dit project verbonden blijven.

De uitgave anno 2008 is dus de vierde, op enkele punten verbeterd, maar vooral uitgebreid. Zoals ook bij de vorige updates werd vastgesteld, is in enkele jaren tijd het landschap van de rechtsbronnen opnieuw gewijzigd. Zo zorgde een grondwets-

wijziging in 2004 ervoor dat de deelstaten hun wetgevende vergadering effectief *parlement* mogen noemen en sinds mei 2007 ruimde het *Arbitragehof* plaats voor het *Grondwettelijk Hof*. Ook zag weer een aantal nieuwe tijdschriften het licht, terwijl andere intussen een stille dood stierven.

Een tweede belangrijke reden tot wijziging is de snelle opkomst van de informatie- en communicatietechnologie in het juridische werkveld. Bijzondere aandacht werd dan ook besteed aan het verwijzen naar onlinebronnen.

Ten derde voerde de Nederlandse Taalunie in 2005 een spellinghervorming door, met heel wat gevolgen voor de rechtstaal.

Tevens is van de gelegenheid gebruik gemaakt om enkele vergissingen en drukfouten uit de vorige edities te verbeteren.

Ten slotte heeft de commissie ook wat ‘gewied’ in het boekje. Gelet op de inflatie aan wetgeving, is het nog nauwelijks doenbaar om een lijst van vaak aangehaalde wetten en besluiten op te nemen. Daarom heeft de commissie ervoor gekozen richtlijnen te geven voor het verkort aanhalen van vaak geciteerde wetten.

De editie die thans voor u ligt, is een licht gewijzigde herdruk van de editie 2008.

Zoals de vorige edities beperkt deze uitgave van *Juridische verwijzingen en afkortingen* zich tot de uitwerking van eenvormige regels voor juridische verwijzingen en afkortingen. Ze bevat dus vrijwel geen richtlijnen over de redactie van juridische teksten, zoals indeling, nummering en stijl, noch regels van het algemene taalgebruik (met uitzondering van het gebruik van hoofdletters).

Bij het opstellen van de regels werden, zoals voorheen, de volgende uitgangspunten in acht genomen:

1. aansluiten bij de nationale en internationale gebruiken;
2. verwijzingen en afkortingen kiezen die het onderzoekswerk voor een niet-ingewijde lezer tot een minimum beperken;
3. consequent de aangehouden criteria toepassen;
4. vereenvoudigen waar mogelijk;
5. het Nederlandse taaleigen respecteren.

In de praktijk zijn die uitgangspunten niet altijd volledig met elkaar te verzoenen, soms zelfs helemaal niet. In dergelijke gevallen heeft de commissie een keuze moeten maken. Zij beseft dat de gemaakte keuzen soms voor betwisting vatbaar zijn en niet iedereen zullen, noch kunnen bevredigen. Verwijzen en afkorten is een kwestie van afspraken, wellicht nog meer dan taal. Daarom dringt de commissie erop aan dat de Vlaamse juristen de voorgestelde normen, die uitgewerkt werden door de gezamenlijke Vlaamse rechtsfaculteiten, zoveel mogelijk in acht zouden nemen. Eenvormige verwijzingen en afkortingen tot stand brengen vereist inderdaad een zekere consensus onder de betrokkenen. Vrijwillige medewerking van al wie in juridisch Vlaanderen schrijft en uitgeeft, is dan ook onontbeerlijk voor het welslagen van het enige doel dat met dit boekje wordt beoogd: de rechtsbeoefening in Vlaanderen op een hoog peil houden.

De richtlijnen in deze leidraad betreffen vooral het Belgische recht, met inbegrip van de in België geldende internationale en vooral Europese bronnen.

Het is de uitdrukkelijke wens van de commissie om de gids zo ruim mogelijk te verspreiden en de methodiek van het verwijzen en afkorten een belangrijke plaats in de rechtenopleiding te geven. De gids is daarom ook gratis beschikbaar via links op de facultaire en andere websites (o.m. www.verwijzingen-en-afkortingen.be en www.legalworld.be).

Tot slot nog een oproep tot medewerking met het oog op latere edities van dit werk. Wie suggesties of opmerkingen heeft, kan terecht bij de leden van de commissie.

15 juni 2012

Prof. dr. Bert Demarsin (HUBrussel)
Prof. dr. Karl Hendrickx (Universiteit Antwerpen en taaladviseur Rekenhof)
Prof. dr. Sabien Lust (UGent)
Dhr. Christoph Malliet (Bibliothecaris Faculteit Rechtsgeleerdheid KU Leuven)
Prof. dr. Peter Schollen (UHasselt)
Prof. dr. Stefaan Smis (VUB)
Prof. dr. Bernard Tilleman (KU Leuven en KULAK)
Prof. dr. Dirk Vanheule (Universiteit Antwerpen)

Reacties zijn welkom bij:

Bert.Demarsin@hubrussel.be
HendrickxK@ccrek.be
Sabien.Lust@UGent.be
Christoph.Malliet@law.kuleuven.be
Peter.Schollen@uhasselt.be
Stefaan.Smis@vub.ac.be
Bernard.Tilleman@law.kuleuven.be
Dirk.Vanheule@ua.ac.be

INHOUDSTAFEL

WOORD VOORAF V

INHOUDSTAFEL IX

1. ALGEMENE REGELS	1
1.1. Verwijzingen	1
1.1.1. Verwijswoorden	1
1.1.2. Herhalingen van verwijzingen	2
1.1.3. Volgorde van de rechtsbronnen	3
1.1.4. Standpunten binnen de referenties in voetnoten	3
1.2. Hoofdletters, punten en cursivering	5
1.2.1. Hoofdletters	5
1.2.1.1. Algemeen	5
1.2.1.2. Begin van een zin	5
1.2.1.3. Respect	6
1.2.1.4. Eigennamen	6
1.2.1.4.1. Instellingen	6
1.2.1.4.2. Rechtscolleges	7
1.2.1.4.3. Functies	7
1.2.1.4.4. Titels van publicaties	8
1.2.1.4.5. Wettelijke en reglementaire akten	8
1.2.2. Afkortingen, letterwoorden en initiaalwoorden ..	9
1.2.3. Punten, spaties en haakjes	11
1.2.4. Cursivering en aanhalingstekens	12
1.3. Gedrukte en onlinebronnen	13
1.3.1. Inleiding	13

1.3.2.	Wanneer verwijzen naar de onlinevindplaats (URL)?	14
1.3.2.1.	Principe	14
1.3.2.2.	Wetgeving	15
1.3.2.3.	Rechtspraak	15
1.3.2.4.	Rechtsleer	16
1.3.3.	Hoe verwijzen naar een onlinebron?	16
1.3.3.1.	Volgorde van gedrukte en onlinevindplaatsen	16
1.3.3.2.	Hyperlink	16
1.3.3.3.	Citeren van een onlinepassus zonder pagina- of randnummer	18
1.3.3.4.	Verwijzing naar een bron in een onlinedatabank	18
1.3.3.5.	Herhalingen	19
1.3.3.6.	Datum van consultatie	19
1.3.4.	Verwijzing naar andere elektronische dragers	19
1.4.	Buitenlandse bronnen	20
1.4.1.	Algemene principes	20
1.4.2.	Enkele belangrijke buitenlandse gidsen	21
1.4.2.1.	Algemeen	21
1.4.2.2.	Civil law-landen	21
1.4.2.3.	Common law-landen	23
1.4.2.4.	Internationaal recht	24
2.	VERWIJZINGEN NAAR DE VERSCHILLENDE RECHTSBRONNEN	25
2.1.	Wetgeving (in de meest brede zin)	25
2.1.1.	Hiërarchie en volgorde	25
2.1.2.	Onderdelen van de verwijzing	28
2.1.3.	Normen waar vaak naar verwezen wordt	32
2.1.4.	Internationaalrechtelijke normen	33
2.1.4.1.	Verdragen	33

2.1.4.2.	Besluiten van internationale organisaties	34
2.1.5.	Europeesrechtelijke normen	35
2.1.6.	Interne normen	37
2.1.7.	Vorbereidende documenten	38
2.1.7.1.	Internationaalrechtelijk	38
2.1.7.2.	Europeesrechtelijk	39
2.1.7.3.	Parlementaire voorbereiding van interne wetgeving	40
2.1.7.4.	Documenten die reglementaire besluiten voorafgaan	44
2.1.7.5.	Documenten van andere instanties	45
2.2.	Rechtspraak	46
2.2.1.	Hiërarchie en volgorde	46
2.2.2.	Onderdelen van de verwijzing	48
2.2.2.1.	Rechterlijke instantie	49
2.2.2.2.	Datum van de uitspraak	50
2.2.2.3.	Nummer van de uitspraak	50
2.2.2.4.	Partijen	51
2.2.2.5.	Vindplaats	52
2.2.2.5.1.	Gedrukte verzamelingen	52
2.2.2.5.2.	Tijdschriften	53
2.2.2.5.3.	Onlinevindplaatsen	57
2.2.2.6.	Noten en conclusies	58
2.2.2.7.	Interpunctie	59
2.2.3.	Herhaling van referenties	60
2.2.4.	Niet-gepubliceerde rechtspraak	60
2.2.5.	Uittreksels en samenvattingen	61
2.2.6.	Bijzondere regels voor internationaalrechtelijke rechtspraak	62
2.3.	Rechtsleer	66
2.3.1.	Onderdelen van de verwijzing	66
2.3.1.1.	Boeken	66
2.3.1.1.1.	Algemeen	66

2.3.1.1.2.	Auteurs	67
2.3.1.1.3.	Verschillende delen en banden	69
2.3.1.1.4.	Plaats, uitgever en jaar van publicatie.	70
2.3.1.1.5.	Pagina's, kolommen en randnummers	72
2.3.1.1.6.	Lettertekens, cijfers en inter- punctie	74
2.3.1.2.	Bijdragen in tijdschriften	75
2.3.1.2.1.	Algemeen.	75
2.3.1.2.2.	Verschillende en anonieme auteurs	76
2.3.1.2.3.	Vindplaats	77
2.3.1.2.4.	Pagina's, kolommen en randnummers	78
2.3.1.2.5.	Annotaties van rechtspraak.	78
2.3.1.2.6.	Lettertekens, cijfers en interpunctie	80
2.3.1.2.7.	Bijdragen zonder titel	81
2.3.1.3.	Verzamelwerken en reeksen	82
2.3.1.3.1.	Begrip	82
2.3.1.3.2.	Verwijzing naar het verzamelwerk.	82
2.3.1.3.3.	Verwijzing naar een bijdrage in een verzamelwerk.	84
2.3.1.3.4.	Interpunctie	86
2.3.1.3.5.	Reeksen	87
2.3.1.4.	Doctoraatsproefschriften, verhandelingen, masterproeven, scripties...	87
2.3.2.	Volgorde van de verschillende referenties	88

2.3.2.1.	Bibliografie	88
2.3.2.1.1.	Algemeen	88
2.3.2.1.2.	Verschillende auteurs	89
2.3.2.1.3.	Verzamelwerken en reeksen	90
2.3.2.2.	Voetnoten	90
2.3.3.	Herhaling van verwijzingen	91
2.3.4.	Buitenlandse rechtsleer	92
3.	AFKORTINGEN	93
3.1.	Wetgeving	93
3.1.1.	Opmerkingen vooraf	93
3.1.2.	Internationaalrechtelijke wetgevingsbronnen	95
3.1.3.	Interne wetgevingsbronnen	96
3.2.	Rechtspraak	101
3.2.1.	Algemeen	101
3.2.2.	Internationaalrechtelijke rechtspraak	102
3.2.3.	Interne rechtspraak	102
3.3.	Tijdschriften, verzamelwerken en reeksen	104
3.3.1.	Algemeen	104
3.3.2.	Hoofdletters	104
3.3.3.	Punten en spaties	104
3.3.4.	Tweetalige tijdschriften en reeksen	105
3.3.5.	www.rechtsaf.be	105
3.4.	Andere afkortingen	134

1. ALGEMENE REGELS

1.1. Verwijzingen

1.1.1. Verwijswoorden

1. Om aan te sluiten bij de internationale gebruiken, wordt voor verwijswoorden de voorkeur gegeven aan Latijnse woorden en afkortingen:

- ☞ • *supra* ('hierboven');
- *infra* ('hieronder');
- *v^o* (afkorting van 'verbo' in de betekenis van 'onder het trefwoord' ('tw.'));
- *cf.* (afkorting van 'conferatur' in de betekenis van 'vergelelijk' ('vgl.'));
- *et al.* (afkorting van 'et alii' in de betekenis van 'en andere(n)');
- *et seq.* (afkorting van 'et sequitur' of 'et sequentes' ('en wat volgt'/'en volgende')).

Enkel in onmiddellijk op elkaar volgende voetnoten, waar slechts één en dezelfde bron wordt aangehaald, kan gebruik gemaakt worden van:

- ☞ • *ibid.* (afkorting van 'ibidem' in de betekenis van 'op dezelfde plaats').

Vroeger gebruikelijke afkortingen, waarvan het gebruik echter wordt afgeraden (*infra* nrs. 4 en 224), zijn:

- ☞ • *o.c.* (afkorting van 'opus citatus' of 'opere citato' in de betekenis van 'aangehaald werk' of 'in het aangehaalde werk' ('a.w.'));

- *l.c.* (afkorting van ‘loco citato’ in de betekenis van ‘ter aangehaalde plaats’ (‘t.a.p.’)).

2. Het is aanbevolen deze verwijzende woorden en afkortingen te cursiveren (in handgeschreven teksten te onderstrepen).

3. Verwijzingen binnen de tekst naar wat voordien werd geschreven of later zal worden uiteengezet, worden aangeduid door de woorden *supra* en *infra*, gevolgd door, bij voorkeur, zowel de bladzijde als het nummer of de noot, zo niet de bladzijde, het nummer of de noot.

- ☞ • *Supra* 84, nr. 22.
- *Infra* 173, noot 10.

1.1.2. Herhalingen van verwijzingen

4. Van verwijzende woorden en afkortingen als *o.c.*, *l.c.* en *ibid.* wordt het liefst geen gebruik gemaakt. Voor de lezer is het gemakkelijker als hij telkens de volledige verwijzing kan lezen en voor de schrijver is het met de hedendaagse tekstverwerkers geen moeite om de volledige verwijzing te kopiëren.

5. Alleen wanneer heel frequent uit dezelfde bron geput wordt, kan het stijlvoller zijn om met verkorte verwijzingen te werken. Als er een bibliografie bij het werk hoort, dan vindt de lezer gemakkelijk de volledige verwijzing daarin. In een tekst zonder bibliografie wordt een eerste vermelding in voetnoot voluit geschreven, eventueel gevolgd door de verkorte vermelding na de woorden ‘hierna:’, tussen haakjes. Wat rechtsleer betreft, kan vanaf de tweede vermelding volstaan worden met de initiaal en de familienaam van de auteur en één of enkele woorden uit de titel (*infra* nr. 224). Uit deze verkorte citeerwijze blijkt meteen dat voor meer informatie naar een vroegere voetnoot of de biblio-

grafie moet worden gekeken. Als die vorige voetnoot veraf staat, dan is het aanbevolen naar de betreffende noot te verwijzen.

- ☞ • Wet 4 december 2006 houdende de omzetting in Belgisch recht van de richtlijn 2001/84/EG van het Europees Parlement en de Raad van 27 september 2001 betreffende het volgrecht ten behoeve van de auteur van een oorspronkelijk kunstwerk, *BS* 23 januari 2007 (ed. 2) (hierna: Volgrechtwet).
- B. BOUCKAERT, *Algemene Rechtsleer. Functies en bronnen van het recht*, Antwerpen, Maklu, 2004, 143 p. (hierna: B. BOUCKAERT, *Algemene rechtsleer*).
- B. BOUCKAERT, *Algemene rechtsleer*, *supra* 14, noot 20.

1.1.3. Volgorde van de rechtsbronnen

6. Bij de volgorde van verwijzingen dient de hiërarchie van de rechtsbronnen te worden geëerbiedigd. Eerst komen dus de referenties aan de wetgeving in de brede zin, vervolgens de verwijzingen naar de rechtspraak en ten slotte die naar de rechtsleer. Voor de volgorde binnen eenzelfde type rechtsbron, *infra* nrs. 75 (wetgeving), 117 (rechtspraak), 213 (bibliografie) en 220 (voetnoten).

7. Tussen twee referenties staat een komma.

- ☞ • Art. 6 EVRM; art. 1382 BW; Cass. 5 november 1920, *Pas.* 1920, I, 193; A. COPPENS, “De volmaakte rechtsstaat”, *RW* 2002-03, 1241-1254.

1.1.4. Standpunten binnen de referenties in voetnoten

8. Wanneer de auteur zijn standpunt baseert op een rechtsbron, volstaat de verwijzing naar deze bron zonder enige verdere aan-

duiding. Wat de auteur schrijft, is dus hetzelfde als wat de bron inhoudt.

☞ • Cass. 9 januari 2006, *NJW* 2007, 128.

9. Neutrale verwijzingen naar rechtsbronnen waarin de besproken problematiek wordt behandeld, worden aangeduid met ‘zie’.

☞ • Zie J. VERPLAETSE, *For the sake of argument. Argumentatieve leer voor juristen en ethici*, Antwerpen, Maklu, 2004, 75-77.

10. Wanneer in wetteksten, rechtsleer of rechterlijke beslissingen waarnaar wordt verwezen hetzelfde probleem wordt behandeld als in de eigen studie, maar in ruimere zin of met nuanceringen, verdient de vermelding ‘zie ook’ de voorkeur.

☞ • Zie ook C. DE ROY en S. VANDROMME, *Bijzondere opsporingsmethoden en aanverwante onderzoeksmethoden*, Antwerpen, Intersentia, 2004, 150 p.

11. Wanneer het probleem in de aangehaalde tekst anders, maar niet in strijd met het eigen standpunt wordt benaderd, dan gebruikt men de afkorting *cf.*

☞ • *Cf.* Arbh. Antwerpen 20 november 1995, *RW* 1995-96, 1347.

12. Wordt in de rechtsbron waarnaar wordt verwezen een standpunt verdedigd of toegepast dat strijdig is met de mening die de auteur zelf voorhoudt, dan schrijft men *contra*.

☞ • *Contra* Cass. 30 april 1996, *RW* 1996-97, 124.

1.2. Hoofdletters, punten en cursivering

1.2.1. Hoofdletters

1.2.1.1. Algemeen

13. Het gebruik van hoofdletters, zoals spelling in het algemeen, steunt op afspraken die zijn vastgelegd in de leidraad die voorafgaat aan de *Woordenlijst Nederlandse taal*, het zgn. Groene Boekje (<http://woordenlijst.org>). In de editie van 2005 zijn de regels voor hoofdletters ten opzichte van de editie van 1995 explicieter en tegelijk eenvoudiger geworden.

14. Er zijn drie grote redenen om hoofdletters te gebruiken. Een woord krijgt een hoofdletter als het:

- aan het begin van een zin staat;
- respect uitdrukt;
- de status heeft van een eigenaam.

1.2.1.2. Begin van een zin

15. Het eerste woord van een zin krijgt een hoofdletter. Dat geldt ook voor het begin van een citaat, een aanhef of een adressering (*Artikel 4 van de wet bepaalt: “Indien de eigenaar...”* – *Vzw Wijk-Noord beraadt zich nog*). Na een dubbelpunt waarna geen citaat komt, volgt geen hoofdletter (*Er zijn twee gewone rechtsmiddelen: verzet en hoger beroep*), evenmin als na een komma. Als een zin met een cijfer of een symbool begint – wat echter af te raden is – krijgt het volgende woord geen hoofdletter (*6 van die voorschriften bepalen...*). Dergelijke zinnen kunnen het best worden vermeden door het cijfer voluit te schrijven (*Zes van die voorschriften bepalen...*).

1.2.1.3. *Respect*

16. Het gebruik van hoofdletters uit respect wordt door het Groene Boekje beperkt tot heilige personen of begrippen (*God, Allah, de Heilige Maagd*). In een aanhef van een brief kan om bijzonder respect uit te drukken, ook een hoofdletter worden gebruikt. Het Groene Boekje beperkt zijn voorbeelden hier echter tot de koning (*Majesteit*) en de paus (*Heilige Vader*). In andere gevallen volstaat een kleine letter vanaf het tweede woord (*Geachte heer, Mijnheer de voorzitter*). Ook de voor-naamwoorden *u/uw* hebben een kleine letter.

1.2.1.4. *Eigennamen*

17. De regel dat een eigennaam een hoofdletter krijgt, leidt veruit tot de meeste moeilijkheden omdat niet altijd gemakkelijk uit te maken is wat een eigennaam is. De Woordenlijst 2005 heeft daarom de regels explicieter en eenvoudiger gemaakt. Ze gelden in principe enkel voor Nederlandstalige namen.

Anderstalige eigennamen schrijven we zoals in de taal van oorsprong (*Supreme Court, Cour de cassation, Bundesverfassungsgericht*).

1.2.1.4.1. Instellingen

18. Namen van instellingen en instanties krijgen een hoofdletter (aan ieder zelfstandig en bijvoeglijk naamwoord) als ze uniek zijn: *Europese Unie, Staat* (= België, t.o.v. de staten van de Europese Unie), *Rijk, Kamer, Senaat, Vlaams Parlement* (= officiële benaming, t.o.v. het Vlaamse parlement, gebruikt als soortnaam), *Brussels Hoofdstedelijk Gewest, Commissie voor de Bescherming van de Persoonlijke Levenssfeer*. Maar:

gemeenschappen en gewesten, regering, college van burgemeester en schepenen, faculteitsraad, raad van bestuur.

Samenstellingen en afleidingen van instellingen met een hoofdletter, behouden die: *Kamerfractie, Kamerreglement, Senaatscommissie, Senaatszitting, Unievoorzitter*. Samenstellingen met *Staat* en *Rijk* verliezen de hoofdletter: *staatsbelang, rijksschuld*.

1.2.1.4.2. Rechtscolleges

19. Voor rechtscolleges gelden dezelfde regels als voor instellingen. Unieke rechtscolleges krijgen hoofdletters: *het Europees Hof voor de Rechten van de Mens, het Hof van Justitie van de Europese Unie, het Grondwettelijk Hof, het Hof van Cassatie, de Raad van State, het Rekenhof*. Rechtscolleges waarvan er meer zijn, krijgen geen hoofdletters, ook al wordt verwezen naar één specifieke rechtbank: *de politierechtbank te Kortrijk, de rechtbank van koophandel van Gent, het hof van beroep te Antwerpen, de griffie van de jeugdrechtbank van Mechelen*.

1.2.1.4.3. Functies

20. Titels en functiebenamingen krijgen een kleine letter: *de burgemeester van Hasselt, de gouverneur van Oost-Vlaanderen, de premier en de minister-president waren aanwezig. De koning belast de minister van Justitie* (merk op dat Justitie zelf een hoofdletter heeft, omdat het de eigenaam is van deze federale overheidsdienst) *met de uitvoering van deze wet. Gisteren heeft koning Albert II een ontmoeting gehad met paus Benedictus XVI, waarbij ook de rector van het seminarie en de eerste voorzitter van het Hof van Cassatie aanwezig waren. Mevrouw de voorzitter, wij vragen uitstel in deze zaak. De griffier en de*

auditeur-generaal gingen lunchen met de gedelegeerd bestuurder.

1.2.1.4.4. Titels van publicaties

21. In titels van boeken, tijdschriftartikelen en nota's krijgt het eerste woord een hoofdletter: *Beginselen van wetgevingstechniek en behoorlijke regelgeving*. Het gebruik van hoofdletters bij alle zelfstandige en bijvoeglijke naamwoorden, werkwoorden, bijwoorden en telwoorden is door het Engels geïnspireerd maar maakt een onrustige indruk en wordt dus het best vermeden: *Beginselen van Wetgevingstechniek en Behoorlijke Regelgeving*.

22. Gebruikelijke hoofdletters in tijdschriftnamen kunnen, op basis van het donorprincipe (d.i. respecteer de spelling die de instelling of het medium zelf gebruikt), behouden blijven wanneer ze in de tekst voluit geschreven worden (voor afkortingen, *infra* nr. 240 *et seq.*).

1.2.1.4.5. Wettelijke en reglementaire akten

23. Van wetboeken krijgen alle zelfstandige en bijvoeglijke naamwoorden een hoofdletter, omdat ze als 'uniek' kunnen worden beschouwd: *het Burgerlijk Wetboek, de Grondwet, het Btw-Wetboek, de Wooncode*. Hetzelfde geldt voor verkorte citeerwijzen: *Decreet Bijzondere Jeugdbijstand, Wet Achtergelaten Voorwerpen*.

Andere wetgevende akten krijgen geen hoofdletters: *ik verwijs naar artikel 2 van de wet van 2 augustus 2002 betreffende de misleidende en vergelijkende reclame, de onrechtmatige bedingen en op afstand gesloten overeenkomsten inzake de vrije beroepen*.

24. In een doorlopende tekst kan het aangewezen zijn om lange titels van wettelijke akten tussen enkele aanhalingstekens te plaatsen, zodat de gedachtegang beter te volgen is:

Artikel 2 van het 'koninklijk besluit van 22 december 2010 tot vaststelling van het percentage van het voorschot van de subsidiaire heffing voorzien door artikel 191, eerste lid, 15^oundecies van de wet betreffende de verplichte verzekering voor geneeskundige verzorging en uitkeringen, gecoördineerd op 14 juli 1994 en tot vaststelling van de uitzonderingsmodaliteiten voor sommige farmaceutische specialiteiten. Jaar 2010' legt het percentage van het voorschot voor 2010 vast op 1,03 %.

Meer informatie over de mogelijkheid om aanhalingstekens te gebruiken bij titels, staat op <http://taaladvies.net/taal/advies/vraag/1273>. De commissie geeft de voorkeur aan aanhalingstekens boven cursivering, omdat cursivering bij het converteren van teksten van het ene formaat naar het andere (bv. van Word naar xml), verdwijnt.

1.2.2. Afkortingen, letterwoorden en initiaalwoorden

25. Onderstaande regels gelden voor de spelling van afkortingen, letterwoorden en initiaalwoorden in het algemeen. Verderop volgen specifieke instructies voor juridische afkortingen en letterwoorden die omwille van de uniformiteit en de bondigheid soms licht van deze algemene regels afwijken. De gedetailleerde regels verderop hebben dan voorrang op de algemene principes hieronder.

26. Afkortingen, letterwoorden en initiaalwoorden moeten snel en eenvoudig kunnen worden begrepen door de lezer. Vermeld daarom de naam van een instelling of instantie die verder zal worden afgekort, de eerste maal voluit, gevolgd door de afkor-

ting tussen haakjes: *Rijksdienst voor Sociale Zekerheid (RSZ)*. Op die manier kan verderop alleen de afkorting worden gebruikt.

27. De Woordenlijst 2005 maakt het onderscheid tussen afkortingen, letterwoorden en initiaalwoorden.

- Afkortingen spreken we altijd voluit uit, we lezen met andere woorden nooit de afkorting zelf. Afkortingen krijgen daarom een punt op het einde en hoofdletters waar die ook in de uitdrukking voluit staan: *bv.*, *bijv.* (*bijvoorbeeld*), *p.* (*pagina*), *m.b.t.* (*met betrekking tot*), *mr.* (*meester*), *Z.M.* (*Zijne Majesteit*).
- Bij initiaalwoorden en letterwoorden spreken we de verkorte vorm uit. Als we letters apart uitspreken, is er sprake van een initiaalwoord. Lezen we het geheel als een gewoon woord, dan is er sprake van een letterwoord. In beide gevallen worden geen punten gebruikt en worden de hoofdletters uit de volledige uitdrukking overgenomen: *pc*, *tv*, *pin*, *SERV*, *NAVO*, *SIS-kaart*. Volgens het Groene Boekje zouden daarom ook *bvba*, *cao* en *btw* met kleine letter en zonder punten moeten geschreven worden. Omdat de wetgever echter zelf een andere spelling heeft voorgeschreven, zijn beide toegestaan. Consequentie binnen een tekst is natuurlijk heel belangrijk.

28. Indien de afgekorte namen van wetten, besluiten en beleidsplannen initiaalwoorden of letterwoorden vormen, schrijven we ze steeds zonder punten en met hoofdletters, ook als de uitgeschreven vormen geen hoofdletters bevatten: *KB* (koninklijk besluit), *MB* (ministerieel besluit), *MAP* (Mestactieplan). Afkortingen van regelgeving krijgen steeds een hoofdletter (*Decr.*, *Verord.*), hoewel ze voluit zonder hoofdletter worden geschreven.

1.2.3. Punten, spaties en haakjes

29. Een zin wordt beëindigd door een punt, gevolgd door een spatie. Als een zin al eindigt op een punt van een afkorting, komt er geen extra punt. Als de zin eindigt met een citaat dat op zich al eindigt met een leesteken (*Hij vroeg: "Hoe gaat het?"*), geldt hetzelfde.

30. Ook een voetnoot, al dan niet in de vorm van een zin met onderwerp en persoonsvorm, eindigt steeds met een punt.

31. Na een titel, een datum of ondertekening (bv. in een brief) komt geen punt.

32. Om een onderbreking in een citaat aan te geven worden drie puntjes tussen ronde haakjes gebruikt. Binnen de haakjes staat geen spatie voor en na de drie puntjes, voor en na de haakjes wel (*Artikel 14 bepaalt: "De consument kan het contract binnen de zeven dagen (...) opzeggen."*).

33. Na het punt op het einde van een afkorting staat een spatie. Punten binnen een afkorting worden niet gevolgd door een spatie (*a.u.b., A.F.Th. Van der Heijden*).

34. Vierkante haakjes worden gebruikt voor redactioneel commentaar en voor aanpassingen of verbeteringen van of opmerkingen bij een geciteerde of vertaalde tekst. Ook wanneer een bijdrage zonder titel aangeduid wordt met een zelfbedachte titel worden vierkante haakjes gebruikt (*infra* nr. 199).

- ☞ • "Ik leg het probleem volgende week voor aan de Knesset [het Israëlische parlement]", aldus de president.
- De boete zal minstens 100.000 frank [ca. 2.500 EUR] bedragen.

- Het hof stelde de volgende prejudiciële vraag: “*Schenden de artikelen 462.1.1 en 436.3.2 [lees: 434.3.2] van het Algemeen Reglement voor de Bescherming van de Arbeid de artikelen 10 en 11 van de Grondwet?*”.
- “Dat is gebeurt [sic] tijdens mijn afwezigheid”, schreef de directeur in zijn verslag.

35. Voor leestekens staat nooit een spatie. Na een leesteken volgt altijd een spatie. Dit geldt natuurlijk niet voor de punt die mag worden gebruikt om lange cijfers leesbaarder te maken. Zo mag je verwijzen naar bladzijde 38.866 van het Belgisch Staatsblad of naar 38866. Zoals steeds, is ook hier consequentie aanbevolen.

1.2.4. Cursivering en aanhalingstekens

36. Aanhalingstekens worden gebruikt om citaten en woorden met een speciale status aan te geven.

Citaten staan tussen aanhalingstekens. Het onderscheid tussen enkele en dubbele aanhalingstekens ligt daarbij niet vast. Meest gangbaar is om dubbele aanhalingstekens (“*citaat*”) te gebruiken voor citaten en enkele (*citaat binnen citaat*) voor citaten binnen citaten. Langere citaten krijgen vaak een extra insprong (enkel links of zowel links als rechts naar gelang van de wens van de redacteur).

37. Voor woorden met een speciale status worden meestal enkele aanhalingstekens of cursivering gebruikt. Hieronder vallen woorden in hun zelfnoemfunctie (*het woord ‘recht’*) of die ironisch of als woordspeling worden gebruikt (*deze programawet werd ‘grondig’ voorbereid*). Anderstalige uitdrukkingen die niet opgenomen zijn in het Nederlandse taaleigen, staan doorgaans cursief en niet tussen aanhalingstekens (de *societas*

leonina, de techniek *sale-and-lease-back*). Zo plaatst de Belgische wetgever ‘bis’, ‘ter’, etc. in cursief, maar de commissie laat de keuze hierover vrij.

38. Gebruik dergelijke typografische aanduidingen spaarzaam omdat ze een tekst snel onrustig maken. Vermijd om dezelfde reden onderstrepingen en vet in een doorlopende tekst.

1.3. Gedrukte en onlinebronnen

1.3.1. Inleiding

39. In vorige edities van deze gids was enkel sprake van gedrukte rechtsbronnen. Intussen is het landschap van de rechtsbronnen erg veranderd. Nadat enkele jaren cd's gebruikt werden, gaat het vandaag vooral om onlinepublicaties. Enkele websites gaan uit van overheden en zijn de unieke en quasiofficiële publicatie van wetgeving, sommige bevatten (quasi) exhaustieve edities van de uitspraken van een gerechtelijke instelling. Andere websites worden heel professioneel beheerd door private uitgevers en zijn slechts tegen betaling toegankelijk. Weer andere zijn ronduit onbetrouwbaar.

De hier voorgestelde vuistregels beogen uniformiteit, transparantie en efficiënte gebruikswaarde, zonder al te omslachtig te zijn. Gelet op de snelle ontwikkeling van de technologie zelf, zullen nieuwe gebruiksmogelijkheden wellicht updates van het verwijzingsstelsel noodzakelijk maken.

Het gebruik van het internet biedt momenteel inderdaad onvoldoende stabiliteit voor het vaststellen van uitgebreide richtlijnen voor verwijzingen en afkortingen m.b.t. elektronische bronnen. Terwijl sommige bronnen van informatieverspreiding met daarbij behorende technologieën plots opduiken (blog, RSS etc.),

verdwijnen andere applicaties (nieuwsgroepen) snel. Er worden daarom slechts enkele beginselen geformuleerd, die technologie-onafhankelijk zijn en zo weinig mogelijk beïnvloed kunnen worden door de voortdurende veranderingen in de ICT-sectoren. Bovendien sporen de verwijzingswijzen voor gedrukte en onlinebronnen het best zoveel mogelijk.

1.3.2. Wanneer verwijzen naar de onlinevindplaats (URL)?

1.3.2.1. Principe

40. De volgende regels gelden vooral voor recente bronnen. Oudere rechtsbronnen zijn vaak alleen in gedrukte vorm beschikbaar. Daarvoor gelden natuurlijk de regels voor het verwijzen naar gedrukte bronnen.

Als er zowel online- als gedrukte vindplaatsen zijn van dezelfde bron, gaat de voorkeur uit naar de meest betrouwbare publicatie. Voor wetgeving is dit altijd de officiële publicatie. Daarom moet voor interne wetgeving van voor 2003 naar het gedrukte Staatsblad verwezen worden. Voor rechtspraak en rechtsleer is betrouwbaarheid moeilijker te beoordelen en daarom wordt het best verwezen naar de effectief geconsulteerde versie. Als de effectief geconsulteerde versie de onlineversie is, en als deze onlineversie geen pagina's of randnummers bevat, is het niet nodig hiervoor alsnog de gedrukte versie op te zoeken. Ook de onlinebronnen zonder paginering geven immers meestal toch informatie over de begin- en eindpagina van een artikel, zodat het citeren van een volledig artikel geen probleem stelt. Indien alleen de beginpagina wordt vermeld in de onlinebron, mag de eindpagina weggelaten worden in de verwijzing. Als noch begin- noch eindpagina online aangegeven worden, dan volstaat het jaargang en aflevering te vermelden. Het verwijzen naar een passus stelt dan weer andere problemen; er mag in dat geval ver-

wezen worden volgens regel 51. Indien de auteur een gedrukte versie gebruikte, maar op de hoogte is van een onlineversie, dan kan hij deze er alsnog aan toevoegen, omdat op termijn de onlineversie wellicht vaker beschikbaar zal zijn dan de gedrukte.

1.3.2.2. Wetgeving

41. Bij internationale, Europese en Belgische wetgeving hoeft niet verwezen te worden naar de URL. De meeste overheden bieden vandaag immers online alle wetgeving aan, zowel de officiële publicaties als de geconsolideerde versies. De jurist wordt verondersteld www.staatsblad.be, www.codex.vlaanderen.be, www.eurlex.eu etc. te kennen. Enkel voor wetgeving van andere landen kan facultatief verwezen worden naar de gebruikelijke URL, waar de officiële of de officieuze (geconsolideerde) publicaties te vinden zijn.

1.3.2.3. Rechtspraak

42. Voor de verwijzing naar onlinevindplaatsen van rechtspraak maakt men het onderscheid tussen internationale, Europese en Belgische rechtscolleges die hun relevante uitspraken in *full text* online publiceren in een vrij toegankelijke overheidsdata-bank en rechtscolleges waarvoor dit niet geldt. In het eerste geval hoeft niet te worden verwezen naar de URL. Anno 2012 geldt dit alvast voor het Internationaal Gerechtshof, het Europees Hof voor de Rechten van de Mens, het Hof en het Gerecht van Eerste Aanleg van de Europese Unie, het Benelux Gerechtshof, het Grondwettelijk Hof, het Hof van Cassatie en de Raad van State, de Raad voor Vreemdelingenbetwistingen, de Raad voor Betwistingen inzake Studievoortgangsbepalingen en de Raad voor Vergunningsbetwistingen.

43. In het andere geval moet wel verwezen worden naar de onlinevindplaats. Dit kan bijvoorbeeld de site zijn van een juridisch tijdschrift, een beroepsinstituut, een bestuurscollege, een onderzoeksgroep, een advocatenkantoor etc. (*infra* nr. 144 *et seq.*).

44. Voor rechtspraak van rechtscolleges van andere landen wordt het best verwezen naar de onlinevindplaats van de uitspraken.

1.3.2.4. Rechtsleer

45. Indien een bron enkel online gepubliceerd is, moet altijd verwezen worden naar de URL.

1.3.3. Hoe verwijzen naar een onlinebron?

1.3.3.1. Volgorde van gedrukte en onlinevindplaatsen

46. Indien zowel naar een gedrukte als een onlinevindplaats verwezen wordt, wordt altijd eerst naar de gedrukte vindplaats verwezen en pas daarna (dus op het einde) naar de onlinevindplaats. Indien er meerdere vindplaatsen zijn, wordt de laatste vindplaats (die een onlinevindplaats is) voorafgegaan door het woord ‘en’.

1.3.3.2. Hyperlink

47. De hyperlink mag in gedrukte teksten altijd worden onderstreept. In een elektronische versie wordt hij eventueel ook op een andere manier gemarkeerd en blijft hij in elk geval actief.

48. ‘Http://’ mag weggelaten worden indien het adres begint met ‘www’.

49. Plaats van de hyperlink

- In een bibliografie wordt de hyperlink helemaal op het eind van de bronvermelding geplaatst (dus bij een boek na vermelding van plaats van uitgave, uitgever en aantal bladzijden, en bij een artikel na de verwijzing naar de plaats in het tijdschrift).

☞ • VELLE, K., “Juridische beroepen in België (19de-20ste eeuw). Inleiding”, *Belgisch Tijdschrift voor Nieuwste Geschiedenis* 1998, 7-30 en www.flwi.ugent.be/btng-rbhc/pdf/BTNG-RBHC,%2028,%201998,%201-2,%20pp%20007-030.pdf.

- In een voetnoot wordt de hyperlink ook op het einde van de bronvermelding geplaatst, tenzij men verwijst naar één of meerdere specifieke pagina’s (wat meestal het geval is wanneer in een voetnoot wordt verwezen naar een monografie of een bijdrage in een tijdschrift). In dat geval wordt alle informatie vóór de hyperlink vermeld, behalve dan de specifieke pagina of pagina’s (en/of eventueel randnummer(s)) die gevolgd worden door een punt.

☞ • K. VELLE, “Juridische beroepen in België (19de-20ste eeuw). Inleiding”, *Belgisch Tijdschrift voor Nieuwste Geschiedenis* 1998, www.flwi.ugent.be/btng-rbhc/pdf/BTNG-RBHC,%2028,%201998,%201-2,%20pp%20007-030.pdf, 12.

50. Zoals elke voetnoot, eindigt ook de voetnoot met een hyperlink op een punt.

1.3.3.3. *Citeren van een onlinepassus zonder pagina- of randnummer*

51. Indien de onlineversie noch paginering noch randnummers heeft, dan mag de indeling worden gebruikt die de schrijver zelf in zijn tekst heeft aangebracht, zoals hoofdstukken en paragrafen. Er mag ook gebruik gemaakt worden van de voetnootnummers in de tekst om een passus te bepalen, zeker voor langere stukken tekst zonder fijne indeling. Om dergelijke problemen in de toekomst te voorkomen, wordt aanbevolen om, zeker voor onlinepublicaties, steeds randnummers te gebruiken. Daarnaast is ook het gebruik van een tekstindeling van het type ‘1.1.1...’, zoals gebruikt in dit boekje, aanbevolen.

- ☞ • F. DEBUSSERE, “Het handvest van de grondrechten van de Europese Unie”, *Jura Falc.* 2001-02, afl. 1, 2.2.4.
- Y. MONTANGIE, “De ‘failing company defence’ en oligopolistische machtsposities in de Europese concentratiecontrole”, *Jaarboek Handelspraktijken & Mededinging 1998*, (705) na voetnoot 18.

1.3.3.4. *Verwijzing naar een bron in een onlinedatabank*

52. Bij het verwijzen naar bronnen in (andere dan *supra* nrs. 41-42 vermelde) onlinedatabanken volstaat een vermelding van de startpagina (www.fisconet.fgov.be, www.rechtspraak.nl). De internetjurist kan immers meestal op basis van de verwijzingsgegevens de rechtsbron terugvinden. Onlinedatabanken zijn precies websites met een zoekfunctie op basis van één of meerdere criteria (datum, trefwoord etc.).

53. Zoals dat ook voor gedrukte bronnen het geval is, mag er verwezen worden naar databanken die de toegang koppelen aan voorwaarden als registratie of het betalen van een abonnement.

1.3.3.5. Herhalingen

54. Bij herhaalde verwijzingen naar onlinetijdschriftartikelen of specifieke internetpublicaties zoals blogs, websites, html-publicaties etc. wordt, zoals bij de gedrukte bronnen, de naam van de auteur vermeld en een verkorte titel (*infra* nr. 224).

1.3.3.6. Datum van consultatie

55. Vermelding van de datum van consultatie is in principe niet vereist. Alleen bij vaak wijzigende teksten of documenten (bv. de website van een federale overheidsdienst) kan het nuttig zijn. In dit geval gebeurt de verwijzing op de volgende manier:

☞ • X, *Vademecum van de onderneming*, http://mineco.fgov.be/enterprises/vademecum/home_nl.htm (consultatie 25 maart 2008).

1.3.4. Verwijzing naar andere elektronische dragers

56. Een beperkt aantal publicaties wordt nog verspreid op een cd of dvd. Een referentie hieraan verschilt eigenlijk in niets van een verwijzing naar een gedrukte versie en bevat dus alle gegevens van auteur, titel, plaats, uitgever en jaar van uitgave. Soms gaat het om een databank, zodat de vermelding van pagina's geen zin heeft. In andere gevallen gaat het wel degelijk om één document, dat een aantal pagina's heeft, wat dus kan worden vermeld. In de beide gevallen wordt achteraan de verwijzing, maar vóór de concrete pagina, nummer, noot of trefwoord, tussen haakjes vermeld welke de elektronische drager is.

☞ • X, *Gids voor sociale reglementeringen in de onderneming*, Mechelen, Kluwer, 2007 (cd-rom), 20.
• J. MOORS en S. THEISSEN, *Juridisch woordenboek*, Brugge, die Keure, 2006 (cd-rom), v^o *Pand*.

1.4. Buitenlandse bronnen

1.4.1. Algemene principes

57. In dit hoofdstuk worden de referenties aan buitenlands recht behandeld, d.i. het interne recht van andere staten. Verwijzingen naar het internationale en supranationale recht worden behandeld onder de respectieve hoofdstukken wetgeving, rechtspraak en rechtsleer van het in België geldende recht.

58. Voor verwijzingen naar buitenlandse wetgeving en rechtspraak worden zoveel mogelijk de in het betreffende land geldende regels van verwijzen en afkorten gebruikt.

59. Voor de buitenlandse rechtsleer worden de regels van deze gids gebruikt.

60. Voor landen die niet over een afgesproken regelset beschikken, kan worden gehandeld volgens de in dat land meest voorkomende gebruiken. Bij gebreke daarvan wordt het best gewerkt volgens deze gids.

61. Indien uit de context onvoldoende duidelijk is om welk land het gaat, wordt de verwijzing best aangevuld met een aanduiding van het betreffende land (tussen ronde haakjes), bv. Cass. (FR), RvS (NL), BW (NL). Hiervoor worden best de landcodes van ISO-norm 3166 gehanteerd, die ook gebruikt worden voor domeinnamen (www.iso.org/iso/country_codes.htm).

62. Als in een voetnoot verwezen wordt naar zowel Belgische als buitenlandse bronnen, dan staan de Belgische steeds eerst en vervolgens de buitenlandse, gegroepeerd per land.

1.4.2. Enkele belangrijke buitenlandse gidsen

1.4.2.1. Algemeen

63. Van landen die over regels beschikken die algemeen of vrij courant worden toegepast, geven we hieronder de vindplaats van deze regels, in boekvorm en/of online. Alle grote *common law*-landen hebben een gezaghebbende gids, hoewel geen enkele ervan een officieel karakter heeft, ook niet het beroemde Amerikaanse Bluebook. Sommige grote *civil law*-landen zoals Frankrijk, Italië of Spanje hebben zelfs helemaal geen geschreven uniforme regels, de kleinere landen eerder wel. In de praktijk is er meestal wel een zekere conformiteit voor de meest voorkomende verwijzingen.

64. Een algemene gids is NEW YORK UNIVERSITY SCHOOL OF LAW (ed.), *Guide to Foreign and International Legal Citations (GFILC)*, New York, Aspen Publishers, 2009, 320 p. Deze tweede editie is echter alleen nog gedrukt te koop bij de uitgever, terwijl de eerste editie nog gratis beschikbaar is via www.law.nyu.edu/ecm_dlv1/groups/public/@nyu_law_website_library/documents/documents/ecm_dlv_006388.pdf. De gids bevat per land een basishandleiding voor de meest voorkomende verwijzingen naar wetgeving, rechtspraak en rechtsleer, zowel gedrukt als online. Als voor een land een officiële of toch gezaghebbende gids bestaat, wordt deze vermeld.

1.4.2.2. Civil law-landen

65. Frankrijk heeft geen gezaghebbende regels, noch een verwijzingsboekje, noch een afkortingenboekje, niet gedrukt en

niet online. Elke uitgever heeft voor zijn publicaties zowat zijn eigen regels.

66. Duitsland had jarenlang geen enkele gids, maar einde 2007 verscheen voor het eerst een gedrukte gids op persoonlijk initiatief van twee auteurs, die weliswaar geen officieel karakter heeft, maar toch zeer goed de bestaande gebruiken inventariseert: S. BYRD en M. LEHMANN, *Zitierfibel für Juristen*, München, Beck, 2007, IX + 125 p. Een nieuwe editie is aangekondigd voor 2012, maar er is geen onlineversie gepland. Daarnaast is er een (behoorlijk lijvig) afkortingenboek: H. KIRCHNER en C. BUTZ, *Abkürzungsverzeichnis der Rechtssprache*, Berlijn, De Gruyter, 2008, xvi + 664 p. Ook is er een officieel handboek over wetgevingstechniek, waarin enkele regels staan over de verwijzing naar wetgeving, die door de meeste auteurs gevolgd worden: BUNDESMINISTERIUM DER JUSTIZ (ed.), *Handbuch der Rechtsförmlichkeit: Empfehlungen des Bundesministeriums der Justiz zur einheitlichen rechtsförmlichen Gestaltung von Gesetzen und Rechtsverordnungen*, Keulen, Bundesanzeiger Verlag, 2008, 296 p. Dit boek is gratis consulteerbaar via <http://hdr.bmj.de>.

67. Voor Nederland is er: COMMISSIE LEIDRAAD (ed.), *Leidraad voor juridische auteurs: voetnoten, bronvermeldingen, literatuurlijsten en afkortingen in Nederlandstalige publicaties*, Deventer, Kluwer, 2010, 114 p. De gratis webversie staat op www.kluwer.nl/overkluwer/images/multimedia/pdf/Leidraad-juridisch.pdf. Deze gids is niet volledig en legt geen verplichting op voor gebruik, maar wordt toch vrij algemeen toegepast in Nederland.

68. Oostenrijkse juristen maken gebruik van: G. FRIEDL en P. DAX (eds.), *Abkürzungs- und Zitierregeln der österreichischen Rechtsprache und europarechtlicher Rechtsquellen (AZR)*, Wenen, Manz, 2008, XIV + 230 p.

69. Voor Zwitserland is er: R. MÜLLER, *ZitierGuide: Leitfaden zum fachgerechten Zitieren in rechtswissenschaftlichen Arbeiten*, Zürich, Schulthess, 2010, 28 p. Bij dezelfde uitgever is er ook P. FORSTMOSER en R. OGOREK, *Juristisches Arbeiten: eine Anleitung für Studierende*, Zürich, Schulthess, 2008, 520 p. Er is sinds kort ook een nog een gratis gids van de overheid op www.bger.ch/2_zitierregeln.pdf.

1.4.2.3. Common law-landen

70. In de Verenigde Staten van Amerika is de bijbel: HARVARD LAW REVIEW ASSOCIATION (ed.), *The Bluebook. A Uniform System of Citation*, Cambridge, Harvard Law Review Association, 2010, 511 p. Tegen betaling consulteerbaar op www.legal-bluebook.com. Het Bluebook (rule 19) bevat bovendien ook regels over buitenlands recht, die inspirerend kunnen zijn, evenals een aparte tabel (T. 2), die voor een aantal landen enkele concrete suggesties en voorbeelden bevat. Een beperktere onlinégids voor de Verenigde Staten, up to date tot 2010, is vrij te consulteren op www.law.cornell.edu/citation. Er bestaan overigens nog andere gidsen in de VS, zoals deze van de ASSOCIATION OF LEGAL WRITING DIRECTORS (ed.), *ALWD Citation Manual*, New York, Aspen Publishers, 2010, 704 p.

71. Voor het Verenigd Koninkrijk wordt het best een beroep gedaan op FACULTY OF LAW (ed.), *The Oxford Standard for Citation of Legal Authorities (OSCOLA)*, Oxford, University of Oxford, 2010, VI, 51 p., vrij te consulteren op www.law.ox.ac.uk/published/OSCOLA_4th_edn.pdf. Deze

gids heeft geen officiële status maar is in de praktijk de meest gebruikte standaard.

72. Voor het Australische recht zijn er: MELBOURNE UNIVERSITY LAW REVIEW ASSOCIATION (ed.), *Australian Guide to Legal Citation (AGLC)*, Melbourne, University Law Review Association, 2010, XXVI, 343 p. en downloadbaar (enkel leesversie) via <http://mulr.law.unimelb.edu.au/go/aglc> en P. ROZENBERG (ed.), *Australian Guide to Uniform Legal Citation*, Melbourne, Law Book Co, 2003, 145 p.

73. In het gemengde rechtssysteem van Canada wordt gebruik gemaakt van MCGILL LAW JOURNAL (ed.), *Canadian Guide to Uniform Legal Citation/Manuel canadien de la référence juridique*, Toronto, Carswell, 2010, 650 p. Een vrij te consulteren samenvatting daarvan staat op <http://library.queensu.ca/law/lederman/legalcit.htm>.

1.4.2.4. Internationaal recht

74. Voor internationaalrechtelijke verwijzingen, in het bijzonder naar elektronische bronnen, kan ten slotte gebruik gemaakt worden van een website van de American Society of International Law (ASIL), www.asil.org/erghome.cfm, bekend als ERG of Electronic Resource Guide. Oorspronkelijk verscheen dit in gedrukte vorm als M. HOFFMAN en J. MC. WATSON (eds.), *ASIL Guide to Electronic Resources for International Law*, ASIL, 2003. Daarbij behoort ook nog de *Electronic Information System for International Law* (www.eisil.org).

2. VERWIJZINGEN NAAR DE VERSCHILLENDE RECHTSBRONNEN

2.1. Wetgeving (in de meest brede zin)

2.1.1. Hiërarchie en volgorde

75. De hiërarchie tussen de verschillende soorten van wetgeving moet in de volgorde van de verwijzingen worden geëerbiedigd. Zonder een standpunt te willen innemen in controversen over de hiërarchie van bepaalde rechtsbronnen, kan het volgende als richtlijn gelden:

- a. internationaalrechtelijke normen, zoals verdragen, conventies, protocollen, handvesten, resoluties etc.;
- b. Europeesrechtelijke normen, in het bijzonder primair (verdragen) en secundair recht (verordeningen, richtlijnen en beschikkingen, maar ook richtsnoeren, kaderbesluiten etc.) van de Unie en andere besluiten van Europese regionale organisaties (OVSE, Raad van Europa, NAVO etc.);
- c. Grondwet;
- d. samenwerkingsakkoorden op het niveau van de onderscheiden wetgevende machten (goedgekeurd bij wet, decreet of ordonnantie);
- e. akten van de onderscheiden wetgevende machten:
 - wetten aangenomen met bijzondere meerderheid (bijzonderemeerderheidswetten);
 - decreten aangenomen met bijzondere meerderheid (bijzonderemeerderheidsdecreten);
 - wetten aangenomen met gewone meerderheid;
 - decreten (aangenomen met gewone meerderheid) van de gewezen Nederlandse Cultuurgemeenschap en de gewezen Franse Cultuurgemeenschap, de Vlaamse Gemeenschap, het Vlaamse Gewest, de Franse Gemeenschap,

- het Waalse Gewest, de Duitstalige Gemeenschap en de Franse Gemeenschapscommissie;
 - ordonnanties van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest en van de Gemeenschappelijke Gemeenschapscommissie;
 - besluitwetten van de koning en de ministers, respectievelijk van de in raad vergaderde ministers tijdens de Eerste en de Tweede Wereldoorlog (de zogenaamde eigenlijke besluitwetten);
- f. besluitwetten genomen op grond van wetten tot toekenning van buitengewone machten aan de koning (de zogenaamde oneigenlijke besluitwetten) en (genummerde) koninklijke besluiten op grond van wetten tot toekenning van bijzondere machten;
- g. samenwerkingsakkoorden op het niveau van de onderscheiden uitvoerende machten (die dus niet werden goedgekeurd bij wet, decreet of ordonnantie);
- h. gewone reglementaire koninklijke besluiten (verordeningen, reglementen, alsook algemeen bindend verklaarde collectieve arbeidsovereenkomsten) en daarmee gelijkgestelde besluiten van de Vlaamse Executieve of de Vlaamse Regering, de Franse Gemeenschapsexecutieve of de Franse Gemeenschapsregering, de Waalse Gewestexecutieve of de Waalse Regering, de Brusselse Hoofdstedelijke Executieve of de Brusselse Hoofdstedelijke Regering (tot uitvoering van de ordonnanties van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest), het Verenigd College van de Gemeenschappelijke Gemeenschapscommissie (tot uitvoering van de ordonnanties van de Gemeenschappelijke Gemeenschapscommissie), de Executieve van de Duitstalige Gemeenschap of de Regering van de Duitstalige Gemeenschap (tot uitvoering van de decreten van de Duitstalige Gemeenschap) en het College van de Franse Gemeenschapscommissie (tot uitvoering van de decreten van de Franse Gemeenschapscommissie);

- i. ministeriële besluiten en de daarmee gelijkgestelde besluiten van een of meer leden van één van de vernoemde executieven, regeringen of colleges, evenals de besluiten van het Ministercomité voor het Brussels Gewest;
 - j. besluiten van de gewezen Raad voor de Duitse Cultuurgemeenschap;
 - k. besluiten van parastatalen, verzelfstandigde agentschappen etc.;
 - l. provinciale besluiten (eerst raad, daarna (bestendige) deputatie, ten slotte gouverneur);
 - m. besluiten van de agglomeraties en federaties van gemeenten (eerst raad, dan college), met inbegrip van de in hun hoedanigheid van agglomeratieorgaan getroffen besluiten van de Brusselse Hoofdstedelijke Raad en de Brusselse Hoofdstedelijke Executieve of Regering;
 - n. besluiten van de Vlaamse Gemeenschapscommissie, de Franse Gemeenschapscommissie en de Gemeenschappelijke Gemeenschapscommissie (eerst taalgroep en college, resp. verenigde vergadering en verenigd college gezamenlijk, dan college, resp. verenigd college) getroffen in hun hoedanigheid van gedecentraliseerde besturen;
 - o. gemeentelijke besluiten (eerst raad, dan college, ten slotte burgemeester);
 - p. parlementaire voorbereiding en pseudowetgeving zoals rondzendsbrieven, gedragscodes, sectorale afspraken en dergelijke meer.
- ☞ • Art. 22 Gw.; art. 10 wet 8 december 1992 tot bescherming van de persoonlijke levenssfeer ten opzichte van de verwerking van persoonsgegevens, *BS* 18 maart 1993, 5.801; art. 1 KB nr. 5, 7 september 1993, *BS* 25 september 1993, 21.259.

2.1.2. Onderdelen van de verwijzing

76. Het artikel, de paragraaf, het lid etc. van om het even welke norm wordt vermeld volgens het systeem van die norm zelf. De verschillende elementen worden gescheiden door een komma en een spatie. Als een lid, alinea etc. geen eigen nummer heeft, dan noteert men het rangnummer voluit, zoals ‘eerste’, ‘dertiende’...

- ☞ • Art. 577-2, § 9, derde lid BW.
- Art. XXIV GATT.
- Art. 39/9, § 2 wet 15 december 1980 betreffende de toegang tot het grondgebied, het verblijf, de vestiging en de verwijdering van vreemdelingen.

De woorden bis, ter, quater enz. die bij later ingevoegde artikelnummers worden gebruikt, worden aan het artikelnummer geschreven, zonder spatie. Ze hoeven niet te worden gecursiveerd.

- ☞ • Art. 14bis Gw.

77. Als men verschillende (delen van) artikelen van eenzelfde wet opsomt, is het aanbevolen het woordje ‘art.’ te herhalen zodra door de opeenvolging van komma’s vergissingen mogelijk zijn. Als geen vergissingen mogelijk zijn, worden op elkaar volgende artikelen vermeld door het eerste en het laatste van de reeks met een koppelteken ertussen. Als het om niet op elkaar volgende artikelen gaat, worden ze gescheiden door een komma en een spatie en worden de laatste twee verbonden door het voegwoord ‘en’.

- ☞ • Art. 1167-1173 Ger.W.
- Art. 1167, 1170 en 1173 Ger.W.
- Art. 1168, derde lid, a), art. 1171, eerste lid en art. 1173, 5°-6° Ger.W.

Hetzelfde geldt wanneer naar meerdere met ‘§’ aangeduide paragrafen van een wetsartikel wordt verwezen. Het is aanbevolen het §-teken te herhalen wanneer vergissingen mogelijk zijn. Zijn geen vergissingen mogelijk dan worden op elkaar volgende paragrafen vermeld door het eerste en het laatste nummer met een koppelteken ertussen. Gaat het om niet op elkaar volgende paragrafen, dan worden ze gescheiden door een komma en een spatie en worden de laatste twee verbonden door het voegwoord ‘en’.

☞ • Art. 30, § 1-3, 6 en 8 RvS-Wet.

78. Wat de aanduiding betreft van de categorie of soort waartoe een norm behoort, wordt verwezen naar de afkortingenlijst in deel III (*infra* nr. 231 *et seq.*).

79. Data worden steeds als volgt aangeduid:

- de dag wordt uitgedrukt in Arabische cijfers;
- de maand wordt voluit geschreven;
- het jaartal wordt voluit in Arabische cijfers opgegeven.

☞ • MB 4 mei 2007 houdende het verbod van het gebruik van sommige letterwoorden of logo’s voor de verkiezingen van de Federale Wetgevende Kamers van 10 juni 2007, *BS* 8 mei 2007 (ed. 2).

De identificatiedatum van de wet is altijd de datum van de afkondiging en wijzigt dus niet meer, ook al wordt de wettekst zelf door latere wetten gewijzigd. Deze latere wetswijzigingen worden niet vermeld. Een verwijzing naar een wet betreft steeds de stand van die wet op het ogenblik van het schrijven. Als de auteur van deze algemene regel wil afwijken en zijn lezer wil wijzen op de toestand van de wet op een ander ogenblik, dan moet hij dit uitdrukkelijk vermelden.

- ☞ • Art. 13, eerste lid wet 14 juli 1991 betreffende de handelspraktijken en de voorlichting en bescherming van de consument (voor de wetwijziging van 25 mei 1999).
- Art. 29 Wegverkeerswet (zoals van toepassing tussen 20 juli 2005 en 10 mei 2006).

80. In principe wordt het officiële opschrift van een norm volledig weergegeven.

- ☞ • Wet 13 april 1995 houdende bepalingen tot bestrijding van de mensenhandel en van de kinderpornografie, *BS* 25 april 1995, 10.823.

81. Wat de vindplaats betreft, gaat steeds de voorkeur uit naar de officiële publicatie, waar de tekst van de authentieke akte is opgenomen. Verwijzen naar andere, niet-officiële publicaties zoals private verzamelingen van verdragen, wetten en akten, *Bulletin usuel*, *Omnilegie*, *Verzameling van Wetten en Besluiten*, *Pasinomie* etc. is doorgaans af te raden, tenzij voor enkele heel oude wetten van voor het verschijnen van het Belgisch Staatsblad.

82. De publicatie wordt, zoals bij tijdschriften, gecursiveerd waar mogelijk, anders onderstreept. Voor de meest gebruikelijke, zoals het *Publicatieblad van de Europese Unie* en het *Belgisch Staatsblad*, gebeurt dat steeds door middel van een afkorting, respectievelijk *Pb.L.* en *BS*.

83. Door juristen vaak aangehaalde normen worden verkort weergegeven, *infra* nr. 90.

Als in een tekst herhaaldelijk wordt verwezen naar eenzelfde wet of besluit, mag die wet of dat besluit verkort worden geciteerd, als in een lijst vooraan of achteraan de gebruikte afkorting.

gen verklaard worden, *infra* nr. 227 *et seq.* Eveneens mag men enkel de datum van de wet of het uitvoeringsbesluit vermelden na minstens één maal het officiële opschrift te hebben opgenomen.

84. Er komt een komma tussen het opschrift van de norm en de officiële vindplaats.

85. Als er verwezen wordt naar de bladzijde in de officiële vindplaats, wordt de pagina voorafgegaan door een komma. Het vermelden van de bladzijde is normaal gezien aanbevolen.

☞ • Art. 19, § 3 wet 26 juni 1990 betreffende de bescherming van de persoon van de geesteszieke, *BS* 27 juli 1990, 14.806.

86. Wanneer verwezen wordt naar het Belgisch Staatsblad, volstaat vanaf 1 januari 2003 de vermelding van de datum van publicatie (vanaf die datum worden slechts vier gedrukte exemplaren gemaakt en deze zijn identiek aan de via internet verspreide versie). In een onlinepublicatie wordt immers niet opgezocht door te bladeren. Voor oudere wetgeving is verwijzing naar de bladzijde aanbevolen, omdat het de opzoeking vergemakkelijkt.

87. Vermelding van de editie is noodzakelijk als er verschillende edities van dezelfde datum zijn.

☞ • Art. 8 wet 27 december 2006 houdende diverse bepalingen (II), *BS* 28 december 2006 (ed. 3).
 • KB 19 december 2006 betreffende de toewijzing in 2006 van bepaalde niet-fiscale ontvangsten aan het Zilverfonds, *BS* 28 december 2006 (ed. 1).

88. Geregeld verschijnen rechtzettingen van gepubliceerde wetgeving. Deze worden als *erratum* aan de oorspronkelijke wijziging toegevoegd.

- ☞ • Art. 55 wet 21 december 2007 houdende diverse bepalingen, *BS* 31 december 2007 (ed. 3), *err. BS* 15 januari 2008.

89. In een opsomming worden referenties aan verschillende wetteksten of uitvoeringsbesluiten van elkaar gescheiden door een kommapunt.

- ☞ • Art. 22 Gw.; art. 10 wet 8 december 1992 tot bescherming van de persoonlijke levenssfeer ten opzichte van de verwerking van persoonsgegevens, *BS* 18 maart 1993, 5.801.

2.1.3. Normen waar vaak naar verwezen wordt

90. Onder vaak aangehaalde normen wordt hier verstaan een verdrag, richtlijn, wet of besluit waarnaar in de hedendaagse Belgische juridische literatuur vaak wordt verwezen. Het gaat dus niet om het herhaald hanteren van eenzelfde norm in een welbepaalde studie.

Voor de hier bedoelde teksten volstaat de vermelding van de volgende gegevens in de aangegeven volgorde:

- i. artikel (afgekort als ‘art.’, zonder hoofdletter tenzij bij het begin van een zin), eventueel gevolgd door aanduiding van paragraaf, lid, Romeins cijfer, gedachtestreep, letter, zin etc., telkens gescheiden door een komma en een spatie;
- ii. opschrift van het verdrag, de richtlijn, het wetboek, de wet of het besluit – eventueel met de aanduiding van de datum of het jaartal als er verschillende normen met hetzelfde opschrift elkaar opgevolgd hebben – of de gebruikelijke afkorting ervan.

- ☞ • Art. 12 BUPO-Verdrag.
- Art. 6 EVRM.
- Art. 3, 2, d Vogelrichtlijn.
- Art. 248 Strafwetboek (of Sw.).
- Art. 4.1.2.1, § 2 VLAREM II.
- Art. 10 WIB 1992.

91. Een verwijzing naar de officiële publicatie is hier niet noodzakelijk, omdat deze teksten in de meeste wettenverzamelingen zijn opgenomen en trouwens vaak worden gewijzigd.

2.1.4. Internationaalrechtelijke normen

Het internationaal recht wordt gekenmerkt door een veelheid van geschreven en ongeschreven bronnen, die in grote mate verschillen van het nationaal recht. Hierna komen enkel de meest gebruikelijke geschreven bronnen aan bod.

2.1.4.1. Verdragen

92. Verdragen worden officieel gepubliceerd in speciale publicaties die uitgaan van internationale organisaties of van staten. De belangrijkste officiële publicaties die uitgaan van internationale organisaties zijn de *League of Nations Treaty Series/Recueil des Traités de la Société des Nations*, de *United Nations Treaty Series/Recueil des Traités des Nations Unies* en de *European Treaty Series/Série des Traités Européens* (nu *Treaty Series of the Council of Europe/Série des Traités du Conseil de l'Europe*). Verdragen worden in principe ook officieel gepubliceerd in het publicatieblad van het land dat partij geworden is bij het verdrag. In België is dat het Belgisch Staatsblad. Niet alle verdragen worden echter in het Belgisch Staatsblad gepubliceerd. Naast de officiële collecties bestaan er ook niet-officiële publicaties. Sommige zijn algemeen, andere spit-

sen zich toe op bepaalde deelgebieden van het internationaal recht.

93. Vaak aangehaalde internationale verdragen/akten mogen verkort geciteerd worden (*supra* nr. 90).

94. Minder bekende internationale verdragen/akten kunnen op de volgende manier geciteerd worden:

- i. artikel, eventueel gevolgd door aanduiding van paragraaf of lid (artikel kan eventueel als ‘art.’ afgekort worden);
- ii. aard van de internationale akte (verdrag, protocol, handvest, overeenkomst, statuut, akte...);
- iii. naam van het verdrag of de internationale akte, vaak inclusief de plaats van ondertekening;
- iv. datum van ondertekening door de originele verdragsluitende partijen (voorafgegaan door ‘van’);
- v. vindplaats (bij voorkeur wordt verwezen naar de authentieke tekst, zoals die, naar gelang van het geval, in de internationale of nationale overheidspublicatie is terug te vinden);
- vi. bladzijde.

- ☞ • Art. 10 verdrag van Wenen inzake consulaire verkeer van 24 april 1963, *United Nations Treaty Series*, vol. 596, 261.
- Art. 3 verdrag van Wenen inzake het verdragenrecht van 23 mei 1969, *BS* 25 december 1993, 28.706.
- Art. 6 kaderverdrag voor de bescherming van het marine-milieu van de Kaspische Zee van 4 november 2003, *International Legal Materials* 2005, 3.

2.1.4.2. Besluiten van internationale organisaties

95. Internationale en regionale organisaties kennen een grote variëteit aan besluiten. Bij voorkeur wordt naar de authentieke

versie verwezen (doorgaans in het Engels of Frans, zo mogelijk Nederlands), behalve als het gaat om zeer courante instrumenten.

96. Besluiten van internationale organisaties kunnen op de volgende manier geciteerd worden:

- i. artikel (eventueel afgekort als ‘art.’) of paragraaf;
- ii. aard van de akte;
- iii. nummer (en bij de Algemene Vergadering van de VN de sessie) en, indien van toepassing, opschrift van de akte;
- iv. orgaan dat het besluit heeft aangenomen;
- v. datum tussen haakjes;
- vi. vindplaats in de officiële publicatie;
- vii. jaartal tussen haakjes.

- ☞ • Report of the Working Group on Minorities on its Twelfth Session (24 August 2006), *UN Doc. A/HRC/Sub. 1/58/19* (2006).
- Resolutie 1803 (XVII) van de Algemene Vergadering van de Verenigde Naties (14 december 1962), *UN Doc. A/5217* (1962) [citeerwijze van de oudere resoluties].
- Resolutie 58/318 van de Algemene Vergadering van de Verenigde Naties (20 september 2004), *UN Doc. A/RES/58/318* (2004) [vandaag gangbare citeerwijze].
- Resolutie 1729 van de Veiligheidsraad van de Verenigde Naties (15 december 2006), *UN Doc. S/RES/1729* (2006).
- Conférence des Chefs d’Etat et de Gouvernement, Déclaration de Syrte (9 septembre 1999), *OUA Doc. EAHG/Decl. (IV) Rev. 1* (1999).

2.1.5. Europeesrechtelijke normen

97. Vaak voorkomende Europese normen mogen verkort geciteerd worden (*supra* nr. 90). Voor minder bekende Europeesrechtelijke normen gelden de volgende regels.

De hier beschreven interne regels wijken af van wat gebruikelijk is in het Europese recht. De auteur heeft de keuze tussen beide systemen, wellicht naar gelang van zijn forum van publicatie. Binnen dezelfde publicatie moet men uiteraard consequent zijn.

98. Voor Europeesrechtelijke verdragen en besluiten van andere Europese organisaties dan de Europese Unie kan naar analogie verwezen worden naar wat hiervoor gezegd is over internationaalrechtelijke verdragen respectievelijk besluiten.

☞ • Statuut van de Raad van Europa van 5 mei 1949, *CETS*, nr. 1.

99. Besluiten van de Europese Unie, het zogenaamde secundaire recht, kunnen op de volgende manier geciteerd worden:

- i. artikel, eventueel gevolgd door aanduiding van paragraaf of lid;
- ii. aard van de akte (verordening, richtlijn...);
- iii. orgaan waarvan ze uitgaan;
- iv. nummer van de akte;
- v. datum van de akte (voorafgegaan door een komma);
- vi. opschrift van de akte;
- vii. vindplaats in de officiële publicatie, met vermelding van datum, aflevering en bladzijde.

☞ • Art. 1 Verord.Raad nr. 2626/84, 15 september 1984 houdende wijziging van artikel 1 van verordening (EEG) nr. 3180/78 tot wijziging van de waarde van de rekeneenheid die wordt gebruikt door het Europees Fonds voor Monetaire Samenwerking, *Pb.L.* 16 september 1984, afl. 247, 1.

• Verord.Comm. nr. 1251/81, 11 mei 1981 houdende afwijking van verordening (EEG) nr. 2041/75 houdende bij-

zondere uitvoeringsbepalingen inzake het stelsel van invoer-, uitvoer- en voorfixatiecertificaten in de sector oliën en vetten met het oog op uitvoer van olijfolie naar Polen, *Pb.L.* 12 mei 1981, afl. 126, 6.

- Gemeenschappelijke strategie Europese Raad nr. 2000/458/GBVB, 19 juni 2000 voor het Middellandse Zeegebied, *Pb.L.* 22 juli 2000, afl. 183, 5.

2.1.6. Interne normen

100. Het woord ‘wet’ wordt niet afgekort. Voor een decreet, afgekort als ‘Decr.’, is het aangewezen aan te geven van welke deelstaat (Vl., Fr., W., D.) het uitgaat. Voor een ordonnantie wordt aangegeven of ze van het gewest (Br.) of van de gemeenschap (Gem.) uitgaat. De onderdelen van deze afkortingen worden niet gescheiden door een spatie.

- ☞ • Wet 10 april 1995 tot aanvulling van de Nieuwe Gemeentewet met bepalingen betreffende de gemeentelijke volksraadpleging, *BS* 21 april 1995, 10.134.
- Art. 1 Decr.Fr. 30 mei 1994 houdende wijziging van het decreet van de Franse Gemeenschap van 18 juni 1990 houdende regeling van het toezicht over de Franse Gemeenschapscommissie, *BS* 23 augustus 1994, 21.255.

101. Vaak aangehaalde wetten mogen verkort geciteerd worden (*supra* nr. 90).

102. In een referentie aan een andere wettekst of uitvoeringsbesluit worden de volgende gegevens, die alle essentieel zijn voor de identificatie van de tekst, in de aangegeven volgorde vermeld:

- i. artikel (afgekort als ‘art.’, zonder hoofdletter, tenzij in het begin van een zin), eventueel gevolgd door aanduiding van

- paragraaf, lid, Romeins cijfer, gedachtestreep, letter, zin etc., telkens door een komma en een spatie gescheiden;
- ii. aanduiding of het gaat om een wet, decreet, ordonnantie, besluit etc.;
- iii. datum;
- iv. opschrift;
- v. verwijzing naar de vindplaats in de officiële publicatie.

Wat het Staatsblad betreft, wordt verwezen naar wat reeds gezegd werd (*supra* nr. 86 *et seq.*). De verwijzing naar het bestuursmemoriaal van een provincie gebeurt door de vermelding *Bestuursmemoriaal*, gevolgd door de naam van de provincie, het jaar en de pagina.

- ☞ • Art. 577-4, § 1, derde lid, 4° BW.
- Art. 2 wet 11 juli 1994 betreffende de politierechtbanken en houdende een aantal bepalingen betreffende de versnelling en modernisering van de strafrechtspleging, *BS* 21 juli 1994, 19.117.
- B.Prov.R. West-Vlaanderen 25 januari 2007 houdende de vaststelling van wat onder het begrip dagelijks bestuur wordt verstaan, *Bestuursmemoriaal West-Vlaanderen* 2007, 15-17.

2.1.7. Voorbereidende documenten

2.1.7.1. Internationaalrechtelijk

103. Het sluiten van een verdrag wordt doorgaans voorafgegaan door een onderhandelingsproces. De neerslag van deze onderhandelingen of voorbereidende werken van een verdrag wordt in het internationaal recht de *travaux préparatoires* genoemd. De *travaux préparatoires* worden vaak niet gepubliceerd, zeker bij bilaterale, oudere of minder belangrijke internationale ver-

dragen. Wanneer ze wel gepubliceerd worden, kunnen ze de vorm aannemen van een document van een orgaan van de internationale of regionale organisatie waarbinnen het verdrag tot stand kwam ofwel van een officiële of private publicatie die de verslagen van de diplomatieke conferentie bundelt. Naar deze bronnen wordt verwezen zoals naar documenten van de internationale of regionale organisaties waarvan ze uitgaan, of als document opgenomen in de officiële of private publicatie.

- ☞ • *UN Doc. E/CN.4/SR.260* (1952), 4 [stemming door de leden van de VN Commissie voor de Rechten van de Mens over een voorstel dat later artikel 1 van het Internationaal Verdrag inzake Burgerlijke en Politieke Rechten zal worden].
- *UNCIO Doc. Vol. VI* (1945), 296 [voorstel van de Sovjet-Unie op de diplomatieke conferentie van San Francisco, waar het VN-Handvest werd onderhandeld].
- M.J. BOSSUYT, *Guide to the “Travaux Préparatoires” of the International Covenant on Civil and Political Rights*, Dordrecht, Martinus Nijhoff, 1987, 75 [verwijzing naar een passage in de voorbereidende documenten van het BUPO-Verdrag].

2.1.7.2. Europeesrechtelijk

104. Binnen de Europese instellingen is het gebruik gegroeid om, zoals bij andere organisaties, alle documenten een herkenbare code te geven. De meeste voorbereidende documenten van de wetgeving kunnen vandaag online geconsulteerd worden via de website van Eur-Lex. Hoe de concrete totstandkoming van een norm verloopt, kan worden gevolgd via Prelex (<http://ec.europa.eu/prelex>). De site geeft in een zoekscherm ook een overzicht van alle mogelijke documenten (adviezen van allerhande instanties, begrotingsberaadslagingen, politieke akkoor-

den, raadplegingen, resoluties etc.). Bij wijze van voorbeeld enkele codeverklaringen:

- ☞ • COM(90)220 [Commissiedocument nr. 220 van 1990].
- COM(90)220/2 [Commissiedocument nr. 220 van 1990, tweede versie].
- COM(90)220 def. [Commissiedocument nr. 220 van 1990, definitieve versie].
- COM/2001/0899 [Commissiedocument nr. 899 van 2001].
- SEC(95)314 [Intern document van het secretariaat-generaal nr. 314 van 1995].
- DG V/235/89 [Document nr. 235 van het directoraat-generaal V van 1989].

2.1.7.3. *Parlementaire voorbereiding van interne wetgeving*

105. Met de uitdrukking ‘parlementaire stukken’ worden alle officiële voorbereidingsstukken van alle wetgevende vergaderingen in België bedoeld. Bij een verwijzing naar deze documenten worden de volgende gegevens in de aangeduide volgorde vermeld:

- i. officieel opschrift (waaruit ook de aard van het document blijkt: wetsontwerp, memorie van toelichting, amendement etc.);
- ii. vindplaats, afgekort als ‘*Parl.St.*’ (zonder spatie);
- iii. wetgevende vergadering waarvan het document uitgaat;
- iv. zittingsjaar (met eventuele aanduiding dat het een buitengewone zitting betreft);
- v. nummer en subnummer van het document (voor een begrotingsdocument de toevoeging van een Romeins cijfer, *infra* nr. 110);
- vi. bladzijde.

106. Bij een eerste verwijzing naar een parlementair document – bv. wetsontwerp, wetsvoorstel, verslag van een parlementaire commissie etc. – dient het volledige opschrift van het stuk te worden weergegeven. Bij voorstellen wordt vaak de naam van de eerste indiener vermeld. Van tweetalige stukken wordt de Nederlandse titel opgegeven. Van eentalige stukken wordt de titel in die taal geciteerd.

- ☞ • Voorstel van wet waarbij de ontvluchting van gedetineerden strafbaar wordt gesteld, *Parl.St.* Kamer 1991-92, nr. 241.
- Begroting van het ministerie van Openbare Werken voor het begrotingsjaar 1980, *Parl.St.* Kamer 1979-80, nr. 4-XVI/1, 7.
- Projet de décret contenant le budget de la Communauté française de l'année budgétaire 1987, *Parl.St.* Fr.Gem.R. 1986-87, nr. 4-111/1, 77.
- Voorstel van decreet (P. LACHAERT *et al.*) houdende wijziging van het decreet van 28 juni 1985 betreffende de milieuvergunning en van het decreet van 18 mei 1999 houdende de organisatie van de ruimtelijke ordening, wat de verhouding tussen de milieuvergunning en de bouwvergunning betreft, *Parl.St.* VI.Parl. 2006-07, nr. 1.239/1.

107. Wat de *vindplaats* betreft, gebruikt men steeds de afkorting *Parl.St.* Er wordt dus geen rekening mee gehouden dat deze stukken onder andere benamingen, zoals *Parlementaire Documenten*, *Parlementaire Bescheiden* en *Gedrukte Stukken* gepubliceerd werden of worden. De afkorting wordt gecursiveerd, in een handgeschreven tekst onderstreept.

108. Gelet op het aantal *parlementaire vergaderingen* verdient het aanbeveling steeds de afkorting van de Nederlandse benaming te gebruiken (zie de lijst in randnr. 236).

109. De parlementaire *zitting* bestrijkt gewoonlijk een gedeelte van twee opeenvolgende burgerlijke jaren. In de referentie wordt de eeuw van het zittingsjaar slechts bij het eerste jaartal aangeduid. Gaat het om een buitengewone zitting, dan wordt dit door de afkorting ‘BZ’ duidelijk gemaakt.

110. Bij verwijzing naar een *nummer* van een parlementair stuk wordt dit cijfer voorafgegaan door de aanduiding ‘nr.’. Het subnummer van een parlementair stuk krijgt geen bijzondere aanduiding en wordt van het nummer gescheiden door een schuine streep.

De Kamer van Volksvertegenwoordigers gebruikt sinds geruime tijd een documentcijfer waarvan het eerste getal verwijst naar de legislatuur (in 2010 is de 53ste ingegaan). Dit vormt integraal deel van het nummer en wordt dus overgenomen in de verwijzing (zonder de vermelding ‘DOC’ evenwel). In 1995 startte ook de Senaat met een gelijkaardig systeem (tijdens de legislatuur die gestart is met de verkiezingen van 2010 dragen alle stukken een begincijfer 5).

Het Romeinse cijfer ter aanduiding van een begrotingsdocument wordt tussen het nummer en het subnummer geplaatst. Het wordt van het nummer gescheiden door een liggend streepje.

- ☞ • Wetsvoorstel (K. LALIEUX *et al.*) tot wijziging van boek III, titel VIII, hoofdstuk II, afdeling 2bis van het Burgerlijk Wetboek, teneinde de automatische hernieuwing van de handelshuur te garanderen, *Parl.St.* Kamer 2006-07, nr. 51K3082/001.
- Verslag over het wetsontwerp houdende instemming met de Europese conventie met betrekking tot het landschap,

gedaan te Firenze op 20 oktober 2000, *Parl.St.* Senaat 2003-04, nr. 3-506/2.

- Amendement (R. DAEMS) op het voorstel van decreet betreffende de bodemsanering en de bodembescherming, *Parl.St.* VI.Parl. 2006-07, nr. 867/8.

111. De *pagina* wordt, conform de algemene regel, steeds vermeld in Arabische cijfers zonder voorafgaande aanduiding met ‘p.’.

112. Voor de verslagen van de parlementaire besprekingen (*Parlementaire Handelingen*) geldt:

- i. vindplaats, afgekort als *Hand.* (er wordt dus geen rekening gehouden met het feit dat deze documenten onder verschillende titels gepubliceerd werden en worden, bv. *Integraal verslag, verslagen*);
- ii. wetgevende vergadering (en desgevallend de commissie) waarvan het document uitgaat;
- iii. zittingsjaar (met eventuele aanduiding dat het een buitengewone zitting betreft);
- iv. datum;
- v. eventueel het nummer (de wetgevende vergaderingen gebruiken verschillende nummeringssystemen);
- vi. bladzijde.

- *Hand.* Kamer 1989-90, 23 mei 1990, 68-79.
- *Hand.* W.Gew.R. 1980-81, 25 november 1980, 5.
- Vraag om uitleg van de heer Jan Peumans tot mevrouw Hilde Crevits over de vervuiling op de Maas en het functioneren van het drinkwateralarmsysteem, *Hand.* VI.Parl. 2007-08, 27 september 2007, nr. C2-LEE1, 8.

113. *Mutatis mutandis* gelden de verwijzingsregels voor de parlementaire handelingen ook voor de *Parlementaire Vragen en*

Antwoorden. Daarbij mogen echter ook het nummer van de vraag en de naam van de vraagsteller worden vermeld. Deze facultatieve vermeldingen worden dan tussen haakjes aan het einde van de referentie geplaatst. De naam van de bevoegde minister die het antwoord gaf, hoeft niet te worden vermeld, maar kan wel de duidelijkheid ten goede komen. Wat de publicatie betreft, gebruikt men de afkorting *Vr. en Antw.* Ten gevolge van de digitalisering (pdf-bestanden van de oude publicaties en html-versie van de nieuwe publicaties) kan nu ook gemakshalve naar de nummers van de documenten worden verwezen.

- ☞ • *Vr. en Antw.* Kamer 1995-96, 29 januari 1996, 2039 (Vr. nr. 8 J. VALKENIERS). [oud]
- *Vr. en Antw.* Kamer, 29 januari 1996, nr. 49/19, 2039 (Vr. 8 J. VALKENEERS). [nieuw]
- *Vr. en Antw.* Vl.R. 1992-93, 25 september 1992, 13 (Vr. nr. 309 M. AELVOET).
- *Vr. en Antw.* Senaat, 9 augustus 2010, Vr. 5/2 (B. LAEREMANS).

2.1.7.4. Documenten die reglementaire besluiten voorafgaan

114. Deze teksten verschijnen, wanneer ze worden gepubliceerd, samen met de desbetreffende reglementaire besluiten in het Belgisch Staatsblad. De verwijzing naar deze documenten, zoals het verslag aan de Koning of het advies van de afdeling Wetgeving van de Raad van State, bevat het opschrift van het document, gevolgd door de woorden ‘bij het’ en de volledige vermelding van de betrokken tekst.

- ☞ • Verslag aan de Koning bij het KB van 7 juni 2007 tot vaststelling van het huishoudelijk reglement van het Instituut van de Bedrijfsrevisoren, *BS* 29 juni 2007 (ed. 3).

- Adv.RvS 41.597/4 bij het KB van 21 december 2006 houdende de rechtspleging voor de Raad voor Vreemdelingenbetwistingen, *BS* 28 december 2006 (ed. 4).

2.1.7.5. Documenten van andere instanties

115. Ten slotte zijn er ook nog beleidvoorbereidende en -ondersteunende documenten, zoals adviezen van de SERV, NAR etc. Zeker bij een eerste verwijzing worden de benamingen best voluit geschreven.

- ☞ • Commissie voor de Bescherming van de Persoonlijke Levenssfeer (hierna: CBPL), advies over de door de Vlaamse Regering goedgekeurde nota met betrekking tot een verhoogde openbaarheid van het beloningsbeleid bij de Vlaamse overheid, 23 mei 2007, nr. 21/2007, www.privacycommission.be.
- Milieu- en Natuurraad van Vlaanderen (hierna: Minaraad), advies, 30 augustus 2007, www.minaraad.be/adviezen/2007/voorontwerp-van-besluit-inzake-de-invoering-van-een-haalbaarheidsstudie-voor-alternatieve-energiesystemen/2007-27.pdf.
- Sociaal-Economische Raad van Vlaanderen (hierna: SERV), advies, 12 september 2007, nr. 1197, www.serv.be/uitgaven.aspx?prm1=1&prm2=1197.
- Raadgevend Comité voor Bio-ethiek, advies betreffende het gebruik van DNA-tests bij het bepalen van de afstamming, 13 november 2006, nr. 37, https://portal.health.fgov.be/portal/page?_pageid=56,512676&_dad=portal&_schema=PORTAL.
- Nationale Arbeidsraad (hierna: NAR), [Uitvoering van het generatiepact en het interprofessioneel akkoord voor de periode 2007-2008 – Outplacement], 17 juli 2007, nr. 1617, www.cnt-nar.be.

- Commissie voor Boekhoudkundige Normen (hierna: CBN), advies over de boekhoudkundige verwerking van het bedrag waarmee de waarde stijgt van de voorraad van erkende diamanthandelaars ingevolge de herwaardering hiervan met toepassing van de wet van 26 november 2006, 21 juni 2007, nr. 181-1, www.cnc-cbn.be.

2.2. Rechtspraak

2.2.1. Hiërarchie en volgorde

116. Bij verwijzing naar verschillende rechterlijke beslissingen moet steeds een bepaald systeem worden geëerbiedigd, met name hiërarchisch of chronologisch. Uiteraard dient het door de auteur vrij gekozen systeem consequent te worden toegepast.

117. Indien men kiest voor de hiërarchische volgorde, worden verwijzingen naar internationaalrechtelijke rechtspraak boven de verwijzingen naar interne rechtspraak geplaatst. De hiërarchische volgorde voor interne rechtspraak is de volgende:

- a. Grondwettelijk Hof (de oude benaming Arbitragehof wordt behouden voor de arresten tot 7 mei 2007);
- b. Hof van Cassatie;
- c. Raad van State;
- d. hoven van beroep, arbeidshoven, Militair Gerechtshof;
- e. hoven van assisen;
- f. arrondissementsrechtbanken;
- g. rechtbanken van eerste aanleg:
 - (1) burgerlijke rechtbanken;
 - (2) correctionele rechtbanken;
 - (3) jeugdrechtbanken;
 - (4) fiscale kamers;
 - (5) beslagrechter;
 - (6) strafuitvoeringsrechtbanken;

- h. arbeidsrechtbanken;
- i. rechtbanken van koophandel;
- j. krijgsraden;
- k. voorzitters van rechtbanken van eerste aanleg;
- l. voorzitters van arbeidsrechtbanken;
- m. voorzitters van rechtbanken van koophandel;
- n. politierechtbanken;
- o. vredegerichten;
- p. andere bestuursrechtelijke rechtscolleges;
- q. andere buitengerechtelijke (privaatrechtelijke) rechtscolleges en arbitrale uitspraken.

118. Indien men kiest voor een chronologische volgorde, worden de uitspraken volgens datum gerangschikt, beginnend met de oudste of de recentste. Ook daarbij is het belangrijk in eenzelfde tekst consequent te zijn.

119. In bepaalde gevallen kan het wenselijk zijn om rechterlijke beslissingen te groeperen per zaak. Facultatief kan men dan eerst verwijzen naar de beslissing in eerste aanleg, daarna naar de uitspraak in hoger beroep en ten slotte naar het arrest van het Hof van Cassatie. Indien men eerst verwijst naar de beslissing in eerste aanleg duidt men het best aan of de uitspraak werd bevestigd of gewijzigd in beroep en of de voorziening in cassatie werd aangenomen of afgewezen. In geval van vernietiging kan uiteraard ook melding worden gemaakt van de beslissing van het rechtscollege waarnaar de zaak werd verwezen en eventueel van de tweede cassatie-uitspraak evenals van de beslissing van de tweede rechter waarnaar het Hof van Cassatie de zaak verwees.

- ☞ • Rb. Luik 28 maart 1950, *Pas.* 1951, III, 31, bevestigd door Luik 22 februari 1951, *JL* 1950-51, 201, vernietigd door Cass. 16 mei 1952, *Arr.Verbr.* 1952, 513, bevestigd door Brussel 4 mei 1954, *JT* 1954, 458, voorziening afgewezen door Cass. 16 februari 1955, *Arr.Verbr.* 1955, 497.

2.2.2. Onderdelen van de verwijzing

120. De volgende verwijzingsregels werden opgesteld met het oog op verwijzing naar zowel interne als internationaalrechtelijke rechtspraak. Voor deze laatste kan men echter ook opteren voor de internationaal meer gangbare afwijkende verwijzingswijze, die beschreven wordt onder 2.2.6. Voor verwijzingen naar buitenlandse rechtspraak, *supra* nr. 63 *et seq.*

121. In een referentie aan een rechterlijke uitspraak worden de volgende gegevens in de aangegeven volgorde vermeld:

- i. rechterlijke instantie (facultatief het kamer- of kantonnummer);
- ii. datum van de uitspraak;
- iii. in voorkomend geval het nummer;
- iv. in voorkomend geval de namen van de partijen;
- v. in voorkomend geval de vindplaats;
- vi. in voorkomend geval de verbijzondering '(verkort)', '(dispositief)' of '(weergave)';
- vii. in voorkomend geval de conclusie of het advies van het Openbaar Ministerie of een noot onder de beslissing.

Of een element al dan niet verplicht vermeld moet worden, hangt ervan af of de vindplaats gedrukt is, dan wel een onlinebron.

De rechterlijke instantie en de datum van de uitspraak worden in elk geval steeds eerst vermeld omdat deze velden altijd verplicht zijn.

2.2.2.1. *Rechterlijke instantie*

122. De aanduiding van de rechterlijke instantie is altijd verplicht. Voor de afkortingen ervan wordt verwezen naar de lijst in deel III (*infra* nrs. 238-239).

- ☞ • HvJ 16 mei 1984, *Jur.* 1984, 2101.
- Beneluxhof 26 maart 1993, www.courbeneluxhof.info, v^o *Organisatie van het Hof*.
- Antwerpen 5 september 2006, *NJW* 2007, 132, noot SDR.

123. Bij uitspraken van rechterlijke instanties die in meer dan één gerechtelijk ressort voorkomen (dus bv. niet voor het Europees Hof voor de Rechten van de Mens, het Grondwettelijk Hof of het Hof van Cassatie) wordt steeds de toepasselijke plaatsnaam meegegeven. Plaatsnamen worden in het Nederlands weergegeven, wanneer er een courante Nederlandstalige benaming bestaat.

- ☞ • Luik 17 oktober 1987, *JLMB* 1994, 1148.

124. Bij sommige rechtbanken van koophandel, arbeidsrechtbanken en -hoven bestaan er afdelingen die buiten de eigenlijke zetel van het gerecht zitting hebben. Men vermeldt hier de afdeling tussen ronde haakjes.

- ☞ • Kh. Dendermonde (afd. Sint-Niklaas) 7 maart 1995, *AJT* 1994-95, 335, noot M. DE ZUTTER.

125. Wanneer een zelfde plaats verschillende vrederechten heeft, moet het toepasselijke kanton tussen haakjes worden vermeld na de plaatsnaam van dit gerecht. Het nummer van het kanton wordt weergegeven in Romeinse cijfers.

☞ • Vred. Leuven (II) 18 mei 1993, *Iuvis* 1994, 295.

126. Wanneer de rechtbank of het hof is samengesteld uit verschillende kamers, kan, voor zover men dat nuttig acht (wanneer de auteur bijvoorbeeld precies de divergentie in de rechtspraak van de verschillende kamers van een zelfde instantie wil bespreken), het kamernummer tussen haakjes vermeld worden, na de plaatsnaam van de rechterlijke instantie.

☞ • Antwerpen (3de k.) 2 februari 1993, *RW* 1993-94, 648, noot A. CARETTE.

2.2.2.2. *Datum van de uitspraak*

127. De datum van de rechterlijke uitspraak wordt als volgt aangeduid:

- de dag wordt uitgedrukt in Arabische cijfers;
- de maand wordt voluit geschreven;
- het jaartal wordt voluit in Arabische cijfers opgegeven.

☞ • Cass. 24 december 1993, *Arr.Cass.* 1993, 1117 en *Pas.* 1993, I, 1118.

2.2.2.3. *Nummer van de uitspraak*

128. Vermits een rechtscollege vaak meer uitspraken op dezelfde dag doet, zal een verdere identificatie noodzakelijk zijn. Bij sommige rechtscolleges is dit het nummer van de algemene rol (afgekort als 'AR'), bij andere een arrestnummer (afgekort als 'nr.').

Het nummer wordt steeds gebruikt voor de arresten van het Arbitragehof/Grondwettelijk Hof, van de Raad van State en van de Raad voor Vreemdelingenbetwistingen. Voor andere recht-

spraak wordt het nummer geciteerd als men naar de onlinevindplaats verwijst.

129. De vermelding van het rolnummer ('AR') en het zaak- of arrestvolgnummer ('nr.') wordt na een komma toegevoegd na de datum van de uitspraak. Hierbij wordt het best gebruik gemaakt van de noteerwijze (al dan niet met spaties, punten of schuine strepen) van het originele document.

Omdat de afdeling Bestuursrechtspraak van de Raad van State in 2007 een nieuwe arrestnummering gestart is voor de cassatiebeschikkingen over de toelaatbaarheid van het administratieve cassatieberoep, is er een groot verschil tussen de volgnummering van de verschillende soorten uitspraken. Om het onderscheid duidelijk te maken, wordt voor deze cassatiebeschikkingen '(c)' toegevoegd na het nummer om de elektronische zoekmogelijkheden optimaal te kunnen benutten.

- ☞ • GwH 19 juli 2007, nr. 106/2007.
- Cass. 12 november 1991, AR 4756, Michem/Hoeyaert, *Arr.Cass.* 1991-92, 232 en *Pas.* 1992, I, 197. [oud]
- Cass. 22 juni 2007, AR C.03.0211.F. [nieuw]
- RvS 4 december 2003, nr. 126.049.
- RvS 26 juli 2007, nr. 999 (c).
- RvV 20 januari 2008, nr. 265.

2.2.2.4. Partijen

130. De identificatie van de gedingvoerende partijen mag eveneens worden toegevoegd na de datum van de rechterlijke uitspraak. Bij de Raad van State, het Hof van Justitie van de Europese Unie en het Europees Hof voor de Rechten van de Mens en het Internationaal Gerechtshof is het zelfs gebruikelijk de naam van een of beide partijen te vermelden. Voor beslissin-

gen van de Raad voor Vreemdelingenbetwistingen is het dan weer nutteloos de partij te vermelden, aangezien de beslissingen bij publicatie geanonimiseerd worden.

Tussen namen van tegenpartijen wordt een schuine streep aangebracht (eiser/verweerder). Bij uitspraken van objectief contentieux, waar de overheid ipso facto tegenpartij is, volstaat de naam van de verzoekende partij. De combinatie van arrestvolgnummer en identificatie van de partijen wordt zo nodig gescheiden door een komma.

- ☞ • EHRM 8 juli 1986, nr. 9815/82, *Lingens/Oostenrijk*.
- Cass. 1 februari 2010, C.09.0248.N.
- RvS 25 november 2004, nr. 137.642, *Ingrosso*.

2.2.2.5. *Vindplaats*

131. Traditioneel was rechtspraak enkel in gedrukte vorm consulteerbaar in ‘officiële’ gedrukte repertoria en tijdschriften. Het begrip ‘officieel’ kan eigenlijk moeilijk gehanteerd worden in verband met rechtspraak. De enige authentieke versie van een uitspraak is de minuut bewaard in het gerechtelijke archief. De wet voorziet soms wel in een verplichte publicatie en enkele hoge hoven hebben vroeger gedrukte reeksen uitgegeven of bieden nu een databank aan via hun website.

2.2.2.5.1. Gedrukte verzamelingen

132. De arresten van het Grondwettelijk Hof worden in gedrukte vorm tweemaal officieel bekendgemaakt: in het Belgisch Staatsblad (arresten m.b.t. beroepen tot nietigverklaring in de rubriek ‘wetten, decreten, ordonnanties en verordeningen’, arresten m.b.t. prejudiciële vragen, in de rubriek ‘officiële berichten’) en, niet noodzakelijk later, in de *Arresten Grondwet-*

telijk Hof (voortzetting van *Arresten Arbitragehof*). Beide wijzigingen zijn gelijkwaardig, doch naar uittreksels mag slechts worden verwezen indien de bedoelde informatie, d.i. het beoogde tekstgedeelte, daar werkelijk te vinden is.

- ☞ • Arbitragehof 30 april 1996, nr. 28/96, *BS* 4 mei 1996, 11.076.
- Arbitragehof 3 november 1994, nr. 79/94, *AA* 1994, 929.

133. De officiële Nederlandse tekst van cassatiearresten is te vinden in de *Arresten van het Hof van Cassatie* (van 1937 t.e.m. 1961: *Arresten van het Hof van Verbreking*). De officiële Franstalige tekst vindt men in de *Pasicrisie*. Vóór 1937 en tussen 1961 en 1967 is er geen officiële publicatie in het Nederlands en dringt een referentie aan de *Pasicrisie* zich op.

De *Pasicrisie* beslaat tot 1998 jaarlijks vier delen, daarna enkel cassatierechtspraak. Deel I bevat de arresten van het Hof van Cassatie, II deze van de hoven van beroep en III de uitspraken van rechtbanken van eerste aanleg. In het vierde deel komt de rechtspraak van de Raad van State aan bod, maar soms ook buitenlandse rechtspraak of de jurisprudentie van de vrederechters.

134. De officiële Nederlandse tekst van de arresten van de Raad van State vindt men in de *Verzameling van Arresten en Adviezen van de Raad van State* (tot 1984), de *Verzameling van de arresten van de Raad van State* (tot 1994) en vanaf 1994 enkel online.

2.2.2.5.2. Tijdschriften

135. Refereert men aan een uitspraak gepubliceerd in een tijdschrift, dan wordt dit afgekort (zie afkortingenlijst op

www.rechtsaf.be) en gecursiveerd, in handgeschreven teksten onderstreept.

☞ • Gent 17 november 2006, *TBO* 2007, 72.

136. De jaargang van het tijdschrift wordt voluit in Arabische cijfers geschreven.

☞ • Rb. Turnhout 28 mei 1993, *Verkeersrecht* 1994, 20.

137. Wanneer een jaargang van een tijdschrift een gedeelte van twee opeenvolgende burgerlijke jaren in dezelfde eeuw bestrijkt, dan wordt de eeuw slechts bij het eerste jaartal aangeduid. Bij de laatste jaargang van een eeuw wordt het tweede jaartal niettemin volledig aangehaald. De twee jaartallen worden met een horizontaal streepje met elkaar verbonden.

☞ • Vred. Torhout 27 oktober 1994, *AJT* 1994-95, 195, noot P. Taelman.
• Cass. 19 maart 1999, *RW* 1999-2000, 252.

138. De bladzijde of de kolom wordt in de regel vermeld in Arabische cijfers, zonder voorafgaande aanduiding 'p.' of 'k.'.

☞ • Brussel 10 februari 1995, *JLMB* 1995, 593 en *JT* 1995, 427.

139. Als de redactie van een tijdschrift een eigen volgnummer aan een vonnis of arrest geeft, dan hoeft hiernaar niet verwezen te worden, maar volstaat de verwijzing naar de pagina.

☞ • Corr. Oudenaarde 7 februari 2002, *RPS* 2004, 284, noot S. KETTMANN [in dit voorbeeld draagt het besproken vonnis nr. 6922, maar dit hoeft dus niet te worden vermeld].

Indien de paginering echter niet doorloopt, maar per volgnummer herbegint, dan moet wel eerst het volgnummer vermeld worden, voorafgegaan door ‘nr.’.

☞ • Kh. Brussel 28 september 1977, *RGAR* 1978, nr. 9912, 2.

Ook wanneer het randnummer verschillende bladzijden beslaat, komt de verwijzing naar het randnummer vóór die naar de bladzijde.

☞ • Kh. Brussel 15 maart 1976, *Rec.gén.enr.not.* 1976, nr. 22.145, 237.

140. Wanneer de paginering van een tijdschrift bij ieder tijdschriftnummer opnieuw bij één begint, vermeldt men hetzij de aflevering, hetzij de datum van het tijdschriftnummer. Loopt de paginering de hele jaargang door, dan verdient de uitsluitende verwijzing naar de pagina de voorkeur.

☞ • Corr. Brussel 21 oktober 1985, *Journ.proc.* 10 januari 1986, 29.
 • Corr. Namen 31 maart 1980, *JJD* 1983, afl. 33, 5, noot J. BODSON.
 • Cass. 6 mei 1993, *RCJB* 1994, 163, noot F. RIGAUX.

141. Een enkele keer verwijst het cijfer op een bladzijde naar de twee bedrukte zijden van de pagina. In dat geval kan – zo nodig – de verwijzing naar de pagina worden aangevuld met de aanduiding ‘*recto*’ (‘*r^o*’) of ‘*verso*’ (‘*v^o*’), naargelang men de voorzijde of de keerzijde bedoelt.

☞ • Kh. Brussel 28 september 1977, *RGAR* 1978, nr. 9912, 2 *r^o*.

142. In de regel wordt in een referentie aan een rechterlijke uitspraak alleen de beginbladzijde (-kolom) vermeld. Wil men echter refereren aan een welbepaalde passus in het arrest of vonnis, dan zijn er twee mogelijkheden:

- ofwel volgt men de indeling van de gerechtelijke instantie indien die haar overwegingen of alinea's genummerd heeft;
- in het andere geval wordt verwezen naar de bladzijde en telt men de gewenste alinea; in een HTML-tekst zal desnoods enkel met deze telling gewerkt kunnen worden of moet men de eerste woorden van de geviseerde passage citeren, zodat die met een zoekfunctie gevonden kan worden.

Ook als men naar een passage van een uitspraak in een tijdschrift verwijst, is het aanbevolen de beginbladzijde (-kolom) te vermelden. Dit cijfer wordt tussen haakjes geplaatst.

- ☞ • Arbitragehof 16 juni 1994, nr. 47/94, *RW* 1994-95, (287) 288-289.
- GwH 21 februari 2008, nr. 24/2008, 8, overw. B.4.1.

143. Hierboven was alleen sprake van publicatie van rechtspraak in tijdschriften. Sporadisch wordt rechtspraak ook gepubliceerd in een caseboek, cursus etc. In dat geval volgt na rechterlijke instantie en datum (en eventuele verdere identificatie) het woord 'in' en de gegevens van een boek zoals verder besproken wordt, *infra* nr. 166 *et seq.*

- ☞ • Cass. 5 november 1920, *Pas.* 1920, I, 193-240 en in J. DUJARDIN en J. VANDE LANOTTE (eds.), *Inleiding tot het publiek recht, I, Basisbegrippen*, Brugge, die Keure, 1997, 114.

2.2.2.5.3. Onlinevindplaatsen

144. Aangezien steeds meer rechtspraak online wordt gepubliceerd, in het bijzonder van de hoogste, administratieve en buitengerechtelijke rechtscolleges, wordt verwezen naar wat daarover in het algemeen deel werd geschreven (*supra* nr. 39 *et seq.*). Er wordt herinnerd dat voor *full text*-bestanden, die vrij toegankelijk zijn in een overheidsdatabank, de URL niet hoeft te worden vermeld (Hof van Justitie en Gerecht van Eerste Aanleg van de Europese Unie, Benelux Gerechtshof, Grondwettelijk Hof, Hof van Cassatie, Raad van State, etc.).

145. Alle arresten van het Grondwettelijk Hof en het Arbitragehof zijn te vinden op www.grondwettelijkhof.be.

- ☞ • Arbitragehof 21 december 2000, nr. 136/2000.
- GwH 26 juli 2007, nr. 113/2007.

146. De arresten van het Hof van Cassatie vanaf 1990 zijn terug te vinden op <http://jure.juridat.just.fgov.be>, eveneens te bereiken via de website van het Hof (www.cass.be) en de algemene databank Juridat (www.juridat.be).

- ☞ • Cass. 16 maart 2007, AR F.05.0049.N.

147. De arresten van de Raad van State zijn vanaf het gerechtelijk jaar 1994-95 te raadplegen op de website van de Raad (www.raadvanstate.be).

- ☞ • RvS 4 december 2003, nr. 126.049.

148. Voor andere rechtspraak is een verwijzing naar de URL noodzakelijk. Enkele voorbeelden:

- ☞ • Antwerpen (6de k.) 14 juni 2005, X/Provinciebestuur Limburg, www.diversiteit.be.
- Vlaamse Geschillenraad voor Radio en Televisie 17 februari 1999, nr. 001/99, GAIA/VRT, www.vlaamse-regulatormedia.be.
- Jury voor Ethische Praktijken inzake Reclame 15 maart 2006, Carglass NV, www.jepbelgium.be.
- Raad voor de Journalistiek 8 februari 2007, nr. 2007-02, Parket Antwerpen/hoofdredacteur van De Standaard, www.rvdj.be.
- Centrum voor Arbitrage en Mediatie (Geschillen domeinnamen.be) 7 februari 2002, nr. 44.013, Guinness/O. Noël, www.cepina.be.

2.2.2.6. *Noten en conclusies*

149. Een samen met de geconsulteerde rechterlijke beslissing gepubliceerde conclusie van het Openbaar Ministerie wordt steeds vermeld. Dit geldt ook voor noten die meer inhouden dan een loutere verwijzing. Wanneer een beslissing wordt gepubliceerd met zowel een noot als een conclusie van het Openbaar Ministerie, dan wordt in de verwijzing eerst de conclusie en vervolgens de noot vermeld.

150. Wanneer wordt verwezen naar verschillende beslissingen, waarvan sommige werden gepubliceerd met een noot, andere met een conclusie van het Openbaar Ministerie, heeft dit geen gevolg voor de volgorde waarin de beslissingen worden geciteerd.

- ☞ • Cass. 17 november 1994, *Journ.proc.* 1995, afl. 275, 26, noot F. TULKENS; Cass. 6 maart 1985, *Pas.* 1985, I, 835,

concl. E. LIEKENDAEL; Arbrb. Nijvel 4 oktober 1994, *Rev.dr.étr.* 1994, 383, noot.

151. De verwijzing naar een geannoteerd arrest of vonnis wordt gevolgd door het woordje ‘noot’ met daarachter de initialen van de voornaam en de naam van de auteur of alleen zijn of haar initialen (indien de noot of verwijzende noot alleen met initialen is ondertekend). Is de noot anoniem, dan volstaat het woord ‘noot’. De titel van een noot hoeft niet vermeld te worden. Voor de verwijzing naar de noot zelf, *infra* nr. 194.

- ☞ • Antwerpen (8ste k.) 9 september 1993, *RW* 1993-94, 406, noot.
- Antwerpen (7de k.) 25 november 1993, *RW* 1993-94, 990, noot S. VAN OVERBEKE.

152. In een verwijzing naar conclusies en adviezen van het Openbaar Ministerie hoeft de titel van de betrokken parketmagistraat niet te worden vermeld: dergelijke titels zijn immers onderhevig aan verandering. Voor het overige gelden – *mutatis mutandis* – dezelfde regels als voor de noten bij rechtspraak.

- ☞ • Cass. (ver.k.) 15 oktober 1993, *RW* 1993-94, 711, concl. G. D'HOORE [verwijzing naar arrest en conclusie].
- Concl. G. D'HOORE bij Cass. (ver.k.) 15 oktober 1993, *RW* 1993-94, 711 [verwijzing naar enkel de conclusie].

2.2.2.7. *Interpunctie*

153. De verwijzingselementen worden door komma's van elkaar gescheiden, met volgende uitzonderingen:

- geen komma tussen de benaming van het rechtcollege en de datum van de uitspraak,
- geen komma tussen het tijdschrift en de jaargang.

Verwijzingselementen die tussen haakjes worden geplaatst, worden buiten beschouwing gelaten voor de plaatsing van komma's buiten de haakjes.

154. Het kan wenselijk zijn verschillende vindplaatsen van eenzelfde rechterlijke beslissing aan te halen, bv. omwille van de annotaties. In dat geval worden de referenties het best van elkaar gescheiden door komma's, de twee laatste verwijzingen door het woordje 'en'. Dit laatste geldt ook wanneer er slechts twee referenties zijn.

☞ • Arbitragehof 2 maart 1995, nr. 19/95, *JLMB* 1995, 376, *Journ.proc.* 1995, afl. 28, 5 en *P&B* 1995, 36, noot.

155. Verwijzingen naar verschillende rechterlijke beslissingen worden van elkaar gescheiden door een kommapunt.

☞ • Antwerpen 3 april 1995, *Fisc.Koer.* 1995, 301; Kh. Gent 5 december 1995, *TGR* 1995, 2; Kh. Kortrijk 6 maart 1995, *AJT* 1994-95, 372.

2.2.3. Herhaling van referenties

156. Om verwarring te vermijden en het zoekingswerk van de lezer te vergemakkelijken, worden bij herhaling van verwijzingen naar rechtspraak de vindplaatsen het best steeds opnieuw volledig opgegeven, met uitzondering van het gebruik van *ibid.* in op elkaar volgende voetnoten.

2.2.4. Niet-gepubliceerde rechtspraak

157. Hoewel de verwijzing naar niet-gepubliceerde rechtspraak (dus ook niet online) over het algemeen af te raden is – omdat de lezer de juistheid van de bewering moeilijk kan controleren –

kan een rechtscollege of een auteur zo'n referentie toch noodzakelijk of wenselijk achten. In dat geval worden alle mogelijke verwijzingselementen die bekend zijn geciteerd, gevolgd door de vermelding 'onuitg.' en, in voorkomend geval, de bron waaraan men de referentie heeft ontleend.

- ☞ • Cass. 29 maart 1995, AR P95248F, onuitg.
- Kh. St.-Niklaas 25 augustus 1936, onuitg., aangehaald door J. LIMPENS, *Prijshandhaving buiten contract bij verkoop van merkartikelen*, Brussel, Bruylant, 1943, 60.

2.2.5. Uittreksels en samenvattingen

158. Verwijzingen naar rechtspraak waarvan alleen een uittreksel (bv. de *Rechtspraak in kort bestek* van het *RW*) of een samenvatting (bv. de *Sommaires* van de *JLMB*) werd gepubliceerd, gebeuren als volgt: na de pagina volgt tussen haakjes en naargelang van het geval 'verkort' of 'uittreksel' (als een letterlijk uittreksel is gepubliceerd), 'dispositief' (als enkel het beschikkend gedeelte werd gepubliceerd) of 'weergave' of 'samenvatting' (als de inhoud is weergegeven zonder dat kan worden nagegaan of men te maken heeft met een letterlijke weergave of niet: meestal gaat het om samenvattingen van de redactie).

- ☞ • RvS 27 februari 1990, nr. 34.237, *TBP* 1991, 133 (verkort), noot.
- Arbrb. Luik 21 augustus 1990, *J.dr.jeun.* 1990, afl. 8, 30 (dispositief).
- HvJ 18 september 2003, *RW* 2004-05, 1474 (weergave).

2.2.6. Bijzondere regels voor internationaalrechtelijke rechtspraak

159. De laatste jaren is er een proliferatie van internationale hoven en tribunalen. De arresten van die rechtscolleges worden doorgaans gepubliceerd in speciale officiële publicaties. Meer en meer is ook een elektronische (niet-officiële) versie op de site van het desbetreffende hof of tribunaal consulteerbaar. In de praktijk zal een jurist vaak via deze weg de rechtspraak consulteren en dus wordt het aanvaardbaar hiernaar (en dus niet naar de gedrukte officiële publicatie) te verwijzen. Soms worden arresten ook als *in abstracto* of *in extenso* gepubliceerd in niet-officiële publicaties. Rechtspraak van internationale hoven en tribunalen wordt doorgaans in het Engels of Frans geciteerd, behalve wanneer er een officiële Nederlandse tekst bestaat. Eventueel kan bij Engelstalige of Franstalige rechtspraak de Nederlandse afgekorte vertaling van de zaak tussen haakjes toegevoegd worden.

160. Verwijzingen naar internationaalrechtelijke en Europese rechtspraak kunnen op een vergelijkbare manier opgebouwd worden als verwijzingen naar interne jurisprudentie. De hiervoor beschreven interne regels wijken echter af van wat gebruikelijk is in het internationale en Europese recht. De auteur heeft de keuze tussen beide systemen, wellicht naargelang van zijn forum van publicatie. Binnen dezelfde publicatie moet men uiteraard consequent zijn.

161. Rechtspraak van het Internationaal Gerechtshof en Permanent Hof van Internationale Justitie kan op de volgende manier geciteerd worden:

- i. IGH (of PHIJ);
- ii. naam van de zaak;

- iii. partijen tussen haakjes, in het Engelse gescheiden door ‘v.’ (‘*versus*’), in het Frans door ‘c.’ (‘*contre*’);
 - iv. soort beslissing;
 - v. vindplaats in de officiële publicatie (*ICJ Reports* of *Recueil CIJ*) (als het arrest/advies nog niet officieel gepubliceerd werd, de publicatie op de website of de niet-officiële publicatie);
 - vi. bladzijde.
- ☞ • PHIJ, *Mavrommatis Palestine Concessions* (Greece v. United Kingdom), *PCIJ Series A*, n° 2, 1924, 26.
 - PHIJ, *Certains intérêts allemands en Haute Silésie polonaise* (Allemagne c. Pologne), Arrêt du 25 août 1926, *Rec. CPJI A*, n° 7.
 - IGH, *Corfu Channel* (United Kingdom v. Albania), Preliminary Objection, *ICJ Reports* 1948, 15.
 - IGH, *Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua* (Nicaragua v. United States of America), Judgement, *ICJ Reports* 1986, 14.
 - IGH, *The Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons*, Advisory Opinion, *ICJ Reports* 1996, 256.
 - IGH, *Legal Consequences of the Construction of a Wall in the Occupied Palestinian Territory*, Advisory Opinion (9 July 2004), www.icj-cij.org.

162. Rechtspraak van het Joegoslavië- en Rwandatribunaal kan op de volgende manier geciteerd worden:

- i. Joegoslaviëtribunaal of Rwandatribunaal;
- ii. naam van de zaak;
- iii. soort beslissing;
- iv. nummer van de zaak;
- v. datum van de beslissing tussen haakjes.

- ☞ • Joegoslaviëtribunaal, *Prosecutor v. Tadic*, Decision on Jurisdiction, Case No. IT-94-1-AR 72 (2 oktober 1995).

163. Rechtspraak van het Europees Hof en de Europese Commissie voor de Rechten van de Mens kan op de volgende manier geciteerd worden:

- i. EHRM of ECRM;
- ii. partijen;
- iii. facultatief de vindplaats in de officiële publicatie met jaargang en bladzijde.

- ☞ • EHRM, *W. v. United Kingdom*, DR 1983, 32.
- EHRM, *Kostovski v. The Netherlands*, ECHR 1990, Ser. A, 221.
- EHRM, *Papachelas v. Greece*, ECHR 1999-II.

De verwijzing naar een geconsulteerde onlinepublicatie wordt dan:

- ☞ • EHRM, *Kostovski v. The Netherlands*, 1990.

Een volledige lijst van verwijzingen naar uitspraken is consulteerbaar op de site: www.echr.coe.int/ECHR/EN/Header/Case-Law/HUDOC/HUDOC+database.

164. Rechtspraak van het Hof van Justitie en Gerecht van Eerste Aanleg van de Europese Unie en het Gerecht voor Ambtenarenzaken van de Europese Unie kan op de volgende manier geciteerd worden:

- i. HvJ, Ger.EU of Ger.Ambt.EU;
- ii. nummer van de zaak;
- iii. partijen (eventueel afgekort als de zaak bekend is onder de afkorting);

- iv. vindplaats in de officiële publicatie (*Jur.*, gevolgd door ‘I’ voor arresten van het Hof van Justitie en door ‘II’ voor uitspraken van het Gerecht van Eerste Aanleg);
- v. jaartal;
- vi. bladzijde en eventueel paragraaf.

- ☞ • HvJ 26/62, *Van Gend en Loos*, *Jur.* 1963, 1 [citeerwijze tot 1990].
- HvJ 43/75, *Gabrielle Defrenne v. Belgische luchtvaartmaatschappij NV SABENA*, *Jur.* 1976, 455.
- HvJ C-27/04, *Commissie v. Raad*, *Jur.* 2004, I, 6649.
- Ger.EU T-584/93, *Roujanski v. Raad*, *Jur.* 1994, II, 585.
- HvJ F-42/05, *Francisco Rossi Ferreras v. Commissie* [2007], voorlopig enkel te consulteren op www.curia.eu.

De verwijzing naar een geconsulteerde onlinepublicatie, zie <http://curia.europa.eu>, wordt dan:

- ☞ • HvJ C-27/04, *Commissie v. Raad*, 2004.

165. De uitspraken van het Benelux Gerechtshof worden gepubliceerd in het *Benelux Publicatieblad*, verspreid door het Secretariaat-Generaal. Zij verschijnen eveneens in de *Jurisprudentie van het Benelux Gerechtshof* en bovendien zijn ze online consulteerbaar (www.courbeneluxhof.info).

- ☞ • Beneluxhof 13 december 1994, nr. A 93/3, *Benelux Jur.* 1994, afl. 15, 56.

2.3. Rechtsleer

2.3.1. Onderdelen van de verwijzing

2.3.1.1. Boeken

2.3.1.1.1. Algemeen

166. In een referentie aan een boekwerk in een bibliografie worden de volgende gegevens in de aangeduide volgorde vermeld:

- i. familienaam van de auteur(s) in kleine kapitalen (met grote kapitalen voor de hoofdletters);
- ii. initialen van de opgegeven voornamen van de auteur (gevolgd door een punt);
- iii. volledige titel van het boekwerk, gecursiveerd (of in een handgeschreven tekst onderstreept);
- iv. aantal delen, zo er meerdere zijn, of aanduiding welbepaald deel;
- v. eerste plaatsnaam waar het werk is uitgegeven (in het Nederlands);
- vi. naam van de uitgever;
- vii. jaar van uitgave van het boekwerk of aanduiding dat het werk losbladig is ('losbl.');
- viii. totaal aantal pagina's (eventueel folio's, kolommen of nummers als er geen paginering is). Indien het voorwerk een afzonderlijke Romeinse paginering kent, kan die eveneens worden vermeld, gevolgd door een plusteken en het aantal pagina's (zonder spaties). Romeinse en Arabische cijfers worden niet samengeteld.

De verschillende elementen van de verwijzing worden van elkaar gescheiden door komma's.

- ☞ • VANDEPUTTE, R., *Verbintenissen en overeenkomsten in kort bestek*, Antwerpen, Kluwer rechtswetenschappen, 1986, 119 p.
- MAST, A., DUJARDIN, J., VAN DAMME, M. en VANDE LANOTTE, J., *Overzicht van het Belgisch Administratief Recht*, Mechelen, Kluwer, 2006, xxxix + 1172 p.

167. In een voetnoot dient de eerste referentie aan een boek dezelfde gegevens te bevatten, met dit verschil dat de initialen van de voornaam de familienaam voorafgaan. Wanneer men verwijst naar een specifieke passage, vermeldt men in de plaats van het aantal pagina's van het werk, de begin- en eindpagina van de relevant geachte passage.

- ☞ • H. BOCKEN, *Preventie, toerekening en herstel van schade door milieuverontreiniging*, Deventer, Kluwer, 1983, 115-117.

168. Wanneer in de tekst (corpus) de naam van de auteur en eventueel ook de titel van het werk zijn vermeld, worden deze gegevens in de voetnoot duidelijkheidshalve herhaald.

2.3.1.1.2. Auteurs

169. De volgende regels gelden alleen voor boeken waarbij alle auteurs verantwoordelijk zijn voor het hele werk. Is iedere auteur slechts verantwoordelijk voor zijn welomlijnde bijdrage in het werk, dan hebben we te maken met een verzamelwerk (*infra* nr. 200 *et seq.*).

Zijn er twee of meer coauteurs, dan moeten van ieder van hen de familienaam en de initialen van de opgegeven voornamen in de referentie worden vermeld. De namen van de coauteurs worden bij voorkeur gescheiden door komma's, de laatste twee

door het woordje ‘en’. Dit laatste geldt ook wanneer er slechts twee auteurs zijn. Ook als het aantal auteurs erg groot is, worden in een bibliografie en in een eerste voetnootvermelding alle namen opgenomen. Wanneer er meer dan drie auteurs zijn, kan vanaf een tweede vermelding in een voetnoot worden volstaan met de naam van de eerste auteur, gevolgd door de vermelding ‘*et al.*’.

- ☞ • ALEN, A. en DUJARDIN, J., *Casebook Belgisch administratief recht*, Brussel, Story-Scientia, 1991, 734 p. [bibliografie]
- F. GORLÉ, G. BOURGEOIS, H. BOCKEN en K. LEMMENS, *Rechtsvergelijking*, Mechelen, Kluwer, 2007, 135. [eerste voetnootvermelding]
- F. GORLÉ *et al.*, *Rechtsvergelijking*, 135. [vanaf de tweede voetnootvermelding]

170. Is de auteur geen fysieke persoon, dan wordt de auteursnaam vervangen door de naam van de rechtspersoon, de instelling, de groepering... Is ook die niet voorhanden, dan vervangt een X de auteursnaam.

- ☞ • VLAAMSE OMBUDSDIENST, *Jaarverslag 2006*, Brussel, Vlaamse Ombudsdienst, 2007, 279 p.
- DE OMBUDSMAN BIJ DE NMBS-GROEP, *Jaarverslag 2006*, www.b-rail.be/ombudsman/N/files/JAARVERSLAG2006.pdf.
- X, *Gids voor sociale reglementeringen in de onderneming*, Mechelen, Kluwer, 2007 (cd-rom).

171. In geval van herwerking of aanvulling van een boek door één of meer andere auteurs worden bij referentie aan dit nieuwe werk ook de nieuwe auteurs vermeld.

- ☞ • RONSE, J., DE WILDE, L., CLAEYS, A. en MALLEMS, I., *Schade en schadeloosstelling*, I in *APR*, Gent, Story-Scientia, 1984, 411 p. [bibliografie]
- A. MAST, J. DUJARDIN, M. VAN DAMME en J. VANDE LANOTTE, *Overzicht van het Belgisch administratief recht*, Mechelen, Kluwer, 2006, 614-615. [voetnoot]

2.3.1.1.3. Verschillende delen en banden

172. Wanneer wordt verwezen naar een werk dat uit verschillende boekdelen bestaat, kan de referentie in een bibliografie of in een voetnoot betrekking hebben op het gehele werk of enkel op één of meer delen ervan.

Bij een referentie aan het hele werk wordt het aantal delen in Romeinse cijfers aangeduid, gevolgd door de afkorting 'dln.'.

- ☞ • GERLO, J., *Personen- en familierecht*, III dln., Brussel, Story-Scientia, 1991, 499 p.

173. Verwijst men daarentegen naar één of meerdere welbepaalde delen van het werk, dan volstaat een Romeins cijfer, zonder verdere aanduiding.

- ☞ • BAETEMAN, G., *Personen- en gezinsrecht*, II, Antwerpen, Kluwer, 1992, 509 p.

Draagt ieder deel een afzonderlijke titel, dan wordt die het best na het Romeinse cijfer aangehaald.

- ☞ • DE PAGE, H. en MASSON, I., *Traité élémentaire de droit civil belge*, II, *Les personnes*, Brussel, Bruylant, 1990, 641 p.

174. Wanneer de auteur een bepaald deel van zijn werk nog eens opdeelt in verschillende banden, dan gebeurt de aanduiding van één welbepaalde band door middel van een Arabisch cijfer. Deel en band worden gescheiden door een schuine streep.

- ☞ • H. DE PAGE en R. DEKKERS, *Traité élémentaire de droit civil belge*, VII/1, Brussel, Bruylant, 1962, 892.

2.3.1.1.4. Plaats, uitgever en jaar van publicatie

175. Wanneer een werk in verschillende (Belgische) plaatsen is uitgegeven, wordt alleen de eerste in het boek vermelde plaatsnaam weergegeven.

- ☞ • COLLE, P., *Algemene beginselen van het Belgisch verzekeringsrecht*, Brussel, Bruylant, 1994, 147 p.

Als een uitgever zowel in het binnen- als in het buitenland het werk uitgeeft, dan gaat de voorkeur uit naar de Belgische plaatsnaam, in haar Nederlandse vertaling waar mogelijk.

- ☞ • BERCKMANS, P., DE VOCHT, C. en VAN HOUTTE, J., *Adoptie. Een rechtssociologische benadering*, Antwerpen, De Sikkel, 1981, 174 p.

Wanneer geen plaats van uitgave is opgegeven, wordt dit in de referentie bij voorkeur aangeduid door de letters 's.l.' (*sine loco*).

176. Om het opzoeken van een boek voor de lezer te vergemakkelijken, is vermelding van de uitgever in de referentie noodzakelijk. Die mag eventueel worden ingekort, bv. 'Maklu' i.p.v. 'Maklu uitgevers' of 'Kluwer' i.p.v. 'Kluwer Rechtswetenschappen België'.

Wanneer een werk twee of meer uitgevers heeft, wordt enkel de eerst vermelde van die uitgevers of minstens de Belgische in de referentie vermeld.

177. De aanduiding van het jaar van uitgave van het boek maakt een verwijzing naar de druk of uitgave overbodig. Verwijzingsmoeilijkheden kunnen zich voordoen wanneer een werk uit verschillende boekdelen bestaat en deze delen in verschillende jaren werden gepubliceerd. Betreft de referentie het volledige werk, dan kan men ofwel verwijzen naar de jaartallen van het eerste en het laatste deel, ofwel de publicatiedatum voor ieder deel afzonderlijk vermelden. Dat laatste geniet de voorkeur wanneer de verschillende delen niet in chronologische volgorde het licht zagen.

In verband met de tweede referentiewijze wordt nog aangestipt dat de publicatiedatum en het totaal aantal bladzijden, kolommen of nummers, bij wijze van uitzondering onmiddellijk na de aanduiding van het desbetreffende deel worden geplaatst, en dus vóór de vermelding van plaats en uitgever.

- ☞ • GERLO, J., *Handboek voor familierecht*, II dln., Brugge, die Keure, 2003-04.
- GERLO, J., *Handboek voor familierecht*, I, *Personen- en familierecht*, 2003, 359 p., II, *Huwelijksvermogensrecht*, 2004, 344 p., Brugge, die Keure.

Heeft de referentie slechts betrekking op één bepaald deel van het werk, dan wordt uiteraard alleen het publicatiejaar van dat deel geciteerd.

- ☞ • GERLO, J., *Handboek voor familierecht*, I, *Personen- en familierecht*, Brugge, die Keure, 2003, 359 p.

Wanneer geen jaar van uitgave in het boek is vermeld, wordt dit in de verwijzing bij voorkeur aangeduid door de letters 's.d.' (*sine dato*).

178. Wanneer in het boek noch de plaats noch de datum van uitgave is vermeld, dan wordt dit in de verwijzing bij voorkeur aangeduid door 's.l.n.d.' (*sine loco nec dato*).

2.3.1.1.5. Pagina's, kolommen en randnummers

179. Wordt in een bibliografie verwezen naar een boekwerk of wordt in een voetnoot gerefereerd aan het boek als dusdanig, dan wordt het totaal aantal bladzijden of kolommen van het werk opgegeven in Arabische cijfers gevolgd door de aanduiding 'p.' voor het aantal bladzijden en 'k.' voor de kolommen.

☞ • VAN DEN WIJNGAERT, C., *De uitleveringsexceptie voor politieke misdrijven*, Brussel, VUB, s.d., 483 p.

Ook hier kunnen moeilijkheden rijzen wanneer het boekwerk uit verschillende delen bestaat. Indien de paginering over de verschillende delen doorloopt, wordt enkel het totaal aantal bladzijden vermeld.

☞ • VAN HOUTTE, J., *Beginselen van het Belgisch belastingrecht*, II dln., Gent, Story-Scientia, 1966, 793 p.

Indien de paginering niet doorloopt, wordt elke referentie aan het totaal aantal bladzijden weggelaten.

☞ • DEKKERS, R., *Précis de droit civil belge*, III dln., Brussel, Bruylant, 1954-55.

Heeft de referentie slechts betrekking op een bepaald deel van het werk, dan wordt uiteraard alleen het totaal aantal bladzijden van dat deel geciteerd.

180. Indien in een voetnoot wordt verwezen naar een specifieke passage, volstaat de vermelding van de desbetreffende bladzijden of kolommen in Arabische cijfers zonder verdere aanduiding zoals ‘p.’ of ‘k.’.

☞ • S. VAN CROMBRUGGE, *Beginselen van de vennootschapsbelasting*, Kalmthout, Biblo, 2003, 168.

181. Wanneer naar een passage in een boekwerk wordt verwezen die voorzien is van zowel een paginering als een randnummering, wordt bij voorkeur naar beide verwezen. De verwijzing naar de pagina komt voor de verwijzing naar het nummer. Eventueel kan men ook volstaan met het meest relevante gegeven. Vooral bij verwijzingen naar websites is het randnummer dan het meest aangewezen.

☞ • M. STORME en M. MARESCEAU, *Europese rechtspleging en rechtspraak*, Gent, Story-Scientia, 1979, 54, nrs. 86 en 98, nr. 144.
 • L. CORNELIS, *Algemene theorie van de verbintenis*, Antwerpen, Intersentia, 2000, 714, nr. 566.
 • M.E. STORME, *Rechtsvorming en rechtspraak in Europees verband*, <http://webh01.ua.ac.be/storme/>, nr. 59bis.

182. Het kan nuttig zijn om bij verwijzing naar een nummer in een boek ook melding te maken van de eventuele onderverdelingen van dit nummer.

☞ • H. DE PAGE en R. DEKKERS, *Traité*, IV, nr. 207, *litt. C*.

2.3.1.1.6. Lettertekens, cijfers en interpunctie

183. Inzake lettertekens en cijfers gelden de volgende richtlijnen:

- familienaam en de initialen van de voornamen van de auteur(s) in kleine kapitalen (met grote kapitalen voor de hoofdletters);
- titel van het boekwerk in gewone letters en gecursiveerd waar mogelijk, anders onderstreept;
- delen in Romeinse cijfers en banden in Arabische cijfers.

184. Alle in een verwijzing voorkomende elementen worden door komma's van elkaar gescheiden. Er staat echter geen komma tussen de initialen van de voornaam en de familienaam van de auteur (voetnoten) maar wel andersom (bibliografie).

- ☞ • STORME, M., *Algemene inleiding tot het recht*, Antwerpen, Kluwer, 1990, 390 p.
- A. BERTOUILLE en L. SPAUTE, *De nieuwe tuchtregeling van het gemeentepersoneel*, Heule, UGA, 1993, 53-54.

185. Verwijzingen naar verschillende boeken, tijdschriftartikelen etc. worden onderling gescheiden door een komma.

- ☞ • L. CORNELIS, *Beginselen van het Belgische buitencontractuele aansprakelijkheidsrecht*, Antwerpen, Maklu, 1989, 89-90; W. DE BONDT, *De gekwalificeerde benadeling*, Antwerpen, Kluwer, 1985, 164.

2.3.1.2. *Bijdragen in tijdschriften*

2.3.1.2.1. Algemeen

186. In een referentie aan een tijdschriftartikel in een bibliografie worden de volgende gegevens in de aangegeven volgorde vermeld.

- i. familienaam van de auteur(s) in kleine kapitalen (met grote kapitalen voor de hoofdletters);
- ii. initialen van de opgegeven voornamen van de auteur gevolgd door een punt;
- iii. volledige titel van de bijdrage tussen dubbele aanhalingstekens;
- iv. afgekorte titel van het tijdschrift waarin de bijdrage verscheen (*cf.* www.rechtsaf.be);
- v. jaargang (dit is het jaartal van het burgerlijke jaar, eventueel beide jaartallen van een werkjaar, en niet het volume of de aflevering binnen een jaargang);
- vi. begin- en eindbladzijde (of kolom) van de bijdrage.

De elementen worden gescheiden door komma's, behalve tussen de afgekorte tijdschrifttitel en de jaargang waar geen leestekens staat.

☞ • SCHRANS, G., “De progressieve totstandkoming der contracten”, *TPR* 1984, 1-32.

187. In een voetnoot bevat de verwijzing naar een tijdschriftartikel dezelfde gegevens, met dien verstande dat de initialen van de voornaam vóór de familienaam komen.

☞ • G. SCHRANS, “De progressieve totstandkoming der contracten”, *TPR* 1984, 1-32.

Wil men echter naar een welbepaalde passus in het artikel verwijzen, dan worden in plaats van de begin- en eindbladzijde de volgende gegevens vermeld:

- beginbladzijde (of -kolom) van het artikel tussen haakjes;
- begin- en eindbladzijde (-kolom of -nummer) van de bedoelde passus in het artikel.

☞ • G. SCHRANS, “De progressieve totstandkoming der contracten”, *TPR* 1984, (1) 3-7.

2.3.1.2.2. Verschillende en anonieme auteurs

188. Zijn er twee of meer coauteurs van een tijdschriftartikel, dan moeten van elk van hen de familienaam en de initialen van de opgegeven voornamen worden vermeld. De namen van de verschillende coauteurs worden gescheiden door komma's, de laatste twee namen door het woordje 'en'. Dit laatste geldt ook wanneer er slechts twee auteurs zijn.

☞ • HERBOTS, J. en MEULEMANS, D., “De expertises in het kader van de woningbouwwet. De verplichte en facultatieve tussenkomst van een architect”, *DCCR* 1994-95, 102-119.

Bij een anoniem tijdschriftartikel wordt in de plaats van de auteursnaam 'X' vermeld.

☞ • X, “Aansprakelijkheid en verzekering van de architect”, *De Verz.* 1990, 5-12.
• X, “A propos de la responsabilité des constructeurs”, *JT* 1991, 35.

2.3.1.2.3. Vindplaats

189. Is een artikel in twee of meer afleveringen van een tijdschrift afgedrukt, dan worden de begin- en eindbladzijde van alle gedeelten opgegeven. Zo nodig worden ook de verschillende jaargangen aangeduid met herhaling van de afkorting van het tijdschrift.

- ☞ • VAN OMMESLAGHE, P., “Les sociétés commerciales. Examen de jurisprudence (1979-1990)”, *RCJB* 1992, 573-708, *RCJB* 1993, 639-824 en *RCJB* 1994, 733-820.

190. De vermelding van de nummers of afleveringen is overbodig als de paginering gewoon doorloopt over de jaargang heen. In dat geval dient enkel het jaartal van de jaargang te worden vermeld. Heeft echter elke tijdschriftaflevering een eigen paginering, dan dient het nummer van die aflevering te worden vermeld en dit onmiddellijk na de aanduiding van de jaargang. Men gebruikt de afkorting ‘afl.’ gevolgd door het desbetreffende nummer.

- ☞ • MATTHIJS, J., “Sommige recente problemen van medische aansprakelijkheid in België”, *Vl.T.Gez.* 1980-81, afl. 2, 2-8.

In uitzonderlijke gevallen is het aangewezen ook de datum van de aflevering te vermelden (na het nummer van de aflevering). Zeker als de aflevering geen nummer heeft, wordt de datum vermeld (bv. kranten).

- ☞ • M. VIDAL, “Hete zomer op de Noordpool”, *Juristenkrant*, afl. 153, 12 september 2007, 3.

191. De verwijzingsregels voor gedrukte tijdschriften gelden ook voor onlinetijdschriften, met toevoeging van de URL.

- ☞ • MEEUSEN, J., “Het arrest Inspire Art: het Hof van Justitie bevestigt zijn liberale benadering van de communautaire vestigingsvrijheid van vennootschappen”, *Tijdschrift@ipr.be* 2004, www.ipr.be, 122-125.

2.3.1.2.4. Pagina's, kolommen en randnummers

192. Wat de aanduiding van bladzijden, kolommen en/of nummers betreft, gelden *mutatis mutandis* dezelfde regels als voor de referenties aan rechtspraak en aan boekwerken. Ook in tijdschriftverwijzingen worden de afkortingen ‘k.’ en ‘p.’ steeds weggelaten.

193. Sommige publicaties gebruiken een nummer om de onderscheiden bijdragen aan te geven. Binnen elk nummer volgt dan een paginering. In die gevallen komt de verwijzing naar het nummer vóór de verwijzing naar de pagina.

Uitzonderlijk verwijst hetzelfde nummer naar de twee bedrukte zijden van een blad of folio. In dat geval kan de referentie aan de pagina worden aangevuld met de aanduiding ‘*recto*’ (*r°*) of ‘*verso*’ (*v°*) al naargelang men de voorzijde of de keerzijde bedoelt.

- ☞ • A. VAN OEVELEN, “De aansprakelijkheid jegens psychisch gehandicapten”, *RGAR* 1980, nr. 10.151, 7 *r°*.

2.3.1.2.5. Annotaties van rechtspraak

194. Noten bij rechtspraak worden geciteerd als rechtsliteratuur, met de expliciete vermelding ‘noot onder’. De verwijzingen

geschieden in beginsel op dezelfde wijze als die naar tijdschriftartikelen. De beginpagina is de eerste pagina van de noot (niet van het arrest).

Wanneer de naam van de auteur en de titel van de annotatie voorhanden zijn, dan worden beide vermeld. De aanduiding van de rechterlijke uitspraak waarbij de noot werd geschreven, wordt dan tussen haakjes geplaatst na de titel van de noot.

- ☞ • DECLERCQ, R., “Motiveringsgebrek in het bevel tot aanhouding” (noot onder Cass. 23 juni 1994), *RW* 1994-95, 402-405.

Betreft het een noot zonder titel maar met vermelding van de naam van de auteur, dan wordt de referentie als volgt opgesteld:

- ☞ • SENAËVE, P., noot onder Antwerpen 21 februari 1979, *RW* 1978-79, 2328.

Hetzelfde geldt indien de noot slechts met de initialen van de auteur is ondertekend.

- ☞ • L.V.G., noot onder Cass. 27 september 1993, *De Verz.* 1994, 53.

Is de noot niet ondertekend, dan wordt de aanduiding ‘X’ gebruikt, zowel in de bibliografie als in de voetnoot.

- ☞ • X, noot onder Antwerpen 27 juni 1975, *RW* 1975-76, 1892.

Het woord ‘noot’ wordt niet afgekort.

2.3.1.2.6. Lettertekens, cijfers en interpunctie

195. Inzake lettertekens en cijfers gelden de volgende richtlijnen:

- de familienaam en de initialen van de voornamen van de auteur(s) in kleine kapitalen (en grote kapitalen voor de hoofdletters);
- de titel van het tijdschriftartikel tussen dubbele aanhalingstekens;
- de titel van het tijdschrift waarin het artikel werd gepubliceerd, gecursiveerd waar mogelijk, in handgeschreven teksten onderstreept;
- de jaargang van het tijdschrift in Arabische cijfers. Wanneer een jaargang een gedeelte van twee burgerlijke jaren in eenzelfde eeuw bestrijkt, dan wordt de eeuw slechts bij het eerste jaartal aangeduid;
- bladzijden, kolommen en/of nummers in Arabische cijfers.

- ☞ • ADAMS, M., “Een rechtstheoretische glosse bij artikel 6 van het Gerechtelijk Wetboek”, *RW* 1994-95, 1087-1089.
- LAENENS, J., “De doorwerking van het Europees gemeenschapsrecht in het procesrecht”, *RW* 1995-96, 1172-1179.

196. Alle in de verwijzing voorkomende elementen worden door komma's gescheiden, met volgende uitzonderingen:

- geen komma tussen de initialen van de voornaam en de familienaam van de auteur (voetnoten) maar wel andersom (bibliografie);
- geen komma na de afkorting van het tijdschrift;
- geen komma na de tussen haakjes vermelde beginpagina van het artikel;
- geen komma voor de vermelding betreffende de noot, als het een noot met titel betreft.

- ☞ • A. VASTERAVENDTS, “Reserve en beschikbaar deel”, *TPR* 1985, (471) 488-490.
- R. VAN RANSBEECK, “Iedere borg zijn deel... maar dan volgens artikel 2033 van het Burgerlijk Wetboek” (noot onder Cass. 29 oktober 1999), *RW* 1999-2000, (220) 221.

197. De verschillende referenties aan boeken, tijdschriftartikelen etc. worden onderling gescheiden door een komma.

- ☞ • H. CASMAN, *Notarieel familierecht*, Gent, Mys & Breesch, 1991, 693; A. VASTERAVENDTS, “Reserve en beschikbaar deel”, *TPR* 1985, (471) 488-490.

198. Uitzonderlijk wordt een zelfde artikel in verschillende tijdschriften gepubliceerd. In dat geval kan het nuttig zijn om verschillende vindplaatsen van ditzelfde artikel aan te halen, bv. om het opzoekingswerk van de lezer te vergemakkelijken. De verwijzingen naar die verschillende vindplaatsen worden dan onderling gescheiden door komma's. Voor de laatste twee referenties gebeurt dit door het woordje 'en'. Dit laatste geldt ook wanneer er slechts twee vindplaatsen worden opgegeven.

- ☞ • VAN OMMESLAGHE, P., “La responsabilité des professionnels de la comptabilité et de la révision comptable”, *St.Acc.Bedr.* 1981, afl. 1, 25-70 en *Rev.b.compt.* 1981, afl. 1, 25-70.

2.3.1.2.7. Bijdragen zonder titel

199. In een bibliografie kan een bijdrage zonder titel aangeduid worden met een omschrijving die zelf bedacht werd om de inhoud te omschrijven en die in de plaats komt van de titel. Het moet wel duidelijk zijn dat de titel zelf bedacht werd, door het gebruik van vierkante haken.

- ☞ • ADONNINO, P., [“Règles de non-discrimination en matière d’imposition internationale. Rapport général”], *Cah.dr.fisc.intern.* 1993, afl. 78b, 73-130.

2.3.1.3. Verzamelwerken en reeksen

2.3.1.3.1. Begrip

200. Verzamelwerken zijn werken waarin verschillende auteurs ieder afzonderlijk een welbepaalde bijdrage hebben gepubliceerd. Het gaat m.a.w. niet om coauteurs van één coherent werk (*supra* nr. 169). Deze werken zijn te onderscheiden van tijdschriften door hun niet-periodieke karakter. Voorbeelden van verzamelwerken zijn encyclopedische publicaties, zoals de *Répertoire pratique du droit belge*, feestbundels, *libri amicorum*, boeken waarin congresverslagen of handelingen van studiedagen zijn gepubliceerd, boeken waarin elke auteur een bepaald hoofdstuk heeft geschreven etc.

Bij verwijzingen naar deze werken moet een onderscheid worden gemaakt naargelang wordt gerefereerd aan het verzamelwerk als dusdanig dan wel aan een bepaalde bijdrage erin.

Algemeen kan men stellen dat referenties aan verzamelwerken geredigeerd worden zoals verwijzingen naar boeken en referenties naar de bijdragen in verzamelwerken zoals tijdschriftartikelen.

2.3.1.3.2. Verwijzing naar het verzamelwerk

201. Een verwijzing naar een verzamelwerk als dusdanig in een bibliografie of in een voetnoot is analoog aan die naar een boek, met dien verstande dat de naam van de editor in de plaats komt van de naam van de auteur, gevolgd door de vermelding (tussen

haakjes) van de afkorting ‘ed.’ of, indien er meerdere editors zijn, ‘eds.’

- ☞ • TAEYMANS, M. (ed.), *Defederalisering van Justitie*, Brussel, Larcier, 2003, vi + 142 p.

202. Wanneer op het titelblad van het verzamelwerk als editor geen naam van een fysiek persoon wordt opgegeven, maar een instelling of vereniging, dan wordt die als ‘editor’ vermeld.

- ☞ • VLAAMS PLEITGENOOTSCHAP BIJ DE BALIE TE BRUSSEL (ed.), *Schuldeisers en ondernemingen in moeilijkheden*, Kalmthout, Biblo, 1994, 228 p.

203. Wanneer het verzamelwerk meerdere editors heeft, worden zij allen vermeld in de volgorde waarin zij op het werk voorkomen. Ook als het aantal editors erg groot is, worden in een bibliografie en in een eerste voetnootvermelding alle namen opgenomen. Wanneer er meer dan drie editors zijn, kan vanaf een tweede vermelding in een voetnoot worden volstaan met de naam van de eerste editor, gevolgd door de vermelding ‘*et al.*’.

- ☞ • A. ARTS, I. VEROUWSTRAETE, R. ANDERSEN, G. SUETENS-BOURGEOIS, M.-F. RIGAUX, R. RYCKEBOER en A. DE WOLF (eds.), *De verhouding tussen het Arbitragehof, de Rechterlijke Macht en de Raad van State*, Brugge, die Keure, 2006, 394 p. [eerste vermelding]
- A. ARTS *et al.* (eds.), *De verhouding tussen het Arbitragehof, de Rechterlijke Macht en de Raad van State*, Brugge, die Keure, 2006, 394 p. [vanaf tweede vermelding]

204. Wanneer geen persoon of instelling als editor van het verzamelwerk wordt opgegeven, worden de auteurs van de indivi-

duele bijdragen vermeld, zo nodig met de vermelding ‘*et al.*’. Er wordt geen gebruik gemaakt van de vermelding X als editor.

- ☞ • TAELS, J., VANHEESWIJCK, G., REYNAERT, P., BRAECKMANS, L., WEYNS, W., DIJON, X., VELAERS, J., NYS, H., KEMPEN, M., VAN SLYCKEN, L., VAN OEVELEN, A., DE BOECK, A., VANHEULE, D., ADAMS, M., CUYPERS, D., DE DONCKER, A., VAN NESTE, F. en TANGHE, F., *Over zichzelf beschikken? Juridische en ethische bijdragen over het leven, het lichaam en de dood*, Antwerpen, Maklu, 1996, 628 p.

205. Verwijzingen zoals ‘redactie’ (‘red.’) of ‘o.l.v.’ kunnen worden geïnterpreteerd als ‘editor’.

206. Als het verzamelwerk losbladig is, wordt het jaartal van publicatie vervangen door ‘losbl.’.

2.3.1.3.3. Verwijzing naar een bijdrage in een verzamelwerk

207. Bij verwijzing in een bibliografie of in een voetnoot naar een bijdrage in een verzamelwerk worden de volgende gegevens in de aangeduide volgorde vermeld:

- i. familienaam van de auteur van de bijdrage in kleine kapitalen (met grote kapitalen voor de hoofdletters);
- ii. initialen van de opgegeven voornamen van die auteur (in kapitalen) (voor voetnoten eerst initialen en dan familienaam);
- iii. volledige titel van de bijdrage (tussen dubbele aanhalingstekens);
- iv. het woordje ‘in’;
- v. gegevens van de editor (zoals beschreven in nrs. 201-204);
- vi. volledige titel van het verzamelwerk (cursief, onderstreept in een handgeschreven tekst) evenals de andere gegevens

die ook bij de verwijzing naar een boek (*supra*) moeten worden vermeld;

vii. aanduiding van de begin- en eindpagina of, bij verwijzing naar een passus, de beginpagina van de bijdrage tussen haakjes en de pagina's waarnaar wordt verwezen.

- ☞ • J. PUT en S. RENETTE, “Toepassingsgebied RSZ-Wet en bijdrageregeling in de rechtspraak van het Arbitragehof” in R. JANVIER, A. VAN REGENMORTEL en V. VERVLIET (eds.), *Het Arbitragehof en de sociale zekerheid*, Brugge, die Keure, 2004, (41) 51. [voetnoot]
- PUT, J. en RENETTE, S., “Toepassingsgebied RSZ-Wet en bijdrageregeling in de rechtspraak van het Arbitragehof” in R. JANVIER, A. VAN REGENMORTEL en V. VERVLIET (eds.), *Het Arbitragehof en de sociale zekerheid*, Brugge, die Keure, 2004, 41-90. [bibliografie]
- D. CUYPERS, “Lichaam en zelfbeschikking in het sociaal recht” in J. TAELS *et al.*, *Over zichzelf beschikken? Juridische en ethische bijdragen over het leven, het lichaam en de dood*, Antwerpen, Maklu, 1996, 417-442. [tweede vermelding]

208. Omwille van het snel wijzigende karakter van bepaalde losbladige verzamelwerken en het risico op identieke titels met een andere inhoud (updates), is een bijzondere regel van toepassing voor de verwijzing naar een concrete bijdrage in een dergelijk losbladig verzamelwerk:

- i. familienaam van de auteur van de bijdrage in kleine kapitalen (met grote kapitalen voor de hoofdletters);
- ii. initialen van de opgegeven voornamen van die auteur (in kapitalen) (voor voetnoten eerst initialen en dan familienaam);
- iii. volledige titel van de bijdrage (tussen dubbele aanhalingstekens);

- iv. het woordje ‘in’;
- v. volledige of afgekorte titel van het verzamelwerk (cursief, onderstreept in een handgeschreven tekst);
- vi. indien het werk uit meerdere delen bestaat, kan een aanduiding van het deel met een Romeins cijfer eventueel gevolgd door de titel van dat deel (zie randnr. 173) nuttig zijn;
- vii. het jaartal van uitgave van de (bijwerking van de) bijdrage;
- viii. indien van toepassing het nummer van de aflevering;
- ix. voor bibliografie: begin- en eindbladzijde indien doorlopend genummerd; totaal aantal bladzijden indien de bijdrages afzonderlijk gepagineerd zijn;
voor voetnoten: beginbladzijde van de bijdrage tussen haakjes (indien doorlopend genummerd) gevolgd door de concrete bladzijden waarnaar verwezen wordt en/of het randnummer:

- ☞ • M. VAN QUICKENBORNE, “Hoofdelijkheid” in *Comm.Bijz.Ov.* 2002, afl. 53, 23, nr. 69.
- H. JACQUEMIN, “Modalités du paiement” in *Obligations. Traité théorique et pratique* 2010, afl. 18, V.1.3-3, nr. 1.4. Ook goed: H. JACQUEMIN, “Modalités du paiement” in *Obligations. Traité théorique et pratique* 2010, afl. 18, (33) 35, nr. 1.4.
- VAN MALDEREN, G. en PEETERS, N., “Verbintenissen met een tijdsbepaling” in *BHVR* 2002, III.2-1 – III.2-15.
- HERMAN, P., “Art. 252 C. soc.” in *Commentaire systématique du 'nouveau' Code des sociétés* 2001, 3 p.
- BUNINX, H., “Art. 1 Chequewet” in *Comm.Handel.*, VIII, *Waardepapieren* 1998, 5 p.

2.3.1.3.4. Interpunctie

209. Alle elementen van een verwijzing worden bij voorkeur door komma’s van elkaar gescheiden. Er staat echter geen

komma tussen de initialen van de voornaam en de familienaam (in die volgorde), noch voor of na het woord ‘in’.

210. De trefwoorden in een verzamelwerk worden voorafgegaan door het woord ‘*verbo*’ (of de afkorting ‘*v°*’) en worden gecursiveerd waar mogelijk, in handgeschreven teksten onderstreept.

- ☞ • *RPDB*, *v° Assurances terrestres*, nrs. 118-119.
- *RPDB*, Compl. V, *v° Filiation adoptive*, nr. 4.

2.3.1.3.5. Reeksen

211. Een reeks is een aantal afzonderlijke werken onder gemeenschappelijke benaming gepubliceerd, zoals de *Algemene Praktische Rechtsverzameling*, de *Beginselen van het Belgisch Privaatrecht* of het *Répertoire notarial*. De vermelding van de reeks is volledig facultatief. Indien men ze wenst te vermelden, gebeurt dit op dezelfde wijze als voor bijdragen in een verzamelwerk (*supra* nr. 207). Het woord ‘in’ wordt in dit geval gevolgd door de naam van de reeks. De editor van de reeks zelf wordt nooit vermeld.

- ☞ • J. PETIT, *Kort geding: eenzijdig verzoekschrift in arbeidsgerechten en sociaal procesrecht* in *APR*, Gent, Story-Scientia, 1980, nr. 421-428.
- VAN NESTE, F., *Zakenrecht, I, Goederen, bezit en eigendom* in *Beginselen van Belgisch Privaatrecht*, Gent, Story-Scientia, 1990, 507 p.

2.3.1.4. *Doctoraatsproefschriften, verhandelingen, masterproeven, scripties...*

212. Bij voorkeur wordt verwezen naar de handelseditie van een doctoraatsproefschrift. Indien men toch verwijst naar de

originele versie of bij verwijzingen naar ongepubliceerde proefschriften, thesissen, masterproeven of scripties vermeldt men na auteur en titel:

- ‘onuitg.’;
- aard van het werk;
- opleiding waarbinnen het werk werd geschreven;
- universiteit;
- jaartal(len);
- aantal bladzijden of specifiek bedoelde passage.

- ☞ • GEENS, K., *Het vrij beroep*, onuitg. doctoraatsthesis Rechten K.U.Leuven, 1986, xx + 640 p.
- CREEMERS, B., *Het internet als huwelijksbureau. Datingsites in België: een onderzoek*, licentiescriptie Communicatiewetenschappen K.U.Leuven, 2004-05, www.thesis.net.

2.3.2. Volgorde van de verschillende referenties

2.3.2.1. Bibliografie

2.3.2.1.1. Algemeen

213. In een bibliografie worden de werken alfabetisch, volgens de familienamen van de auteurs, gerangschikt met een komma tussen de familienaam en de eerste letter van de voornaam. Een onderverdeling van de bibliografie naargelang het boekwerken of tijdschriftartikelen betreft, kan nuttig zijn.

- ☞ • CORNELIS, L., *Beginselen van het Belgische buitencontractuele aansprakelijkheidsrecht*, Antwerpen, Maklu, 1989, 744 p.
- VANDEUR, M., *Schadeloosstelling volgens gemeen recht*, Brussel, Ced.Samsom, 1980, 220 p.

214. Verwijzingen naar auteurs van wie de naam begint met een voorvoegsel (van, de etc.) moeten steeds alfabetisch worden gerangschikt volgens de eerste letter van het voorvoegsel. Zo staat een werk van Walter Van Gerven onder de V en niet onder de G. Adellijke titels worden niet vermeld.

215. Ontbreekt de naam van de auteur, dan wordt deze anonieme publicatie in een bibliografie alfabetisch gerangschikt op grond van de letter X onder de auteurs en vervolgens verder gerangschikt in alfabetische volgorde volgens de titels van de werken.

- ☞ • X, “Behoort de R.V. tot de belastbare grondslag van een beleggingsvennootschap?”, *Fiskoloog* 1991, afl. 133, 6.
- X, “De fiscale rentree”, *Fisc.Koerier* 1991, 365.

216. Zijn in een bibliografie meerdere boeken of artikelen van dezelfde auteur opgenomen, dan worden deze werken alfabetisch volgens de titels of chronologisch gerangschikt. De naam van de auteur wordt telkens herhaald.

- ☞ • ALEN, A., *Algemene beginselen en grondslagen van het Belgisch publiek recht*, Brussel, Story-Scientia, 1988, 536 p.
- ALEN, A., *Rechter en bestuur in het Belgisch publiek recht*, Antwerpen, Kluwer, 1984, 928 p.

2.3.2.1.2. Verschillende auteurs

217. Werken die gezamenlijk zijn geschreven door verschillende auteurs zonder dat aan één van hen een welbepaald deel van het werk kan worden toegeschreven, worden geciteerd door de namen van alle auteurs te vermelden in volgorde voorkomend in het desbetreffende boek of werk. Van uitdrukkingen als

“met medewerking van” of “in samenwerking met” wordt geen melding gemaakt. Alle auteurs worden gewoon na elkaar genoemd. De verwijzingen naar deze werken worden alfabetisch geklasseerd volgens de familienaam van de eerste auteur.

☞ • VAN RYN, J. en HEENEN, J., *Principes de droit commercial*, IV, Brussel, Bruylant, 1988, 593 p.

2.3.2.1.3. Verzamelwerken en reeksen

218. Bij verwijzingen naar verzamelwerken wordt eerst de naam van de editor vermeld, gevolgd door (ed.). Deze verwijzingen worden alfabetisch geklasseerd volgens die naam. Wanneer het verzamelwerk meerdere editors heeft, worden zij allen vermeld in de volgorde waarin zij op het werk voorkomen. Wanneer het verzamelwerk geen editor heeft, worden de namen van de auteurs vermeld. Er wordt geen gebruik gemaakt van de vermelding ‘X’ als editor.

219. Verwijzingen naar bijdragen in verzamelwerken of boeken die tot een reeks behoren, worden gerangschikt volgens de familienamen van de auteurs van die bijdragen of boeken.

2.3.2.2. Voetnoten

220. In een voetnoot worden de referenties aan de rechtsleer naar keuze van de auteur geschikt (alfabetisch, chronologisch of volgens het gezag). Het gekozen systeem moet binnen het werk wel consequent worden voortgezet.

221. De initialen van de voornaam worden, in tegenstelling met wat het geval is in een bibliografie, vóór de familienaam geplaatst.

- ☞ • R. KRUIHOF, H. BOCKEN, F. DE LY en B. DE TEMMERMAN, “Overzicht van rechtspraak (1981-1992). Verbintenissen”, *TPR* 1994, (171) 322-323, nr. 105; L. VAEL, *Privaatrechtelijke veinzing*, Antwerpen, Kluwer, 1996, 105-106, nr. 95; A. VAN OEVELEN, “Een verkoopovereenkomst met een ongeoorloofd voorwerp en een ongeoorloofde prijs” in B. TILLEMEN en P.-A. FORIERS (eds.), *De koop/La vente*, Brugge, die Keure, 2002, 9, nr. 11.

222. In voetnoten worden anonieme boeken, anonieme artikelen of anonieme noten eveneens aangeduid met X.

- ☞ • X, “Conduite d’un véhicule autre que le véhicule désigné” (noot onder Luik 14 december 1983), *Jur.Liège* 1984, 77.

223. Voor het overige gelden dezelfde regels als voor een bibliografie (*supra* nr. 213 *et seq.*).

2.3.3. Herhaling van verwijzingen

224. Wanneer in een werk wordt verwezen naar een reeds eerder aangehaald boek of artikel van een auteur, wordt de referentie aan dit werk volledig hernoemen. Indien werken frequent worden geciteerd, kan men gebruik maken van een verkorte citeerwijze bestaande uit enkele woorden uit de titel. Daarbij heeft men de keuze tussen:

- het hanteren van een bibliografie vooraan of achteraan in het werk waarin de volledige verwijzing is opgenomen;

- ☞ • H. DE PAGE en R. DEKKERS, *Traité élémentaire de droit civil belge*, II, Brussel, Bruylant, 1964, 1196 p.

- het aangeven van een verkorte citeerwijze in de eerste verwijzing in voetnoot waarnaar nadien zal worden verwezen.

- ☞ • H. DE PAGE en R. DEKKERS, *Traité élémentaire de droit civil belge*, II, Brussel, Bruylant, 1964, 1196 p. (hierna: H. DE PAGE en R. DEKKERS, *Traité*).

Een latere verwijzing met kruisverwijzing zal er dan zo uitzien:

- ☞ • H. DE PAGE en R. DEKKERS, *Traité*, *supra* noot 1, 456.

Het gebruik van ‘o.c.’ (*opus citatum, opere citato*), ‘l.c.’ (*locus citatus, loco citato*) of ‘idem’ wordt afgeraden.

225. Het woordje ‘*passim*’ mag niet worden gebruikt. Het betekent immers ‘hier en daar’, wat als verwijzing onnauwkeurig en dus wetenschappelijk onverantwoord is.

2.3.4. Buitenlandse rechtsleer

226. Voor verwijzing naar buitenlandse rechtsleer wordt dezelfde methode gebruikt als voor Belgische rechtsleer. Plaatsnamen worden vernederlandst.

- ☞ • LAGHMANI, S., *Histoire du droit des gens du jus gentium impérial au jus publicum europaeum*, Parijs, Pedone, 2003, 249 p.
- SCHILD, W., *Bilder von Recht und Gerechtigkeit*, Keulen, Dumont, 1995, 271 p.

3. AFKORTINGEN

3.1. Wetgeving

3.1.1. Opmerkingen vooraf

227. Afkortingen van wetboeken en vaak aangehaalde verdragen, internationaalrechtelijke normen, wetten en besluiten mogen worden geciteerd zonder verwijzing naar hun vindplaatsen (*supra* nr. 90).

228. De commissie acht het raadzaam om enkele afspraken te maken over de manier waarop normen het best verkort kunnen worden geciteerd. In elk geval is het aanbevolen dat bij de eerste vermelding (of in de bibliografie) de volledige verwijzing met datum en opschrift wordt gegeven.

De gulden regel is dat een citeertitel iets betekenisvol zegt over de inhoud van de norm. Andere voorbeelden, hoe ingeburgerd ook, verdienen geen navolging. Zo kent elke notaris de *Ventôsewet* (verwijzend naar het moment van afkondiging van de wet volgens de Franse revolutionaire kalender), maar *Notariswet* zou stukken duidelijker kunnen zijn. Wie met contractenrecht bezig is, kent de *Wet-Breyne* (genoemd naar de politieke initiatiefnemer), maar *Woningbouwwet* is veel transparanter.

Voor een betekenisvolle citeertitel wordt gewoonlijk een kernwoord uit het opschrift overgenomen. Dit vergemakkelijkt ook het opzoeken van de tekst in databanken. Wie bijvoorbeeld aan de hand van de verkorte naam *Jeugdbeschermingswet* op zoek gaat in Belgiëlex komt automatisch bij de wet van 8 april 1965 (en zijn latere wijzigingen) terecht.

Citeertitels worden in de regel als één woord geschreven (*Woningbouwwet*, *Ventôsewet*, *Notariswet*). Als er in de citeertitel een cijfer, aparte letter of symbool voorkomt, gebruiken we (overeenkomstig de algemene spellingsregels) een streepje zonder spaties (*Rome I-Verordening*, *BUPO-Verdrag*). Hetzelfde geldt voor citeertitels met een bijzondere nabepaling (*Wet-Breyne*).

Het wordt natuurlijk een stuk moeilijker als de wetgever zelf niet bijzonder origineel geweest is in de naamgeving of als de bedoelde wetgeving een deel is van een groter geheel *houdende diverse bepalingen*, programmawetten, mozaïekwetten, verzamelmwetgeving e.d. Dan verdient het aanbeveling aan te sluiten bij de reeds ontwikkelde naamgeving in de rechtsliteratuur of, als die er nog niet is, bijvoorbeeld bij een eerste commentaar, zelf een betekenisvolle naam op basis van de inhoud te formuleren.

Zo heeft titel XIII van de programmawet I van 27 december 2006 op basis van de daarin geregelde materie de benaming *Arbeidsrelatiewet* gekregen.

229. Hoewel het onderscheid tussen een wet en een wetboek niet altijd meer zo groot is, volgt in randnummer 235 een apart lijstje een overzicht van de belangrijkste wetboeken en hun afkortingen. Voor deze afkortingen worden, zoals voor de soortnamen van wetgeving, geen punten gebruikt als ze volledig uit hoofdletters bestaan. Naast deze wetboeken zijn er voor vele rechtstakken ook belangrijke wetten, die als het ware de rol van een wetboek spelen zonder als dusdanig ‘wetboek’ of ‘code’ in het opschrift te dragen. Soms krijgen ze van de uitvaardigende overheid wel al een citeertitel mee. Die wordt dan het best ook gebruikt. In andere gevallen creëert de praktijk een citeertitel, alsook vaak een eigen afkorting. Ook in dit laatste geval mogen de punten weggelaten worden als er alleen hoofdletters voorkomen.

- ☞ • VLAREM I is de citeertitel van het besluit van de Vlaamse Regering van 6 februari 1991 houdende vaststelling van het Vlaams reglement betreffende de milieuvergunning.
- Milieuvergunningsdecreet is de verkorte naam van het decreet van het Vlaamse Parlement van 28 juni 1985 betreffende de milieuvergunning en wordt gebruikelijk afgekort als MVD.
- De wet van 21 november 1989 betreffende de verplichte aansprakelijkheidsverzekering inzake motorrijtuigen wordt gewoonlijk afgekort als WAM-Wet.
- De bijzondere wet van 8 augustus 1980 tot hervorming der instellingen, wordt gemeenzaam BWHI genoemd.

230. Bij de opvolging van gelijknamige wetten in de tijd is het aangewezen het jaartal te vermelden na de afkorting, zodat de lezer weet om welke versie het gaat: bv. WIB 1964 en WIB 1992.

3.1.2. Internationaalrechtelijke wetgevingsbronnen

231. De belangrijkste wetgevende akten zijn:

aanbeveling Comité van Ministers Benelux	Aanbev.Com.Min. Benelux
aanbeveling (Europese) Commissie	Aanbev.Comm.
aanbeveling Europees Parlement	Aanbev.EP
aanbeveling Raad	Aanbev.Raad
advies Raad	Adv.Raad
advies Raadgevende Parlementaire Raad Benelux	Adv.Parl.Benelux
algemeen richtsnoer	Alg.Richts.
beginsel	Begins.
bekendmaking Commissie	Bekendm.Comm.
beschikking	Besch.
besluit	B.

conclusies Raad	Concl.Raad
conventie	Conv.
gemeenschappelijke strategie	Gemeensch.Strat.
gemeenschappelijk optreden	Gemeensch.Optr.
gemeenschappelijk standpunt	Gemeensch.Standp.
handvest	Handv.
kaderbesluit	Kaderb.
mededeling	Med.
overeenkomst	Ov.
protocol	Prot.
resolutie	Res.
richtlijn	Richtl.
verklaring	Verkl.
verordening	Verord.

3.1.3. Interne wetgevingsbronnen

232. Er wordt aanbevolen geen punten te gebruiken in afkortingen die uitsluitend uit twee of meer hoofdletters bestaan. Het gaat hier immers over zgn. initiaalwoorden, die volgens de algemene spellingsregels geen punten krijgen (*supra* nr. 27).

233. In beginsel wordt de naam (en de afkorting) van de uitvaardigende instantie gebruikt zoals die gold op het moment van de uitgevaardigde norm. Zo kan een besluit van de Vlaamse Executieve zijn naam behouden, ook al heet dit orgaan vandaag Vlaamse Regering.

aanbeveling	Aanbev.
administratieve beslissing	Adm.Besl.
administratieve onderrichting	Adm.Onderr.
administratieve overeenkomst	Adm.Ov.
advies	Adv.
advies Raad van State	Adv.RvS
agglomeratieverordening	Aggl.Verord.

beheersovereenkomst	Beheersov.
beleidsovereenkomst	Beleidsov.
bericht	Ber.
beslissing	Besl.
besluit	B.
– bestendige deputatie	B.Best.Dep.
– Brusselse Hoofdstedelijke Executieve	B.Br.Ex.
– Brusselse Hoofdstedelijke Regering (vanaf 1 augustus 1993)	BBR
– College Franse Gemeenschaps- commissie	B.Coll.Fr.Gem.Comm.
– College Vlaamse Gemeenschaps- commissie	B.Coll.Vl.Gem.Comm.
– deputatie	B.Dep.
– Duitstalige Gemeenschapsexecu- tieve	B.D.Gem.Ex.
– Duitstalige Gemeenschapsregering (vanaf 1 augustus 1993)	B.D.Gem.Reg.
– Franse Gemeenschapsexecutieve	B.Fr.Gem.Ex.
– Franse Gemeenschapsregering (vanaf 1 augustus 1993)	B.Fr.Gem.Reg.
– lid Brusselse Hoofdstedelijke Executieve	B.Lid Br.Ex.
– lid Duitstalige Gemeenschapsexecu- tieve	B.Lid D.Gem.Ex.
– lid Franse Gemeenschapsexecutieve	B.Lid Fr.Gem.Ex.
– lid Vlaamse Executieve	B.Lid Vl.Ex.
– lid Waalse Gewestexecutieve	B.Lid W.Gew.Ex.
– provincieraad	B.Prov.R.
– Raad voor de Duitstalige Cultuurgemeenschap	B.D.Cult.R.
– Verenigd College Gemeenschappe- lijke Gemeenschapscommissie	B.Ver.Coll.Gem.Gem. Comm.
– Verenigde Kamers	B.Ver.Kamers

AFKORTINGEN

– Verenigde Ministerraad	B.Ver.Ministerraad
– Vlaamse Executieve	B.VI.Ex.
– Vlaamse Regering	BVR
– Voorlopige Regering	B.Voorl.Reg.
– Waalse Gewestexecutieve	B.W.Gew.Ex.
– Waalse Regering (vanaf 1 augustus 1993)	BWR
bijlage	Bijl.
bijzonder decreet / bijzonderemeerderheidsdecreet	Bijz.Decr.
bijzondere wet / bijzonderemeerderheidswet	Bijz.Wet
circulaire	Circ.
collectieve arbeidsovereenkomst nummer 1234	CAO nr. 1234
decreet	Decr.
– Duitstalige Gemeenschap	Decr.D.
– Franse Gemeenschap	Decr.Fr.
– Vlaamse Gemeenschap/Gewest	Decr.VI.
– Waals Gewest	Decr.W.
gecoördineerd decreet	Gec.Decr.
gecoördineerd koninklijk besluit	Gec.KB
gecoördineerde wet	Gec.Wet
gemeentelijk besluit	Gemeent.B.
gemeentelijk reglement	Gemeent.Regl.
gemeentelijke verordening	Gemeent.Verord.
genummerde besluitwet	Besluitwet nr.
genummerd koninklijk besluit nummer 4321	KB nr. 4321
Grondwet	Gw.
koninklijk besluit	KB
mededeling	Med.
ministerieel besluit	MB
omzendbrief	Omz.
onderrichting	Onderr.

ordonnantie Brussels Hoofdstedelijk Gewest	Ord.Br.
ordonnantie Gemeenschappelijke Gemeenschapscommissie	Ord.Gem.
protocol	Prot.
provinciaal besluit	Prov.B.
provinciaal reglement	Prov.Regl.
provinciale verordening	Prov.Verord.
regentsbesluit	RB
reglement	Regl.
reglementaire beslissing	Regl.Besl.
reglementaire onderrichting	Regl.Onderr.
resolutie	Res.
rondzendbrief	Rondz.
samenwerkingsakkoord	Samenw.
statuten	Stat.
verklaring	Verkl.
verklaring tot herziening van de Grondwet	Verkl.Herz.Gw.
verordening	Verord.

234. Enkele belangrijke internationale verdragen:

Verdrag 4 november 1950 tot bescherming van de rechten van de mens en de fundamentele vrijheden	EVRM
Internationaal verdrag 19 december 1966 inzake burgerrechten en politieke rechten	BUPO-Verdrag
Verdrag tot oprichting van de Europese Gemeenschap, ondertekend te Rome op 25 maart 1957	EG-Verdrag
Verdrag van Brussel van 1968 betreffende de rechterlijke bevoegdheid en de tenuitvoerlegging van beslissingen in burgerlijke en handelszaken	EEX-Verdrag

Verdrag van de Europese Unie, ondertekend te Maastricht op 7 februari 1992	VEU
Verdrag betreffende de werking van de Europese Unie	VWEU
Internationaal verdrag 19 december 1966 inzake economische, sociale en culturele rechten	ECOSOC-Verdrag

235. Enkele belangrijke wetten worden als volgt afgekort:

Burgerlijk Wetboek	BW
Gerechtelijk Wetboek	Ger.W.
Kieswetboek	Kiesw.
Sociaal Strafwetboek	Soc.Sw.
Strafwetboek	Sw.
Veldwetboek	Veldw.
Vlaamse Codex Ruimtelijke Ordening	VCRO
Vlaams Wetboek der Registratierechten	VI.W.Reg.
Vlaams Wetboek der Successierechten	VI.W.Succ.
Wetboek der Registratie-, Hypotheek- en Griffierechten	W.Reg.
Wetboek der Successierechten	W.Succ.
Wetboek van de Belasting over de Toegevoegde Waarde	WBTW
Wetboek van de Belgische Nationaliteit	WBN
Wetboek van de Inkomstenbelastingen	WIB
Wetboek van de met de Inkomstenbelastingen Gelijkgestelde Belastingen	WIGB
Wetboek van Internationaal Privaatrecht	WIPR
Wetboek van Koophandel	W.Kh.
Wetboek van Strafvordering	Sv.
Wetboek van Vennootschappen	W.Venn.

236. Als verwezen wordt naar voorbereidende documenten, kunnen de volgende afkortingen voor de parlementaire instellingen worden gebruikt. Kamer en Senaat worden steeds voluit geschreven.

– Brussels Parlement	Br.Parl.
– Cultuurraad voor de Franse Cultuurgemeenschap	Fr.Cult.R.
– Cultuurraad voor de Nederlandse Cultuurgemeenschap	Ned.Cult.R.
– Duitstalige Gemeenschapsraad	D.Gem.R.
– Franse Gemeenschapsraad	Fr.Gem.R.
– Gemeenschappelijke Gemeenschapscommissie	Gem.Gem.Comm.
– Parlement van de Duitstalige Gemeenschap	D.Parl.
– Parlement van de Franse Gemeenschap	Fr.Parl.
– Verenigde Vergadering van de Gemeenschappelijke Gemeenschapscommissie	Ver.Verg.Gem. Gem.Comm.
– Vergadering Franse Gemeenschapscommissie	Verg.Fr.Gem. Comm.
– Vlaams Parlement (vanaf 28 april 1996)	Vl.Parl.
– Vlaamse Raad	Vl.R.
– Waalse Gewestraad	W.Gew.R.
– Waals Parlement	W.Parl.

3.2. Rechtspraak

3.2.1. Algemeen

237. De punten worden niet alleen weggelaten bij afkortingen die alleen uit hoofdletters bestaan, maar ook bij volgende belangrijke en vaak geciteerde rechtscolleges: GwH, RvS, HvJ.

Bij verwijzingen naar rechtscolleges in een Nederlandse tekst worden steeds de Nederlandstalige benaming en afkorting gebruikt.

3.2.2. Internationaalrechtelijke rechtspraak

238. De voor het Belgische recht belangrijkste internationaalrechtelijke rechtscolleges zijn:

Benelux Gerechtshof	Beneluxhof
Europees Hof voor de Rechten van de Mens	EHRM
Europese Commissie voor de Rechten van de Mens	ECRM
Gerecht (van Eerste Aanleg) van de EU	Ger.EU
Hof van Justitie van de EU	HvJ
Internationaal Gerechtshof	IGH

3.2.3. Interne rechtspraak

239. De belangrijkste Belgische rechtscolleges zijn:

arbeidshof	Arbh.
arbeidsrechtbank	Arbrb.
arbitragehof (vanaf mei 2007 Grondwettelijk Hof)	Arbitragehof
arbitrale beslissing	Arbit.Besl.
arrondissementsrechtbank	Arrondb.
beslagrechter	Beslagr.
correctionele rechtbank	Corr.
Grondwettelijk Hof	GwH
hof van assisen	Assisen
hof van beroep Antwerpen	Antwerpen
hof van beroep Bergen	Bergen
hof van beroep Brussel	Brussel
hof van beroep Gent	Gent

hof van beroep Luik	Luik
Hof van Cassatie	Cass.
Hof van Verbreking	Cass.
jeugdrechtbank	Jeugdrb.
kamer	k.
kamer van inbeschuldigingstelling	KI
kort geding	KG
krijgsraad	Kr.
Milieuhandhavingscollege	MHHC
Militair Gerechtshof	Mil.Ger.
onderzoeksrechter	OR
politierechtbank	Pol.
raadkamer	Rk.
Raad van State	RvS
Raad voor betwistingen inzake studievoort- gangsbeslissingen	R.Stvb.
Raad voor de Mededinging	R.Med.
Raad voor Vergunningsbetwistingen	RvVb
Raad voor Verkiezingsbetwistingen	R.Verkb.
Raad voor Vreemdelingenbetwistingen	RvV
rechtbank van eerste aanleg, burgerlijke kamer	Rb.
rechtbank van koophandel	Kh.
Rekenhof	Rekenhof
scheidsrechterlijke uitspraak	Scheidsr.Uitspr.
strafuitvoeringsrechtbank	Su.
Vlaamse Hoge Raad voor de Milieuhandha- ving	VHRM
verenigde kamers (Hof van Cassatie)	ver.k.
voorzitter	Voorz.
vredegerecht	Vred.
werkrechtersraad	Wrr.
werkrechtersraad van beroep	Wrr.Ber.

3.3. Tijdschriften, verzamelwerken en reeksen

3.3.1. Algemeen

240. Voor algemene regels inzake het gebruik van hoofdletters en punten in afkortingen, *supra* nr. 25 *et seq.* De hieronder vermelde regels gelden voor de afkortingen van (Belgische) juridische tijdschriften, verzamelwerken en reeksen.

3.3.2. Hoofdletters

241. De eerste letter van de afkorting is steeds een hoofdletter (bv. *De Gem.*). Woorden die tot één letter worden afgekort, worden in het Nederlands steeds als hoofdletter afgekort (bv. *T.Fin.R.*, maar in het Frans *Rev.b.compt.*).

Bij woorden die tot meer dan één letter worden afgekort, wordt in het Nederlands de eerste letter een hoofdletter (bv. *Limb.Rechtsl.*, maar in het Frans *Journ.proc.*, *Jur.trav.Brux.*, *C.conc.jur.*).

3.3.3. Punten en spaties

242. Afkortingen die louter uit hoofdletters bestaan, worden zonder punten afgekort (bv. *TPR*, *RGAR*, *APR*). Bevat een afkorting ook kleine letters, dan worden overal punten gebruikt, dus ook na een alleenstaande hoofdletter (bv. *T.Fin.R.*, *Soc.Kron.*, *Rev.dr.santé*).

Afkortingen van tijdschriften, reeksen of verzamelwerken bevatten geen spaties (bv. *T.Gez.*, *Not.Fisc.M.*, *Comm.Bijz.Ov.*), behalve na een onafgekort woord (bv. *Jura Falc.*).

3.3.4. Tweektalige tijdschriften en reeksen

243. Voor tweektalige tijdschriften en reeksen wordt de Nederlandstalige afkorting gebruikt (als men in het Nederlands publiceert).

3.3.5. www.rechtsaf.be

244. Voor de lijst van Nederlandstalige en Franstalige afkortingen van de belangrijkste Belgische, en voor het Belgische recht relevante, tijdschriften wordt verwezen naar www.rechtsaf.be.

In deze onlinelijst wordt slechts een beperkt aantal jaarverslagen opgenomen. Voor andere jaarverslagen (en jaarrapporten) geldt dezelfde regel die hier wordt toegepast, namelijk *Jv.* of (voor eentalig Franse verslagen) *Rap. Ann.*, gevolgd door de gangbare afkorting van de instelling of organisatie.

Nieuwsbrieven die niet in de lijst werden opgenomen, worden bij voorkeur niet afgekort.

245. De geactualiseerde onlineversie is te vinden op www.rechtsaf.be.

Afkorting	Titel
AA	Arresten Arbitragehof
AAJB	Annuaire administratif et judiciaire de Belgique
ACC	Arrêts Cour constitutionnelle
Acc.Act.	Accountancy actualiteit: veertiendaagse nieuwsbrief
Acc.Bedr.M.	Accountancy en bedrijfskunde. Maandschrift
Acc.Bedr.T.	Accountancy en bedrijfskunde. Kwartaalschrift
Acc.& Fisc.	Accountancy & Fiscaliteit. Wekelijkse nieuwsbrief
Acc.& Tax	Accountancy & Tax
Acc.Thema's M.	Accountancy Thema's (Maandelijks)
Act.dr.	Actualités du droit: revue de la Faculté de droit de Liège
Act.dr.fam.	Actualités du droit de la famille
Act.fisc.	Actualités fiscales
Activa	Activa: tijdschrift voor accountants en boekhouders
Act.jur.baux	Actualités juridiques des baux
Act.soc.	Actualités sociales: information hebdomadaire concernant le droit social et la gestion du personnel
Ad Rem	Ad Rem: tijdschrift van de Orde van Vlaamse Balies
Adm.Lex.	Administratief lexicon (Reeks)
Advocare	Advocare: juridisch cahier
AFT	Algemeen fiscaal tijdschrift
AGJB	Administratief en gerechtelijk jaarboek voor België

A.Hosp.	Acta Hospitalia
AJT	Algemeen juridisch tijdschrift
AM	Auteurs en media / Auteurs et média
Amén.	Aménagement, environnement, urbanisme et droit foncier
AMR	Algemene modellenverzameling voor de rechtspraktijk
Ann.dr.	Annales de droit
Ann.dr.Lg.	Annales de droit de Liège
Ann.dr.Louvain	Annales de droit de Louvain
Ann.dr.sc.pol.	Annales de droit et de sciences politiques
Ann.ét.eur.	Annales d'études européennes
Ann.fac.dr.Lg.	Annales de la Faculté de droit, d'écono- mie et de sciences sociales de Liège
Ann.jur.cred.	Annuaire juridique du crédit
Ann.jur.cred.règl. coll.	Annuaire juridique du crédit et du règle- ment collectif de dettes
Ann.not.	Annales du notariat et de l'enregistrement
Ann.parl.	Annales parlementaires
Ann.prat.comm.	Annuaire pratiques du commerce (et con- currence)
Ann.prat.marché	Annuaire pratiques du marché, propriété intellectuelle et concurrence
APM	Administration publique (Mensuel): revue du droit public et des sciences admini- stratives
APR	Algemene praktische rechtsverzameling (Boekenreeks)
APT	Administration publique (Trimestriel): revue du droit public et des sciences administratives
Arbbl.	Arbeidsblad
Arr.Cass.	Arresten van het Hof van Cassatie
Arr.GwH	Arresten Grondwettelijk Hof

Arr.RvS	Verzameling van arresten van de Raad van State
Arr.Verbr.	Arresten van het Hof van Verbreking
ATDF	Aménagement du territoire et droit foncier
Balans	Balans: nieuwsbrief voor accountancy en financieel management
Bank Fin.	Bank- en financiewezen
Bank Fin.	Bank- en financiewezen (Financieel forum)
Bank Fin.(Cah.)	Bank- en financiewezen. Cahiers = Revue de la banque. Cahiers
Bank Fin.R.	Bank- en financieel recht (Financieel forum) (bij voorkeur als BFR)
Bb&b	Burger, bestuur en beleid
Benelux Jur.	Benelux Gerechtshof: jurisprudentie
Benelux jur.	Cour de justice Benelux. Jurisprudence
Bestuursmemoriaal	Bestuursmemoriaal
BFR	Bank- en financieel recht (Financieel forum)
BIB Revue	B.I.B. Revue
Bilan	Bilan: lettre d'information sur la comptabilité et la gestion financière
Bioethica	Bioethica Belgica: periodiek van het Raadgevend Comité voor Bio-Ethiek
BJ	La Belgique judiciaire: gazette des tribunaux belges et étrangers
Boek Rekenhof	Boek van het Rekenhof (Kamer)
BRH	Belgische rechtspraak in handelszaken
BS	Belgisch Staatsblad
BTIR	Belgisch tijdschrift voor Internationaal recht
BTSZ	Belgisch tijdschrift voor sociale zekerheid
BTW Rev.	B.T.W.-Revue
Budget & Recht	Budget & Recht
Bull.	Bulletin des arrêts de la Cour de cassation

Bull.adm.pénit.	Bulletin de l'Administration pénitentiaire
Bull.ass.	Bulletin des assurances
Bull.Bel.	Bulletin der belastingen
Bull.Best.Strafinr.	Bulletin van het Bestuur der Strafinrichtingen
Bull.BMM	BMM-bulletin, Beneluxvereniging van Merken- en Modellengemachtigden
Bull.BMM	Bulletin Association Benelux pour le droit des marques et modèles
Bull.CBN	Bulletin van de Commissie voor Boekhoudkundige Normen
Bull.Centr.Arb.	VUB. Centrum voor arbeidsrecht. Bulletin
Bull.CNC	Bulletin de la Commission des normes comptables
Bull.contr.	Bulletin des contributions
Bull.doc.min.fin.	Bulletin de documentation du Ministère des Finances
Bull.FEB	Bulletin de la Fédération des entreprises de Belgique
Bull.Fisc.Fin.R.	Bulletin voor fiscaal en financieel recht. Maandelijkse nieuwsbrief
Bull.inf.ass.secr.soc.	Bulletin de l'Union des secrétariats sociaux agréés d'employeurs
Bull.inf.IEC	Bulletin d'information. Institut des experts-comptables
Bull.inf.INAMI	Bulletin d'information de l'INAMI
Bull.inf.IRE	Institut des réviseurs d'entreprises. Bulletin d'information
Bull.Inst.Arb.	Bulletin van het Instituut voor Arbeidsrecht
Bull.IUM	Internationale Unie van Magistraten België. Bulletin
Bull.jur.imm.	Bulletin de la jurisprudence immobilière et de la construction
Bull.lég.b.	Bulletin législatif belge

Bull.off.	Bulletin officiel des lois et arrêtés royaux de la Belgique
Bull.trim.b.dr.comp.	Bulletin trimestriel de l'Institut belge de droit comparé
Bull.us.	Bulletin usuel des lois et arrêtés concernant l'administration générale
Bull.VBO	Bulletin van het Verbond van Belgische Ondernemingen – VBO Bulletin
B.Versl.	Beknopt verslag (Parlement)
CA-A	Arrêts de la Cour d'arbitrage
CABG	Cahiers Antwerpen Brussel Gent
Cah.C.comptes	Cahier de la Cour des comptes
Cah.dr.europ.	Cahiers de droit européen (bij voorkeur als CDE)
Cah.const.	Les cahiers constitutionnels
Cah.dr.immo.	Cahiers de droit immobilier
Cah.dr.jud.	Cahiers de droit judiciaire. Conférence du jeune barreau de Bruxelles
Cah.méd.dettes	Cahiers de la médiation des dettes
C.conc.jur.	Conseil de la concurrence. Revue trimestrielle de jurisprudence
CDE	Cahiers de droit européen
CDFI	Cahiers de droit fiscal international
CDPK	Publiekrechtelijke Kronieken
CDPK	Chroniques de droit public
C&FP	Comptabilité et fiscalité pratiques
C.H.CRISP	Courrier hebdomadaire du CRISP
Chron.dr.not.	Chronique de droit à l'usage du notariat
Chron.D.S.	Chroniques de droit social
CJ	Cahier van de jurist
CJ	Cahier du juriste

Cl.et.B.	Jurisprudence des tribunaux de première instance en matière civile, commerciale et correctionnelle des justices de paix et de simple police (Cloes et Bonjean)
Comm.Bijz.Ov.	Commentaar Bijzondere overeenkomsten (+ Verbintenissenrecht)
Comm.Erf.	Commentaar Erfenissen, schenkingen en testamenten
Comm.Fin.	Commentaar Financieel recht
Comm.Ger.	Artikelsgewijze commentaar Gerechtelijk recht
Comm.Handel.	Commentaar Handels- en economisch recht
Comm.Pers.	Artikelsgewijze commentaar Personen- en familierecht
Comm.Pub.	Artikelsgewijze commentaar Publiek procesrecht
Comm.Straf.	Commentaar Strafrecht en strafvordering
Comm.Venn.	Artikelsgewijze commentaar Vennootschapsrecht (later V.en V.)
Comm.V.en V.	Artikelsgewijze commentaar Vennootschappen en verenigingen (vroeger Venn.)
Comm.Verz.	Artikelsgewijze commentaar Verzekeringen
Comm.Voor.	Artikelsgewijze commentaar Voorrechten en hypotheke
Computerr.	Computerrecht: tijdschrift voor informatica, telecommunicatie en recht
Con.M.	Consilio Manuque: Belgisch tijdschrift voor lichamelijke schade en gerechtelijke geneeskunde
Cour.fisc.	Courrier fiscal

Cour.immo.	Courrier de l'immobilier: questions – réponses juridiques
CR	Compte rendu (Parlement)
CRA	Circulation, responsabilité, assurance
CSA	Les cahiers des sciences administratives
Custodes	Custodes. Cahiers thématiques de la police et de la justice
Custodes	Custodes. Cahiers voor politie- en justitie- vraagstukken
DA	Le droit des affaires (bij voorkeur als DAOR)
DAOR	Le droit des affaires (Revue internationale du droit des affaires)
DAOR	Het ondernemingsrecht (Internationaal tijdschrift voor ondernemingsrecht)
DBF	Droit bancaire et financier (Forum finan- cier)
DCCR	Consumentenrecht
DCCR	Droit de la consommation
De Advoc.	De advocaat
De Belg.Acc.	De Belgische accountant
De Burg.St.	De burgerlijke stand
De Gem.	De Gemeente
De Gerechtsd.	De Gerechtsdeurwaarder
De Gerechtsd.- Digest	De Gerechtsdeurwaarder – Digest
De Gids	De Gids op maatschappelijk gebied
De Iure	De iure
De Provincie	De Provincie
De Schakel	De Schakel
De Venn.	De vennootschap: praktijkgericht tijd- schrift voor vennootschappen
De Verz.	De Verzekering (tot 1986)
De Wet	De wet: onafhankelijk maandblad voor de juridische beroepen

DIT	Droit de l'informatique et des télécoms
Div.Act.	Divorce: actualité juridique, sociale et fiscale
Doc.jur.b.	Doctrine juridique belge
Doc.Min.Fin.	Documentatieblad. Ministerie van Financiën
Doc.parl.	Documents parlementaires
Dr.banc.fin.	Droit bancaire et financier (Forum financier)
Dr.circ.	Droit de la circulation. Jurisprudence
Dr.eur.transp. = ETL	Droit européen des transports – European Transport Law
Dr.inform.	Droit de l'informatique et des télécoms (bij voorkeur als DIT)
Dr.pén.entr.	Droit pénal de l'entreprise
Dr.plus	Droit en plus / Droit en +
Dr.Q.M.	Droit en quart monde
D&T	Deontologie & Tuchtrect
Echos log.	Les échos du logement
Eig.Mag.	Eigenaarsmagazine
EJ	Echtscheidingsjournaal
Entr.et dr.	L'entreprise et le droit
Enviro	Enviro Droit: cahiers du droit de l'environnement
EPC	Evaluation du préjudice corporel: commentaire au regard de la jurisprudence (Losbladig)
ERC	Elementaire rechtspraak Cassatie
ERF	Elementaire rechtspraak Familierecht
ERH	Elementaire rechtspraak Huur
ERO	Elementaire rechtspraak Ondernemingsrecht
ERP	Elementaire rechtspraak Burgerlijke Procedure

ERV	Elementaire rechtspraak Verkeer
EST	Economisch en sociaal tijdschrift
Ethiek & Recht	Ethiek en recht in de gezondheidszorg
ETL	European Transport Law – Europäisches Transportrecht
Euredia	Euredia: revue européenne de droit bancaire & financier
Eur.Vervoerr. = ETL	Europees vervoerrecht – European Transport Law
Ex.Crim.	Excerpta Criminologica
L'Exp.-compt.b.	L'Expert-comptable belge: revue de l'Institut des experts-comptables
Fare Act.	Gerechtigd akkoord en faillissement: actualiteit
Fatik	Fatik. Kontakt- en informatieblad voor gevangeniswezen en reklassering
Fid.Ber.	Fiduciaire berichten
Fisc.Act.	Fiscale actualiteit: wekelijkse nieuwsbrief
Fisca	Fisca: tijdschrift van de Vlaamse kamer van het Instituut van Belastingconsulenten van België
Fisc.Koer.	De fiscale koerier
Fiscologue	Fiscologue
Fiscologue (I.)	Fiscologue international
Fiscoloog	Fiscoloog: nieuwsbrief over fiscaliteit
Fiscoloog (I.)	Fiscoloog internationaal
FJF	Fiscale jurisprudentie
FJF	Jurisprudence fiscale
Hand.	Parlementaire Handelingen
Handelspr.	Handelspraktijken: permanent documentatiesysteem (Pratiques du commerce)
Hosp.	Hospitalia
Huis.just.	L'Huissier de justice
Huis.just.- digest	L'Huissier de justice – Digest
Huur	Huur. Het huurrecht in de praktijk

Huurbl.	Huurdersblad
IBR Studies	Instituut der bedrijfsrevisoren. Studies en documenten / Studies IBR: controle, recht, fiscaliteit, accountancy, financiën, beroep
ICIP-Ing.Cons.	ICIP L'ingénieur-conseil – Intellectual property (ook als RDI)
ICJ Reports	International Court of Justice. Reports of judgments, advisory opinions and orders
IDj	Information et documentation juridiques
In foro	In foro / Unie der Rechters in Handelszaken van België (Bulletin) / URHB/UCRB
Indic.Soc.	L'Indicateur Social
Inf.IDAC	Informatieblad. Instituut der Accountants
Info Jura	Info-jura: maandelijkse informatie over rechtspraak en rechtsleer
Inforevue	Inforevue: tijdschrift van de geïntegreerde politie
Inforevue	Inforevue: magazine de la police intégrée
Inf.RIZIV	RIZIV. Informatieblad / Informatieblad van het Rijksinstituut voor Ziekte- en Invaliditeitsverzekering
Inf.Soc.Secr.	Unie van de Erkende Sociale Secretariaten van Werkgevers. Informatiebulletin
Ing.Cons.	L'ingénieur-conseil: revue technique et juridique des droits intellectuels
Intern.Fisc.Act.	Internationale fiscale actualiteit
Intern.Vervoerr.	Internationaal vervoerrecht over land en zee
IRDI	Droits intellectuels
IRDI	Intellectuele rechten
Ius	Ius. Interuniversitair studententijdschrift

Ius & Actores	Ius & Actores: Revue des acteurs de la justice – Tijdschrift voor de actoren van het gerecht
Iuvis	Iuvis. Juridisch tijdschrift uitgegeven door de Juridische Commissie BFE-FIGAS
Jb.Hand.	Jaarboek handelspraktijken (en mededinging)
Jb.Kred.	Jaarboek kredietrecht
Jb.Kred.CS	Jaarboek kredietrecht en collectieve schuldenregeling
Jb.LRB	Jaarboek lokale en regionale belastingen
Jb.Markt.	Jaarboek marktpraktijken, intellectuele eigendom en mededinging
Jb.Mens.	Jaarboek mensenrechten
Jb. TRD	Rechtsdocumentatie: juridisch, fiscaal en sociaalrechtelijk jaarboek
JCB	Jurisprudence commerciale de Belgique (de Bruxelles)
JCE	Jurisprudence du Conseil d'Etat
J.C.Fl.	Jurisprudence commerciale des Flandres
JCJ	Jurisprudence du code judiciaire (Losbladig)
JDE	Journal de droit européen
JDF	Journal de droit fiscal
J.dr.jeun.	Journal du droit des jeunes (ook als JDJ)
JDSC	Recueil annuel de jurisprudence en droit des sociétés commerciales
JJD	Journal des juristes démocrates
JJP	Journal des juges de paix (et de police)
J.J.Pol.	Journal des juges de police
JL	Jurisprudence de Liège
JLMB	Revue de jurisprudence de Liège, Mons et Bruxelles
JLO	Jurisprudence du louage d'ouvrage

J.Ordre Pharm.	Jurisprudence et informations de l'Ordre des pharmaciens
Journ.jur.	Le journal du juriste
Journ.prat.dr.fisc.fin.	Journal pratique de droit fiscal et financier
Journ.proc.	Journal des procès
JPA	Jurisprudence du port d'Anvers
J.Police	Le journal de la police
JRS	Jurisprudentie van de Raad van State
JT	Journal des tribunaux
JTDE	Journal des tribunaux – Droit européen
J.T.dr.eur.	Journal des tribunaux – Droit européen (bij voorkeur JTDE)
JTO	Journal des tribunaux d'outre-mer
JTT	JTT: Droit du travail, droit de la sécurité sociale, droit judiciaire social, droit pénal social
JTT	Journal des tribunaux du travail
JTT	JTT: Arbeidsrecht, sociale zekerheid, sociaal procesrecht, sociaal strafrecht
Juger	Juger: revue de l'Association syndicale des magistrats
Jura Falc.	Jura Falconis. Juridisch wetenschappelijk studententijdschrift
Jur.Charleroi	Revue de jurisprudence de l'arrondissement de Charleroi
Jur.comm.Fl.	Jurisprudence commerciale des Flandres
Jur.dr.soc.BLN	Jurisprudence du droit social Bruxelles – Louvain – Nivelles
Jur.FPE	Jurisprudence. Fédération professionnelle des producteurs et distributeurs d'électricité de Belgique. FPE
Jur.Hainaut	Revue de jurisprudence du Hainaut
Jur.HvJ	Jurisprudentie van het Hof van Justitie en van het Gerecht van Eerste Aanleg

Jurim Pratique	Jurimpratique: revue pratique de l'immobilier
Juristenkrant	De Juristenkrant
Jur.Niv.	Recueil de la jurisprudence du Tribunal de Nivelles
Jur.trav.Brux.	Jurisprudence des juridictions du travail de Bruxelles
Just News	Just News: interne krant van de federale overheidsdienst Justitie
Jv.Arbitragehof	Jaarverslag van het Arbitragehof
Jv.Cass.	Jaarverslag van het Hof van Cassatie
Jv.GwH	Jaarverslag van het Grondwettelijk Hof
Jv.HRJ	Jaarverslag van de Hoge Raad voor Justitie
Jv.RvS	Jaarverslag van de Raad van State
Kijk Uit	Kijk uit. Accountancy, fiscaliteit en sociale wetgeving voor de ondernemer
Larcier Cass.	Larcier Cassation
LB	Lex Belgica
L.Bas.	La Basoche
Le trait d'union	Le trait d'union
Leefmilieu	Leefmilieu
Liga	Liga voor Mensenrechten. Nieuwsbrief
Limb.Rechtsl.	Limburgs rechtsleven
Lokaal	Lokaal: VVSG-magazine voor gemeente en OCMW
LRB	Lokale en regionale belastingen
MB	Moniteur belge
MCP	Marchés et contrats publics
Med.BUFR	Mededelingenblad Belgische Unie van Fiskale Raadgevers
Medi-ius	Medi-ius: geneeskunde, recht, verzekering
Med.VBO	VBO Mededelingen
Mém.adm.	Mémorial administratif (pub. off. de chaque province francophone)

MER	Milieu- en energierecht: driemaandelijkse duiding bij recente wetgeving, rechtspraak en rechtsleer
Mil.Bed.	Milieu en bedrijf: veertiendaagse nieuwsbrief over milieubeheer, afval, lozingen, gevaarlijke stoffen en vergunningen
Mil.Info	Milieurecht info
Min.just.circ.	Recueil des circulaires, instructions et autres actes émanés du Ministère de la Justice ou relatifs à ce département
Min.J.Omz.	Verzameling der omzendsbrieven, dienstvoorschriften en andere bescheiden door het ministerie van Justitie uitgegeven
MJT	Marxistisch juridisch tijdschrift
M.not.fisc.	Notariat. Mensuel du notariat et de la fiscalité
Monde ass.	Monde de l'assurance
Mouv.comm.	Mouvement communal
NC	Nullum Crimen: Tijdschrift voor straf- en strafprocesrecht
NJW	Nieuw Juridisch Weekblad
NNK	Nieuw Notarieel Kwartaalschrift
Non-Marchand	Non marchand: management, droit et finance
Notamus	Notamus
Notariaat	Nieuwsbrief notariaat
Notarius	Notarius: tijdschrift voor het notariaat – revue pour le notariat
Not.Fisc.M.	Notariaat: notarieel en fiscaal maandblad (ook als NFM)
Novelles	Les Nouvelles – Encyclopédie (Reeks)
N.Tijd.Pol.	Nieuw tijdschrift voor politiek
Obs.Bruxelles	L'Observateur de Bruxelles

OCMW Visies	OCMW visies
Off.Pol.	L'officier de police
Omnia Frat.	Omnia Fraterne
Omnil.	Omnilegie
OoO	Overheidsopdrachten en -overeenkomsten
Or.	Oriëntatie: sociaal recht – personeelsbeleid
OR	Het ondernemingsrecht (bij voorkeur als DAOR)
Orde dag	De orde van de dag. Criminaliteit en samenleving
Ors.	Orientations: droit social – gestion du personnel
P&B	Tijdschrift voor procesrecht en bewijsrecht
P&B	Proces en bewijs
P&O	P&O praktijkblad
Pacioli	Pacioli: bulletin van het Beroepsinstituut van Boekhouders
Pacioli	Pacioli: bulletin de l'Institut professionnel des comptables
Pand.b.	Pandectes belges
Pand.pér.	Pandectes périodiques
Panopticon	Panopticon: tijdschrift voor strafrecht, criminologie en forensisch welzijnswerk
Parl.St.	Parlementaire Stukken – Parlementaire Bescheiden – Parlementaire Documenten – Parlementaire Voorbereiding
Pas.	Pasicrisie belge
Pasin.	Pasinomie
Pb.C.	Publicatieblad van de Europese Gemeenschappen – Mededelingen
Pb.L.	Publicatieblad van de Europese Gemeenschappen – Wetgeving

Per.Ber.IBR	Instituut der bedrijfsrevisoren. Periodieke berichten / IBR
Personeel	Personeelszaken
Pli jur.	Le pli juridique: bulletin de la Commission scientifique commune aux barreaux de Charleroi, Mons et Tournai
POJT	Permanent overzicht van juridische tijdschriften
Pol	Pol: revue van de federale politie
Politeia	Politeia: revue professionnelle belge des services de police
Politeia	Politeia: Belgisch politievakblad
Politie J.	Politiejournaal
Pol.Off.	Politieofficier
Pro jus.	Pro justitia
PM	Pro memorie: bijdragen tot de rechtsgeschiedenis der Nederlanden
Publ.Cour eur.DH	Publications de la Cour européenne des droits de l'homme. Série A: arrêts et décisions
Publ.Cour eur.DH	Publications de la Cour européenne des droits de l'homme. Série B: mémoires, plaidoiries et documents
Publ.Eur.Court HR	Publications of the European Court of Human Rights. Series A: Judgements and Decisions
Publ.Eur.Court HR	Publications of the European Court of Human Rights. Series B: Pleadings, Oral arguments and Documents
QR	Questions et réponses parlementaires
RJDA	Recueil de jurisprudence du droit administratif et du Conseil d'Etat
RABG	Rechtspraak Antwerpen Brussel Gent
RACE	Recueil des arrêts du Conseil d'Etat

RAJB	Recueil annuel de jurisprudence belge
RAJe	Revue des avocats des jeunes
Rap.ann.CA	Rapport annuel de la Cour d'arbitrage
Rap.ann.Cass.	Rapport annuel de la Cour de cassation
Rap.ann.CC	Rapport annuel de la Cour constitutionnelle
Rap.ann.CE	Rapport annuel du Conseil d'Etat
Rap.ann.CSJ	Rapport annuel du Conseil supérieur de justice
RBDC	Revue belge de droit constitutionnel
RBDI	Revue belge de droit international
RBSS	Revue belge de sécurité sociale
R.Cass.	Recente arresten van het Hof van Cassatie
RCB	Revue de la concurrence belge
RCDC	Revue critique de droit criminel
RCDI	Revue Copropriété et Droit immobilier
RCJB	Revue critique de jurisprudence belge
RCSJ	Revue catholique sociale et juridique
RDC	Revue de droit commercial belge
RDI	Revue de droit intellectuel – Tijdschrift intellectuele eigendom – Review of intellectual property law (ook als ICIP-Ing.Cons.)
RDIDC	Revue de droit international et de droit comparé
RDJB	Répertoire décennal de la jurisprudence belge
RDJP	Revue de droit judiciaire et de la preuve
RDPC	Revue de droit pénal et de criminologie
RDS	Revue de droit social
RDTI	Revue du droit des technologies de l'information
Rec.Arr.RvS	Recente arresten van de Raad van State
Rec.CIJ	Cour internationale de justice. Recueil des arrêts, avis consultatifs et ordonnances

Rec.CJCE	Recueil de la jurisprudence de la Cour de justice et du Tribunal de première instance
Rec.Cour eur.DH	Cour européenne des droits de l'homme. Recueil des arrêts et décisions (ook als Rec.CEDH)
Rec.gén.enr.not.	Recueil général de l'enregistrement et du notariat
Rechtsk.T.	Rechtskundig tijdschrift voor België
Rechtspr.Arb.Br.	Rechtspraak van de arbeidsgerechten van Brussel
Rechtspr.BFE	Rechtspraak. Bedrijfsfederatie der Voortbrengers en Verdelers van Electriciteit in België. BFE
Rechtspr.Soc.RBLN	Rechtspraak van sociaal recht: Brussel – Leuven – Nijvel
Rec.lois decr.arr.	Recueil des lois, décrets et arrêtés
REDRIM	Revue de droit immobilier
Registratierechten	Registratierechten. Nieuwsbrief
Reper	Reper. Répertoire informatisé de la doctrine juridique dans les revues belges et étrangères
Rep.Eur.Court HR	European court of human rights. Reports of judgments (ook als Rep.ECtHR)
Rép.fisc.	Répertoire fiscal
Rép.not.	Répertoire notarial (Losbladige reeks)
Rep.RJ	Repertorium RJ
Res Publica	Res publica: tijdschrift voor politologie
Res Jur.Imm. = RJI	Res et jura immobilia: driemaandelijks tijdschrift van zaken- en bouwrecht
Res.jur.imm. = RJI	Res et jura immobilia: revue trimestrielle du droit de la construction et des biens
Rev.acc.trav.	Revue des accidents du travail et de droit industriel

Rev.adm.	Revue de l'administration et du droit administratif de la Belgique
Rev.banc.fin.	Revue bancaire et financière (Forum financier)
Rev.banque	Revue de la banque
Rev.b.compt.	Revue belge de la comptabilité
Rev.b.dr.const.	Revue belge de droit constitutionnel (bij voorkeur RBDC)
Rev.b.dr.intern.	Revue belge de droit international (bij voorkeur RBDI)
Rev.b.séc.soc.	Revue belge de sécurité sociale (bij voorkeur RBSS)
Rev.comm.	La revue communale
Rev.comm.	La revue communale de Belgique: journal de droit administratif
Rev.cons.prud.	Revue des conseils de prud'hommes
Rev.dr.b.	Revue de droit belge
Rev.dr.commun.	Revue de droit communal
Rev.dr.étr.	Revue du droit des étrangers
Rev.dr.fam.	Revue de droit familial
Rev.dr.intern.comp.	Revue de droit international et de droit comparé (bij voorkeur RDIDC)
Rev.dr.mil.	Revue de droit militaire et de droit de la guerre
Rev.dr.min.	Revue de droit minier
Rev.dr.pén.	Revue de droit pénal et de criminologie (bij voorkeur RDPC)
Rev.dr.pén.mil.	Revue de droit pénal militaire et de droit de la guerre
Rev.dr.rur.	Revue de droit rural
Rev.dr.santé	Revue de droit de la santé
Rev.dr.ULB	Revue de droit de l'ULB
Rev.dr.ULg	Revue de la Faculté de droit de l'Université de Liège
Rev.exp.	Revue de l'expert (Abex News)

Rev.fail.	Revue des faillites, concordats, liquidations, séquestres
Rev.fisc.	Revue fiscale
Rev.Gd.	Revue de la Gendarmerie
Rev.hist.dr.	Revue d'histoire du droit
Rev.IPC	Revue I.P.C.
Rev.prat.not.b.	Revue pratique du notariat belge
Rev.not.b.	Revue du notariat belge (bij voorkeur RNB)
Rev.prat.dr.comm.	Revue pratique de droit commercial belge
Rev.prat.soc.	Revue pratique des sociétés civiles et commerciales (bij voorkeur RPS)
Rev.rec.	Revue des receveurs
Rev.Rw.	Revue van de Rijkswacht
Rev.trav.	Revue du travail
Rev.trim.DH	Revue trimestrielle des droits de l'homme (bij voorkeur RTDH)
Rev.trim.dr.fam.	Revue trimestrielle de droit familial (bij voorkeur RTDF)
Rev.TVA	Revue de la TVA
Rev.Ubiquité	Revue Ubiquité
Revue@dipr.be	Revue de droit international privé (ook als RDIPR)
Rev.urb.	Revue juridique et économique de l'urbanisme et de l'environnement
RGAR	Revue générale des assurances et des responsabilités
RGCF	Revue générale du contentieux fiscal
RGDC	Revue générale de droit civil belge
RGF	Revue générale de fiscalité
RHA	Rechtspraak van de haven van Antwerpen
RIC	Revue internationale de la concurrence
RIDA	Revue internationale des droits de l'anti- quité

RIEJ	Revue interdisciplinaire d'études juridiques
RISA	Revue internationale des sciences administratives
RJI	Res et jura immobilia
RLGB	Recueil de la législation générale en vigueur en Belgique
R.Med.Rechtspr.	Raad voor de mededinging. Driemaandelijks tijdschrift van rechtspraak
RNB	Revue du notariat belge
R.Orde Apoth.	Rechtspraak en mededelingen van de Orde der Apothekers
RPDB	Répertoire pratique du droit belge – Encyclopedie (Reeks)
RPOT	Rechtsactualiteit, privacy, openbaarheid en nieuwe technologie
RPRJ	Recueil permanent des revues juridiques
RPS	Revue pratique des sociétés civiles et commerciales
RRD	Revue régionale de droit
RRS	Recht, religie en samenleving
RTDF	Revue trimestrielle de droit familial
RTDH	Revue trimestrielle des droits de l'homme
RW	Rechtskundig weekblad
RWD	Rechtspraak omtrent werk- en dienstverhuring
SEW	Tijdschrift voor Europees en economisch recht (Sociaal-economische wetgeving)
Soc.Act.	Sociale actualiteit: wekelijkse informatie over sociaal recht en personeelsbeleid
Soc.Kron.	Sociaalrechtelijke kronieken
Soc.Weg.	Sociale Wegwijzer
Sport & Recht	Sport & Recht: nieuwsbrief

St.Doc.BCNAR	Studies en documenten van het Belgisch Centrum voor Normalisatie van de Accountancy en het Revisoraat
Stud.Dipl.	Studia Diplomatica
Successierechten	Successierechten. Nieuwsbrief
SupPORT	SUPPORT magazine: onafhankelijk vakblad voor sportmanagement
TAA	Tax audit & accountancy
T.Aann.	Tijdschrift voor aannemingsrecht
T.Acc.	Tijdschrift voor accountants en boekhouders
T.Agr.R.	Tijdschrift voor agrarisch recht
T.App.	Tijdschrift voor appartements- en immorecht
TASN	Tijdschrift der arbeidsongevallen en van sociaal en nijverheidsrecht
TAVW	Tijdschrift voor aansprakelijkheid en verzekering in het wegverkeer
T.Bankw.	Tijdschrift voor bank- en financiewezen
TBBR	Tijdschrift voor Belgisch burgerlijk recht
T.Belg.Not.	Tijdschrift voor Belgische notarissen
TBH	Tijdschrift voor Belgisch handelsrecht
TBM	Tijdschrift voor Belgische mededinging
TBO	Tijdschrift voor bouwrecht en onroerend goed
TBP	Tijdschrift voor bestuurswetenschappen en publiekrecht
T.Desk.	Tijdschrift van de deskundige (Abex News)
Tegenspraak	Tegenspraak: kritisch tijdschrift over recht en maatschappij
TEM	Tijdschrift voor economie en management
TEP	Tijdschrift Estate Planning
T.Fam.	Tijdschrift voor familierecht
T.Fin.R.	Tijdschrift financieel recht

TFR	Tijdschrift voor fiscaal recht
T.Gem.	Tijdschrift voor gemeenterecht
T.Gez.	Tijdschrift voor gezondheidsrecht
TGR	Tijdschrift voor Gentse rechtspraak
T.Huur.	Tijdschrift huurrecht
Tijdschrift@ipr.be	Tijdschrift voor internationaal privaatrecht (ook als TIPR)
TJK	Tijdschrift voor jeugdrecht en kinderrechten
T.Mil.R.	Tijdschrift voor militair recht en oorlogsrecht
T.Mil.Strafr.	Tijdschrift voor militair strafrecht en oorlogsrecht
TMR	Tijdschrift voor milieurecht
T.Not.	Tijdschrift voor notarissen + Tabellen rechtspraak en rechtsleer
TOGOR	Tijdschrift voor onroerendgoedrecht
T.Ontv.	Tijdschrift van de ontvangers
TOO	Tijdschrift voor omgevingsrecht en omgevingsbeleid
TORB	Tijdschrift voor onderwijsrecht en onderwijsbeleid
T.Orde Geneesh.	Tijdschrift van de nationale raad Orde van Geneesheren
T.Pol.	Tijdschrift van de politierechters
TPR	Tijdschrift voor privaatrecht
Trav.Com.ét.et lég.not.	Travaux du Comité d'études et de législation du notariat – Fédération royale des notaires de Belgique
TRD&I	Tijdschrift rechtsdocumentatie en -informatie
TRG	Tijdschrift voor rechtsgeschiedenis
TROS	Tijdschrift voor ruimtelijke ordening en stedenbouw

TRV	Tijdschrift voor rechtspersoon en vennootschap
T.Sport	Tijdschrift voor sportrecht
TSR	Tijdschrift voor sociaal recht
T.Strafr.	Tijdschrift voor strafrecht: jurisprudentie, nieuwe wetgeving en doctrine voor de praktijk
Turnh.Rechtsl.	Turnhouts rechtsleven
TvBR	Tijdschrift voor Brugse rechtspraak
T.Verz.	Tijdschrift voor verzekeringen (vanaf 1987)
TVG	Tijdschrift voor de Vlaamse gemeentesecretaris
TvMR	Tijdschrift voor mensenrechten
T.Vred.	Tijdschrift van de vrede- (en politierechters)
T.Vreemd.	Tijdschrift voor vreemdelingenrecht
TVV	Tijdschrift verkoop vastgoed
TVW	Tijdschrift voor wetgeving
T.Wrr.	Tijdschrift van de werkrechtshraden
TWVR	Tijdschrift voor West-Vlaamse rechtspraak
V&F	Vennootschapsrecht en fiscaliteit
VAV	Verkeer, aansprakelijkheid, verzekering
Verkeersrecht	Verkeersrecht – jurisprudentie
Versl.CSW	Verslagen en debatten. Comité voor studie en wetgeving. Koninklijke Federatie van het Belgische Notariaat
Verz.W.	De verzekeringswereld
Verz.Wett.Besl.	Verzameling van wetten en besluiten van België
Verz.Wett.Decr.Besl.	Verzameling der wetten, decreten en besluiten
Vigiles	Vigiles: tijdschrift voor politierecht

Vigiles Jb.	Vigiles: Jaarboek politierecht / Vigiles: Annuaire droit de police
Vl.Jurist	Vlaams jurist vandaag
Vl.T.Gez.	Vlaams tijdschrift voor gezondheidsrecht
Vr. en Antw.	Parlementaire Vragen en Antwoorden
VVSR Jb.	Vereniging voor de vergelijkende studie van het recht in België en Nederland. Jaarboek
VZW	VZW: veertiendaagse nieuwsbrief voor bestuursleden en adviseurs van vzw's
VZW Info	VZW info / VZWBB
W.Akte	Waarvan akte
Wegverkeer	Wegverkeer: nieuwsbrief
Zoeklicht	Zoeklicht: viermaandelijks tijdschrift voor internationaal humanitair recht – Inter- nationaal humanitair recht in de kijker
ZW	Zonder winstoogmerk. Management en recht in de praktijk

3.4. Andere afkortingen

246. In juridische teksten worden de volgende afkortingen geregeld gebruikt. (Zie ook randnummer 27.)

ad interim	a.i.
advocaat-generaal	Adv. Gen.
afdeling	afd.
aflevering	afl.
algemene rol	AR
algemene vergadering	AV
alinea	al.
alternatieve geschillenbeslechting (<i>alternative dispute resolution</i>)	ADR

arbeidsauditeur	Arb. Aud.
arrondissement	arr.
artikel(en)	art.
auditeur	Aud.
belasting over de toegevoegde waarde	BTW of btw
beleggingsvennootschap met vast kapitaal	bevak
beleggingsvennootschap met veranderlijk kapitaal	bevek
besloten vennootschap met beperkte aansprakelijkheid	BVBA of bvba
bevestigd door	bevest.
bijlage	bijl.
bijvoorbeeld	bv.
bladzijde(n)	p.
buitengewone zitting	BZ
burgerlijke aansprakelijkheid	BA
burgerlijke partij	BP
(c)	Cassatiebeschik- king RvS
collectieve arbeidsovereenkomst	CAO of cao
college van burgemeester en schepenen	CBS
comité	com.
commanditaire vennootschap	Comm.V.
commanditaire vennootschap op aandelen	Comm.VA
commissie	comm.
compagnie	co.
conclusies	concl.
confer/conferatur	cf.
conso(o)rten	cons.
coöperatieve vennootschap	CV of cv
coöperatieve vennootschap met beperkte aansprakelijkheid	CVBA of cvba
coöperatieve vennootschap met onbeperkte en hoofdelijke aansprakelijkheid	CVOA of cvoa
cum suis	c.s.

de dato	d.d.
deel / delen	dl. / dln.
directoraat-generaal	DG
doctor	dr.
economisch samenwerkingsverband	ESV of esv
editie	ed.
editor(s)	ed(s).
en andere(n)	et al.
en volgende	et seq.
erratum	err.
facsimile	fac.
federale overheidsdienst	FOD
gecoördineerd	gec.
gemeenschap(s) / gemeenschappelijk	gem.
gemeentelijk	gemeent.
gepubliceerd	gepubl.
gewone commanditaire vennootschap	Comm.V.
handelsregister	HR
hoofdstuk	hfdst.
ibidem	ibid.
in casu	i.c.
in fine	i.f.
in oprichting	i.o.
in werking getreden	i.w.tr.
jaargang	jrg.
Kruispuntbank van Ondernemingen (nummer)	KBO-nr.
laatste lid	l.l.
landbouwvennootschap	LV of lv
littera	litt.
losbladig	losbl.
meester	mr.
memorie van toelichting	MvT
minister(ie)	min.
naamloze vennootschap	NV of nv

niet gegeven	n.g.
noot van de redactie	n.v.d.r.
nummer(s)	nr. / nrs.
onuitgegeven	onuitg.
Openbaar Centrum voor Maatschappelijk Welzijn	OCMW
Openbaar Ministerie	OM
opmerking	opm.
overweging	overw.
pagina	p.
paragraaf	§
paritair comité	PC
paritair subcomité	PSC
plaatsvervangend(e)	plv.
pro memorie	p.m.
proces-verbaal	pv
procureur des Konings	PK
procureur-generaal	PG
professor	prof.
programmatorische overheidsdienst	POD
provincie / provinciaal	prov.
qualitate qua	q.q.
recto	r ^o
rubriek	rubr.
sine dato	s.d.
sine loco	s.l.
sine loco nec dato	s.l.n.d.
substituut	subst.
tegen (<i>versus</i>)	v.
terbeschikkingstelling van de regering	TBR
trefwoord	v ^o
uitgave	ed.
vennootschap met sociaal oogmerk	VSO of vso
vennootschap onder firma	VOF of vof
verbo	v ^o

AFKORTINGEN

verbroken door	verbr.
vereniging zonder winstoogmerk	vzw
vergelijk	(vgl.) / beter: cf.
verso	v ^o
versus	v.
voetnoot	vn.
volume	vol.
waarnemend.	wnd.
zonder jaar	s.d.
zonder plaats	s.l.
zonder plaats of jaar	s.l.n.d.

Juridische verwijzingen en afkortingen, editie 2012 – addendum 01.07.2014

Door de hervorming van het gerechtelijk landschap hebben de meeste hoven en rechtbanken sinds 1 april 2014 een nieuwe officiële benaming.

De lijst met de nieuwe officiële benamingen is terug te vinden op:

http://justitie.belgium.be/nl/binaries/VCCP_20140327_COM_BenamingenHR_OfficieleLijstNL_Update_tcm265-245447.pdf

In afwachting van een nieuwe editie van *Juridische verwijzingen en afkortingen*, kan voor de verwijzing naar rechterlijke uitspraken die dateren vanaf 1 april 2014, de verwijzingsregel die vermeld wordt in randnummer 124 van de huidige editie, (naar analogie) worden toegepast:

“124. Bij sommige rechtbanken van koophandel, arbeidsrechtbanken en -hoven bestaan er afdelingen die buiten de eigenlijke zetel van het gerecht zitting hebben. Men vermeldt hier de afdeling tussen ronde haakjes.

☞ • Kh. Dendermonde (afd. Sint-Niklaas) 7 maart 1995, *AJT* 1994-95, noot M. DE ZUTTER.”

De afkortingen van de rechtscolleges, zoals vermeld in randnummer 239 van de huidige editie van *Juridische verwijzingen en afkortingen*, worden behouden.

Daarnaast worden volgende nieuwe afkortingen voorgesteld:

Franstalige arbeidsrechtbank Brussel	Arrb. Brussel (Fr.)
Franstalige politierechtbank Brussel	Pol. Brussel (Fr.)
Franstalige rechtbank van eerste aanleg Brussel, burgerlijke kamer	Rb. Brussel (Fr.)
Franstalige rechtbank van koophandel Brussel	Kh. Brussel (Fr.)
Nederlandstalige arbeidsrechtbank Brussel	Arrb. Brussel (NL.)
Nederlandstalige politierechtbank Brussel	Pol. Brussel (NL.)
Nederlandstalige rechtbank van eerste aanleg Brussel, burgerlijke kamer	Rb. Brussel (NL.)
Nederlandstalige rechtbank van koophandel Brussel	Kh. Brussel (NL.)
familie rechtbank (= familiekamer(s) en kamers voor minnelijke schikking van de familie- en jeugdrechtbank)	Famrb.
jeugdrechtbank (= jeugdkamer(s) van de familie- en jeugdrechtbank)	Jeugdrb.
Oost-Vlaanderen (in benaming rechtscollege)	Oost-Vl.
West-Vlaanderen (in benaming rechtscollege)	West-Vl.

Hierna volgen enkele voorbeelden die aangeven hoe de rechtbanken en hoven met hun nieuwe benaming in een verwijzing moeten worden aangeduid:

arbeidshof Gent, afdeling Gent	Arbh. Gent (afd. Gent)
arbeidshof Gent, afdeling Brugge	Arbh. Gent (afd. Brugge)
arbeidsrechtbank Bergen en Charleroi, afdeling Doornik	Arrb. Bergen en Charleroi (afd. Doornik)
rechtbank van eerste aanleg Limburg, afdeling Hasselt (burgerlijke kamer)	Rb. Limburg (afd. Hasselt)
rechtbank van eerste aanleg Limburg, afdeling Hasselt (correctionele kamer)	Corr. Limburg (afd. Hasselt)
voorzitter rechtbank van eerste aanleg Limburg, afdeling Hasselt	Vz. Limburg (afd. Hasselt)